

Понять литературу, не зная мест, где она родилась, не менее трудно, чем понять чужую мысль, не зная языка, на котором она выражена.

Д.С.Лихачев

Чтоб наладить полноценный диалог между братскими славянскими культурами, надо знать больше друг о друге. Это касается не только стародавних времен, но и пестроликого XX века.

*А.Н.Акиншин,
О.Г.Ласунский*

**ДОНЕЦКАЯ ОБЛАСТНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ АДМИНИСТРАЦИЯ
ОТДЕЛ ПО ДЕЛАМ НАЦИОНАЛЬНОСТЕЙ
УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ
ОБЩЕСТВО «УКРАИНА-МИР»
ДОНЕЦКИЙ УКРАИНСКИЙ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
ДОНЕЦКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА им. ШЕВЧЕНКО**

Слобожанская волна

Авторы-составители: В.В. Олифиренко, С.Н. Олифиренко
Автор литературно-методической концепции В.В.Олифиренко

Учебное пособие-хрестоматия по украинской литературе Северной Слобожанщины

**Донецк
Восточный издательский дом
2005**

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ВІДДІЛ У СПРАВАХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
ТОВАРИСТВО «УКРАЇНА-СВІТ»
ДОНЕЦЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР
ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Слобожанська хвиля

Автори-упорядники: В.В. Оліфіренко, С.М. Оліфіренко
Автор літературно-методичної концепції В.В.Оліфіренко

Навчальний посібник-хрестоматія з української літератури Північної Слобожанщини

Донецьк
Сідний видавничий дім
2005

ББК 83.3. (2=Укр.) 723
УДК 883.3 (075)
О-54

**Підготовлено і видано згідно з Указом Президента України “Про Національну програму «Закордонне українство» на період до 2005 року” (24 вересня 2001 року № 892/2001) за підтримки
Донецької обласної державної адміністрації
Узгоджено з освітньою секцією Товариства “Україна-Світ”**

В.В. Оліфіренко, С.М. Оліфіренко

Слобожанська хвиля: Навчальний посібник-хрестоматія з української літератури Північної Слобожанщини.– Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. - 280 с.

ISBN 966-7804-92-5

До книги увійшли як твори українських письменників-слобожан із Білгородської, Курської і Воронежської областей Російської Федерації, так і твори митців слова, які життєвими обставинами були пов’язані з Північною Слобожанщиною. Падаються нариси про письменників Й.Горленка, Г.Сковороду, Л.Боровиковського, М.Костомарова, І.Череватенка, П.Барвінського, О.Коваленка, К.Буревія, Є.Плужника, В.Череватенка, фольклориста-етнографа М.Дикарєва, а також про О.Довженка, А.Малишка та ін.

У посібнику представлено життєвий і творчий шлях відомого японського письменника, українця за походженням, вихідця зі Слобожанщини В.Єрошенка; твори російських письменників О.Кольцова, І.Буніна, В.Будакова, у художньому слові яких яскраво виражена українська тематика.

Посібник підготовлено для уроків літератури рідного краю, для позакласного і самостійного читання учнів старших класів, а також для курсів українознавства, спеціалізованих класів з викладанням ряду предметів українською мовою, гуртків з вивчення української мови і літератури.

ББК 83.3. (2=Укр.) 723
УДК 883.3 (075)

Рецензенти:

А. П. Загнітко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету

В.П. Кичигін, кандидат філологічних наук, доцент Білгородського державного університету

ISBN 966-7804-92-5

© В.В.Оліфіренко, С.М.Оліфіренко упорядкування, вступні статті, нариси, методичний апарат

© **Макет ТОВ «Східний видавничий дім»**

ББК 83.3. (2=Укр.) 723

УДК 883.3 (075)

О-54

**Подготовлено и издано согласно Указу Президента Украины “О Национальной программе «Закордонне українство» на период до 2005 года” (24 сентября 2001 года № 892/2001) при поддержке
Донецкой областной государственной администрации
Согласовано с секцией образования Общества «Украина-Мир»**

0-54 В.В. Олифиренко, С.Н. Олифиренко

Слобожанская волна: Учебное пособие-хрестоматия по украинской литературе Северной Слобожанщины.– Донецк: Восточный издательский дом, 2005. - 280 с.

ISBN 966-7804-92-5

В книгу вошли как произведения украинских писателей-слобожан из Белгородской, Курской и Воронежской областей Российской Федерации, так и произведения художников слова, которые жизненными обстоятельствами были связаны с Северной Слобожанщиной. Предлагаются очерки о Й.Горленко, Г.Сковороде, Л.Боровиковском, Н.Костомарове, И.Череватенко, П.Барвинском, О.Коваленко, К.Буревие, Е.Плужнике, В.Череватенко, о фольклористе-этнографе М.Дикареве, а также об А.Довженко, А.Малышко и др.

В пособии представлены жизненный и творческий путь известного японского писателя, украинца по происхождению, выходца из Слобожанщины В.Єрошенко; произведения русских писателей А.Кольцова, И.Бунина, В.Будакова, в художественном слове которых ярко выражена украинская тематика. Пособие подготовлено для уроков литературы родного края, для внеклассного и самостоятельного чтения учащихся старших классов, а также для курсов украиноведения, специализированных классов с преподаванием ряда предметов на украинском языке, кружков по изучению украинского языка и литературы.

ББК 83.3. (2=Укр.) 723

УДК 883.3 (075)

Рецензенты: А.А. Загнитко, доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой украинского языка Донецкого национального университета
В.П. Кичигин, кандидат филологических наук, доцент Белгородского государственного университета

ISBN 966-7804-92-5 © В.В.Олифиренко, С.Н.Олифиренко составление, вступительные статьи, очерки, методический аппарат
© Макет ООО «Восточный издательский дом»

Содержание. Зміст

Иван Драч. Вітання друзям. Приветствие друзьям	11
Некоторые правила украинской грамматики	15
<i>Занятие 1. Украинский алфавит</i>	15
<i>Занятие 2. Произношение звуков украинского языка</i>	16
<i>Занятие 3. Буквы г и ґ в украинском языке</i>	19
Иоасаф Горленко — церковный деятель и писатель	20
<i>Из творческого наследия</i>	
<i>Бран семи добродійництв з сімома гріхами в людині-мандрівцю (Отривки)</i>	21
<i>Юным краеведам</i>	
<i>В. Соболев. «Не горлица тихая и сладкогласая, а зоркий орел...»</i>	25
<i>Для любознательных</i>	29
Народный философ и поэт Григорий Саввович Сковорода	30
<i>Из творческого наследия</i>	
<i>Сад Божественних Пісень (Отривки)</i>	31
<i>На день народження Василя Томари</i>	33
<i>Зозуля та Косик (Басня)</i>	33
<i>Юным краеведам</i>	
<i>В. Кичигин. Сковорода – «странник» в жизни и культуре (Штрихи к биографии философа)</i>	35
<i>А. Гавриленко. Над Тихою Сосною (В сокращении)</i>	39
<i>Для любознательных</i>	42
Украинский поэт-романтик Левко Иванович Боровиковский	43
<i>Из творческого наследия</i>	
<i>Козак (Подражание народной песне)</i>	44
<i>Чарівниця (Украинская баллада)</i>	46
<i>Заманка. Пісня русалок. (Отривок из баллады)</i>	51
<i>Юным краеведам</i>	
<i>Е. Бондаренко. Л. Боровиковский: курский период творчества</i>	53
<i>Для любознательных</i>	56
Писатель, историк и фольклорист Николай Иванович Костомаров	57
<i>Из творческого наследия</i>	
<i>Книга буття українського народу (Отривки)</i>	58
<i>Співець</i>	61
<i>Пісня моя</i>	63
<i>Співець Митуса</i>	65
<i>Юным краеведам</i>	
<i>Е. Бондаренко. Выдающийся сын слобожанской земли</i>	68
<i>Для любознательных</i>	72
Украинский этнограф и фольклорист Митрофан Алексеевич Дикарев	73
<i>Из фольклорно-этнографических собраний</i>	

<i>Досвітки в Борисівці Валуйського повіту</i>	74
<i>Поза гаєм-гаєм... (Песня)</i>	77
Юным краеведам	
В. Чумаченко. Екатеринодарский период жизни	
Митрофана Дикарева	79
Для любознательных	83
Актер, режиссер, драматург	
Павел Яковлевич Барвинский	84
Из творческого наследия	
<i>Мазепа (Рассказ)</i>	85
Юным краеведам	
З. Кравченко. Памяти нашего земляка	97
Б. Осыков. Письма Павла Барвинского А.П. Чехову	100
Для любознательных	101
Забывтое имя: о писателе	
Иване Яковлевиче Череватенко	102
Из творческого наследия	
<i>Чорноморець. Водевиль (В сокращении)</i>	103
Юным краеведам	
Г.Зленко. Жизнь, отданная на алтарь Украины	121
Для любознательных	123
Поэт, переводчик и издатель	
Олекса (Алексей) Кузьмич Коваленко	124
Из творческого наследия	
<i>Серед праці</i>	125
<i>На крилах поезії</i>	126
<i>На проводи</i>	127
<i>Без неї</i>	128
<i>Зимою в парку</i>	129
<i>Зозуля</i>	129
<i>Буря</i>	130
Переводы стихов О. Коваленко на русский язык	131
Юным краеведам	
А. Кряженков. Соловей Украины: штрихи к портрету	
Олексы Коваленко	133
Для любознательных	136
Драматург, литературный и театральный критик Кость Буревий	137
Из творческого наследия	
<i>Павло Полуботок. Историческая драма (В сокращении)</i>	138
Юным краеведам	
В. Олифиренко, С. Олифиренко. Кость Буревий: новые факты жизненного и творческого пути писателя	166
Для любознательных	171
Писатель Евгений Плужник: душа, наполненная болью	172
Из творческого наследия	
<i>Як все живе, течуть піски пустелі...</i>	173
<i>Зціпив зуби. Блідий-блідий!..</i>	173
<i>І ось ляжу, — родючий гній...</i>	174

<i>Каменя один приділ — лежати...</i>	174
<i>Надходить дощ. Шумлять бліді берези...</i>	175
<i>Падає з дерев позовкле листя...</i>	175
<i>Ракетою піднісся і упав...</i>	175
<i>Ще в полон не брали тоді...</i>	176
<i>Знаю, сіренький я весь такий...</i>	176
<i>Я — як і всі. І штани з полотна...</i>	176
<i>Я знаю...</i>	177
Переводы стихов Е. Плужника на русский язык	178
Юным краеведам	
П. Чалый. Маков цвет	182
Для любознательных	184
Василий Ерошенко —	
японский писатель из Обуховки	185
Из творческого наследия	
<i>Вежа для падіння. Сказка (В сокращении)</i>	186
<i>Оповідки зів'ялого листочка</i>	193
<i>Дерево на міській вулиці</i>	196
Юным краеведам	
В. Олифиренко. Дом-музей В.Я. Ярошенко	198
Ю. Патлань. Редчайшая жемчужина	200
Для любознательных	203
Воронеж – родина русских	
писателей-классиков	
Алексея Кольцова и Ивана Бунина	204
Из творческого наследия	
<i>А. Кольцов. Малороссийская песня</i>	205
<i>А. Кольцов. Ночлег чумаков</i>	206
<i>И. Бунин. Казацким ходом (Отрывки)</i>	207
<i>И. Бунин. Лирник Родион</i>	209
<i>И. Бунин. Жизнь Арсеньева (Отрывки)</i>	215
Юным краеведам	
С. Олифиренко. Украинская тема в творчестве	
А. Кольцова и И. Бунин	223
Для любознательных	227
Они боролись с фашистами	
писательским словом:	
Андрей Малышко и Александр Довженко	228
Из творческого наследия	
<i>А. Малышко. Україно моя</i>	230
<i>О. Довженко. Щоденник (Отрывки)</i>	234
Юным краеведам	
О. Ласунский. Летучим дождем брошюр	248
О. Ласунский. Украинские писатели на Воронежчине	
в годы Великой Отечественной войны	250
Для любознательных	254
Белгородский украинский поэт	
Виктор Череватенко	255
Стихи	
<i>Як цвіт черемухи в саду...</i>	256
<i>Сон над написаним листом до матері</i>	257

<i>Обірвати дзвінки телефонні...</i>	258
<i>Маятник</i>	259
<i>Я не знаю, скільки часу...</i>	259
<i>Ви проснулися рано-рано...</i>	260
<i>Ой, як радісно, ой, як сонячно...</i>	260
<i>Я приїхав у це місто...</i>	261
<i>Не відмовляй, не відмовляйся...</i>	262
<i>Як пахнуть вишні на городі...</i>	262
<i>Як рана — митниця у полі...</i>	263
<i>Листочок, гілочка, квіточка...</i>	263
Юным краеведам	
Творческая встреча с Виктором Череватенко	264
Для любознательных	265
Прозаик и поэт Виктор Будаков:	
на перекрестке двух культур	266
Стихи	
<i>Мне с ними</i>	267
<i>Родное слово</i>	268
<i>Живые две свечи</i>	268
<i>Стоит гора высокая</i>	269
<i>Трава памяти</i>	269
<i>Знает Бог</i>	270
<i>Бронзовый Богдан</i>	270
<i>Философ на пасеке</i>	271
<i>Плуг и перо</i>	272
<i>Наша общая книга</i>	272
<i>Тиха Полтавщина</i>	273
<i>Полей цветастые платки</i>	274
<i>Криниця і зірниця</i>	274
Юным краеведам	
Все вдохновляет писателя	276
Для любознательных	277
Учителям-словесникам. Рекомендации по	
использованию пособия-хрестоматии «Слобожанская	
волна» в учебно-воспитательном процессе	278

ВІТАННЯ ДРУЗЯМ

Дорогі друзі! Цей навчальний посібник, що підготовлено вченими-філологами, вчителями-словесниками і журналістами України й Росії, адресовано вам, старшокласникам, шанувальникам художнього слова. В ньому розповідається про українських письменників, які народилися чи певний час жили на Курщині, Білгородщині і Воронежчині.

Ваш край ще з XVII ст. українцями традиційно називається Слобожанщиною чи Слобідською Україною. Звідси і назва посібника — “Слобожанська хвиля”, що символізує найкращі здобутки духовного життя слобожан у фольклорі та в художній літературі. Як могутня хвиля єдиного океану української літератури, котиться від давнини до сучасності художнє слово, пройняте палкими людськими почуттями, мріями та сподіваннями.

Українська література є унікальним світовим культурним явищем. Спираючись у своєму розвитку на власні здобутки національного художнього слова, сприймаючи і переосмислюючи різноманіття художніх форм та ідей літератур народів світу, вона виражає дух і душу українського народу.

Одна із яскравих властивостей української літератури — багатство джерел, які живлять її впродовж століть. Це перш за все усна народна творчість, яка живе в серці кожного українця та є невід’ємною складовою духовного життя українців за межами Батьківщини. Українську пісню сьогодні можна почути у багатьох місцях компактного поселення українців у світовому безмежжі. Усне народне слово органічно входить у художні твори письменників влучними метафоричними висловлюваннями, народними образами-символами, темами і сюжетами.

Кожний автор, творячи свій неповторний художній світ, широко використовує образи малої батьківщини. Це надає особливого колориту епічним полотнам та ліричним переживанням письменників.

Мала батьківщина присутня у творах майже всіх українських майстрів художнього слова Слобожанщини.

У сиву давнину на Білгородщині творив своє пастирське слово виходець з України, учень Києво-Могилянської академії, освітній і церковний діяч, письменник Йоасаф Горленко (єпископ Білгородський). На цих землях знаходив творче натхнення і душевний спокій письменник і філософ Григорій Сковорода. На Білгородщині, в селі Обухівці, народився класик сучасної японської літератури, українець за походженням Василь Єрошенко.

У XIX столітті на Північній Слобожанщині народилися і пройнялися духом українського народного слова письменники Микола Костомаров, Митрофан Дикарєв, Павло Барвінський, Іван Череватенко, Олекса Коваленко, Кость Буревій, Євген Плужник.

На слобожанській землі розвивалася творчість вихідців з України письменників М.Афанасьєва-Чужбинського, Левка Боровиковського, Івана Манжури та ін.

Історія братніх стосунків між Україною і Росією багата яскравими проявами письменницьких талантів та їхніми взаємовпливами. У “Слобожанській хвилі” ви прочитаєте твори видатних російських класиків Івана Буніна й Олексія Кольцова, в творчості яких звучить українська тематика; ознайомитесь з віршами сучасного російського поета з Воронежа Віктора Будакова, який зворушливо пише про Україну, її традиції та людей.

У роки другої світової війни на території Північної Слобожанщини жили в евакуації відомі українські письменники Микола Бажан, Олександр Довженко, Олександр Корнійчук, Андрій Малишко, Михайло Стельмах та ін. Вони видавали тут українські газети, писали і друкували свої твори.

Плине час... Зароджується нове покоління українських письменників, в Російській Федерації піднімається нова українська літературна хвиля. І сьогодні тут створюються десятки проникливих і талановитих творів, у яких бринить душа сучасної української людини.

Отже, дорогі друзі, знайомство з книжкою “Слобожанська хвиля” доповнить та поглибить ваші знання про літературу рідного краю, про українських письменників-слобожан, які збагатили світову літературу новими темами, жанрами та ідеями, що хвилюють читачів високою мораллю, любов'ю до людини, до рідної землі.

*Іван Драч, письменник, голова Товариства зв'язків з українцями за межами України
“Україна — Світ”*

ПРИВЕТСТВИЕ ДРУЗЬЯМ

Дорогие друзья! Это учебное пособие, которое подготовлено учеными-филологами, учителями-словесниками и журналистами Украины и России, адресовано вам, старшеклассникам, почитателям художественного слова. В нем рассказывается об украинских писателях, которые родились или некоторое время жили на Курщине, Белгородщине и Воронежщине.

Ваш край еще с XVII ст. украинцами традиционно называется Слобожанщиной или Слободской Украиной. Отсюда и название пособия — “Слобожанская волна”, что символизирует наилучшие достижения духовной жизни слобожан в фольклоре и в художественной литературе. Слово могучая волна единого океана украинской литературы, катится от древности к современности художественное слово, проникнутое горячими человеческими чувствами, мечтами и надеждами.

Украинская литература является уникальным мировым культурным явлением. Опираясь в своем развитии на собственные достижения национального художественного слова, воспринимая и переосмысливая многообразие художественных форм и идей литератур народов мира, она выражает дух и душу украинского народа.

Одна из ярких особенностей украинской литературы — богатство источников, которые питают ее в течение столетий. Это прежде всего устное народное творчество, которое живет в сердце каждого украинца и является неотъемлемой составной частью духовной жизни украинцев за пределами Родины. Украинскую песню сегодня можно услышать во многих местах компактного проживания украинцев в мире. Устное народное слово органически входит в художественные произведения писателей точными метафорическими высказываниями, народными образами-символами, темами и сюжетами.

Каждый автор, создавая свой неповторимый художественный мир, широко использует образы малой родины. Это придает особый колорит эпическим полотнам и лирическим переживаниям писателей.

Малая родина присутствует в произведениях большинства украинских мастеров художественного слова Слобожанщины.

В седой древности на Белгородщине творил свое пастырское слово выходец из Украины, ученик Киево-Могилянской академии, просветитель и церковный деятель, писатель Йоасаф Горленко (епископ Белгородский). На этих землях находил творческое вдохновение и душевный покой писатель и философ Григорий

Сковорода. На Белгородщине, в селе Обуховка, родился классик современной японской литературы, украинец по происхождению Василий Ерошенко.

В XIX столетии на Северной Слобожанщине родились и прониклись духом украинского народного слова писатели Николай Костомаров, Митрофан Дикарев, Павло Барвинский, Иван Череватенко, Олекса Коваленко, Кость Буревий, Евген Плужник.

На слобожанской земле развивалось творчество выходцев из Украины писателей М. Афанасьева-Чужбинского, Левка Боровиковского, Ивана Манжуры и др.

История братских отношений между Украиной и Россией богата яркими проявлениями писательских талантов и их взаимовлияниями. В “Слобожанской волне” вы прочтаете произведения выдающихся русских классиков Ивана Бунина и Алексея Кольцова, в творчестве которых звучит украинская тематика; познакомьтесь со стихотворениями современного российского поэта из Воронежа Виктора Будакова, который проникновенно пишет об Украине, ее традициях и людях.

В годы второй мировой войны на территории Северной Слобожанщины жили в эвакуации известные украинские писатели Мыкола Бажан, Александр Довженко, Александр Корнийчук, Андрей Малышко, Михайло Стельмах и др. Они издавали здесь украинские газеты, писали и печатали свои произведения.

Течет время... Зарождается новое поколение украинских писателей, в Российской Федерации поднимается новая украинская литературная волна. И сегодня создаются тут десятки проникновенных и талантливых произведений, в которых звучит душа современного украинского человека.

Итак, дорогие друзья, знакомство с книгой “Слобожанская волна” дополнит и углубит ваши знания о литературе родного края, об украинских писателях-слобожанцах, которые обогатили мировую литературу новыми темами, жанрами и идеями, волнующими читателей высокой нравственностью, любовью к человеку, к родной земле.

Иван Драч, писатель, председатель Общества связей с украинцами за пределами Украины “Украина — Мир”

Некоторые правила украинской грамматики
Занятие 1

Современный украинский алфавит состоит из 33 букв, которые служат для обозначения на письме 38 фонем.

Украинский алфавит

Друквана літера	Рукописна літера	Назва літери
А а	А а	[а]
Б б	Б б	[бе]
В в	В в	[ве]
Г г	Г г	[ге]
Ґ ґ	Ґ ґ	[ґе]
Д д	Д д	[де]
Е е	Е е	[е]
Є є	Є є	[је]
Ж ж	Ж ж	[же]
З з	З з	[зе]
И и	И и	[и]
І і	І і	[і]
Ї ї	Ї ї	[ї]
Й й	Й й	[јот]
К к	К к	[ка]
Л л	Л л	[ел]
М м	М м	[ем]
Н н	Н н	[ен]
О о	О о	[о]
П п	П п	[пе]
Р р	Р р	[ер]
С с	С с	[ес]
Т т	Т т	[те]
У у	У у	[у]
Ф ф	Ф ф	[еф]
Х х	Х х	[ха]
Ц ц	Ц ц	[це]
Ч ч	Ч ч	[че]
Ш ш	Ш ш	[ша]
Щ щ	Щ щ	[ща]
Ь ь	Ь ь	м'який знак
Ю ю	Ю ю	[ју]
Я я	Я я	[ја]

21 буква обозначает согласные звуки (**б, в, г, ґ, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ**), 10 - гласные звуки, из которых **а, е, и, і, о, у** передают по одному звуку, буквы **є, ю, я** обозначают один звук только после мягких согласных (*сине, люди, ряд*), а в начале слова, после гласных и после апострофа - по два (**й + е, й + у, й + а**: *має, юнак, в'янути*).

Буква **ї** всегда обозначает два звука (й + і: *їжа, з'їзд*).

Буква **й** перед **о** обозначает согласный **ј** (*його*), а в других позициях неслоговой гласный **і** (*йду, гай*).

Буква **ь** звукового значения не имеет, а употребляется для обозначения мягкости согласных звуков (*кінь, льон*).

Буква **г** обозначает фарингальный **h** (*голова*), а **ґ** - заднеязычный прорывной согласный **g** (*ґава, ґрунт, ґудзик*).

Буква **щ** обозначает звуко сочетание **шч** (*щука*).

Занятие 2

Произношение звуков украинского языка

Знакомясь с народным творчеством, художественными произведениями на украинском языке, вы встречаете незнакомые буквы и буквосочетания. Чтобы правильно прочитать слова и понять их смысл, необходимо знать, что украинским буквам соответствуют следующие звуки русского языка:

Украинская буква	Звук русского языка
і	[и]
и	[ы]
е	[э]
є	[йе]
ї	[йи]

Так, например, украинское слово *вікно* читается [викно], а украинское слово *вийхати* — [вийихати] и т.д.

Также постарайтесь запомнить, что:

- буква **о** в украинском языке всегда передает звук [о] независимо от ударения: *постіль, волокно, молоко*;

- буква **щ** передает два звука [шч]. Например, слово *борщ* нужно произносить [боршч], слово *щит* произносится [шчит].

Звук **ч** в украинском языке произносится твердо: *час, чужий, червень*.

В украинском языке звонкие согласные ни в конце, ни в середине слова не оглушаются: *дуб, сережки*. Мягкость согласных перед **о** передается буквосочетанием **ьо** : *сьогодні, льотчик, всього, дьоготь*.

Йо употребляется для передачи на письме звуко сочетания **й + о** в начале слов, после гласного и после согласного:

- в украинских словах: *йому, знайомий, чийого, вйокати, підйомний*;

- в иноязычных словах: *йод, майор, район, курйоз, Йорданія, Айова*.

Буквосочетание **дж** и **дз** имеют двойное значение:

- на стыке приставки и корня они обозначают соответственно два звука д + ж, д + з: *відзнака, підживлення, надзвичайний*;

- в других позициях они обозначают соответственно один слитный звук — **дж** и **дз**: *джерело, джунглі, дзвінок, кукурудза*.

Есть в украинском языке и значок в виде запятой, который ставится над буквами в определенных позициях. Это апостроф, обозначающий, что следующие за ним буквы **я, ю, є, ї** передают два звука [йа], [йу], [йе], [йи] при твердости звучания предыдущего слога. Например, *м'яч* [мйач].

Апостроф ставится перед **я, ю, є, ї** после приставок и словообразовательных частей, которые оканчиваются на согласный: *з'ясувати, від'їзд, роз'єднати, пів'яблука, між'ярусний*.

Для облегчения понимания особенностей украинского и русского языков вам предлагается таблица соответствия украинских и русских звуков.

Но сначала несколько рекомендаций:

— Главная ошибка, которую совершает носитель русского языка, пытаясь читать украинский текст, — это попытка читать по-русски, т. е. используя русское обозначение звуков. В результате «не срабатывает» основной канал понимания информации - слуховая ассоциация.

— Между тем, если учесть различия в передаче буквами звуков в украинском и русском языках, можно достичь правильного понимания «на слух» текстов и, соответственно, намного более адекватного чтения.

Более детально с особенностями произношения украинских звуков вам помогут советы сайта украинской «Просвіти»:

<http://www.internetri.net/lib/table.shtml>

таблица

Конечно же, некоторые из вас захотят поглубже познакомиться не только с особенностями украинского произношения, но и с историей украинского языка.

В этой связи предлагаем вам некоторые языковедческие источники, доступные в Интернете:

- 1. Украинский язык//Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор» //http://feb-web.ru/*
- 2. Історія української літературної мови //http://litopys.narod.ru*
- 3. Нова Мова. Освітньо-інформаційний Інтернет-проект
<http://www.novamova.com.ua>*

Занятие 3

Буквы Г и Ґ в украинском языке

Вы знаете, что в украинском языке буква « г » читается мягко, как средний звук между русскими звуками «г» и «х»: *гітара, гілка, гніздо, галактика* и др. Но иногда в тексте встречается странный значок над буквой «ґ» в слове *«ґрунти»* и в некоторых других. Буква «ґ» читается, как и в русском языке, твердо, т.е. как звонкий взрывной согласный заднеязычный звук.

Слов с буквой «ґ» в украинском языке не очень много. Но знать их грамотному человеку нужно. Запомните эти слова с буквой «ґ» и старайтесь правильно ее произносить:

аґрус, ґандж, ґатунок, ґвинт, ґеґати, ґелґотати, ґешефт, ґирлиґа, ґніт (в лампе), ґонта, ґречний, ґроно, ґудзь, ґуля, дзиґа, дзиґлик, зиґзаґ, ремиґати, сновиґати, фіґа, хуґа, ґава, ґанок, ґвалт, ґевал, ґедзь, ґестка, ґигґнути, ґлей, ґогель-моґель, ґрати (существит.), ґринджоли, ґрунт, ґудзик, ґума, джиґун, дзиґар, дриґати, резиґнація, фіґлі-міґлі.

В словах иностранного происхождения буква «ґ» употребляется с учетом ее транслитерации. Причем, в терминах латинского происхождения, а также в терминах с немецкого, английского и французского языков чаще всего **g** транслитерируют (передают) через **ґ**, а в терминах греческого происхождения – через **г**. При этом учитывается традиция мягкого украинского **г**, например, в широкоиспользуемых словах типа **грам, градус** и т.п. В иностранных фамилиях литера **g** передается через **ґ**: **Ґіббс, Ґете, Ґалілей, Ґальвані, Ґаус** и т.д.

Примеры применения литеры «ґ» в словах иностранного происхождения:

ґлауберит, ґлаукофан, ґрадирня, ґрейфер, ґросуляр, ґрюнерит, ґуміт и т.д.

ИОАСАФ ГОРЛЕНКО* — ЦЕРКОВНЫЙ ДЕЯТЕЛЬ И ПИСАТЕЛЬ (1705-1754)

Святитель Иоасаф (Горленко Иоаким Андреевич) родился 8 сентября 1705 г. в г. Прилуках Полтавской губернии (теперь Черниговская область) в семье полковника украинского казачества. Образование получил в школе Киевского Братского монастыря, впоследствии преобразованной в академию. Родители мечтали, что сын будет наследником их богатого имения, пойдет по стопам отца и будет военным. Однако мальчик еще в 11 лет принимает решение покинуть светскую жизнь. На 18 году жизни он был пострижен в монашество, а, получив чин иеродиакона в возрасте 23 лет, три года читал лекции в Киево-Могилянской академии.

Позже Иоасаф Горленко становится игуменом Лубенского Мгарского Спасо-Преображенского монастыря, в 1744 г. в сане архимандрита занимает пост наместника Троице-Сергиевой Лавры.

Шесть последних лет своей жизни Иоасаф Горленко был Белгородским и Обоянским епископом. В то время в Белгородской епархии насчитывалось 1060 церквей, она была одной из самых обширных в России. Преосвященный Иоасаф с большим усердием трудился на ниве духовного возрождения края, милосердно относился ко всем страждущим, часто посещал больных и приносил им исцеление. О его чудесах сохранилось множество преданий и свидетельств.

Богословскую деятельность Иоасаф Горленко сочетал с литературным творчеством. Он писал проповеди и стихи, молитвы и драмы, послания и дневниковые заметки. Страстность, блестящее владение словом, образность — характерные особенности его литературного стиля.

Предчувствуя близкую кончину, Иоасаф Горленко решил навестить своих родителей в Украине. Обратная дорога пролегала через с. Грайворон, где он тяжело заболел. Здесь же 10 декабря 1754 г. святитель Иоасаф умер, прожив чуть более 49 лет.

В Свято-Троицком соборе мужского монастыря в Белгороде в течение более полутора веков хранились его нетленные мощи. Через 156 лет после кончины Иоасаф Горленко был причислен к лику святых.

В 1920 году произошло надругательство над святыней: мощи были извлечены из гробницы и отправлены в Москву, где их выставили в музее Наркомздрава. Затем мощи перевезли в Ленинград и поместили в экспозицию Музея истории религии и атеизма. Только в 1991 году они были возвращены в Белгород, в Преображенский собор, куда идут люди на поклонение.

БРАН СЕМИ ДОБРОДІЙНИЦТВ З СІМОМА ГРІХАМИ В ЛЮДИНІ-МАНДРІВЦЮ (Отрывки)

(Переклад на сучасну українську мову Валерія Шевчука)

В цьому світі подивуй з мандрівця-людини,
Що проходить всі навкіл численні країни —
Він безсмертя захотів у світі дочаснім,
Себе прагне затвердить у домі тім краснім.
Але ворог із путі бажає, прелютий,
Збити, стерти нанівець, а душу здобути.
В битву муж із ним стає, однак, не по силі:
Йде на дужчого, хоч сам у кволу тілі.
Сім гріхів на нього йдуть, почнуть воювати,
Та не зможе духа плоть у битві попрайти!
Ранять душу повсякчас гріхів люті стріли,
І чи виживе, не зна, бо зменшилось сили.
Тож він кличе перший дух — у відчай впадає,
І помститися на зло вже шляху шукає
Ворогам отим. Тому призначив для себе:
Добродійництва гукнуть є нагла потреба.
«Я напасникам помщусь, лице в лице стану,
Поб'ю ворога свого, щоб рана на рану!»
Раду він таку приймає; туди, де могутні
Добродійництва, біжить, що силою сутні.
Він спішить, країни ті на сході, всі знають,
В горах палаці свої чудові мають,
Добродійництва оті. Прибігши, він пада
Ім у ноги і вістить, що в нього заглада.
Б'є поклони до землі і руки підносить,
Ревно помочі отак і сили в них просить.
«Дайте, каже, ви мені, могутні богині,
Поміч побраному, бо загину я нині.
Гляньте, я лиш чоловік, хоч плоттю од Бога,
І веде мене в житті все ж тлінна дорога...»
Діви, вчувши мою ту, йому співчували
І за нього на війну піти обіцяли.
Тож посланників вони гріхам надіслали,
І щоб їм проголосить війну наказали...
Ті посланники пішли на Захід з указом;
Як Гординю віднайшли, з'явили відразу
І письмово, і в словах просторо уклали,
Що богині їм добра явити казали...
Почали ладнати все, на бій готувались
І призначеного дня відтак сподівались.

Глава 2

І прийшов великий день, отой, нарочитий,
На два боки у який бран мали точити.
Для початку двох борців між іншими видних
Вони ставлять, щоб дістать вінець для побідних.
Од Гріхів був Фарисей, той вельми пихатий,
Проти нього став Митар, смиренням багатий.
Перед іншими вони, щоб славу з'явити,
Стали в герць — зумів Митар суперника збити.
Добродійність бачить це, взялася скликати
Своїх воїнів усіх, на бран готувати.
Поки мали досягти урочого часу,
Повеліла всім своїм не пробувать м'яса
Всю седмицю, щоб в бою моторно справлялись,
Бути легшим; а Гріхи звеліли впиватись

Без розбору, всі гуртом доволі гуляли,
Утішались, як могли, бенкети справляли
Цілий тиждень, немале урядивши свято,
Наказав при тому Гріх цноту занедбати!
В середу і в п'ятий день до бою ладнали
Вояків добра, які у середу стали
В полі бою, почали із лука стріляти
В ворогів і бойові ризунки вдягати.
А богині Доброти такі ймення мали,
Як до чину на плацу вони поставали:
Цариці — Смиренність,
Милосердя, Цнотливість,
Любов, Піст,
Покірливість, Побожність.
Після того, як чини свої роздавали,
У таким, як далі йде, порядку ставали.
Там Смиренності полки себе наставляли,
Світ і все його буття марноті вділяли.
Покладали ще при тім про себе не дбати,
Про вигоди життєві, а зло попірати.
Милосердя — те пішло шляхом Іоанна,
Милість творячи навкіл — старшина вибрана!
А Цнотливість воїв хор — старців готувала,
Що, не знаючи жінок, і знать не бажали.
Там Любов на два полки уряджує сили,
В першій лаві Митарі без страху ходили...
Піст аж тисячі водив — мужове святії,
Пісники, немов птахи, в усьому легкії;
Там Покірливість війська трьом воям вручила,
Що найбільше у собі терпіння носили...
А Побожності дали чоло у тій брані.
Дзвінко музика звучить, забили тимпани,
Починають битву-бран, тож псалми і клики
Залунали, спів навкруг полинув великий...
Добродійності отак озброєні вої
Прапорами майорять, чудові в них строї.
Воєводи там були усі із хрестами,
Хрест па грудях, а хрести повиті шнурами.
Чорний плащ волосяний у кожного, шолом
Їхні очі покрива, мечі світять голо:
Чотки гострі узяли для січі пригідні —
І на жоден інший полк не стали подібні...
Мали відчай і вогню немало святого,
Необтяжені були, тримались убого —
Чистоти пошукачі, вдягли одіж білу,
Непохитно понесли вони віру ділу,
Що напасників зітруть, в руках мали крини,
Тож із радістю війни чекали години.
А Любові старшина вогнем горить ясно,
У вустах, серцях — вогонь, полки сяють красно...

ОБЪЯСНЕНИЯ

Бран точити — здесь: вести битву;
валяться долі — падають на землю;

вельми пихатий — очень заносчивый;
відтак — с этих пор;
воїв хор — хор воинов;
вуста — губы;
герць — поединок;
година — здесь: время;
добродійництва — добродетели;
душу здобути — покорить душу;
заглада — проблема;
захід — запад;
ізмарнілі — изможденные;
країни — страны;
ладнати — готовить;
майорать — развиваются;
мандрівець — путешественник;
митар — сборщик податей;
могутні — сильные, мощные;
моторно — быстро, ловко;
мужність — мужество;
мужове святії — святые отцы;
на чолі — во главе;
навкіл — вокруг;
нагла потреба — острая необходимость;
нанівець — свести на нет;
напасники — враги;
обіцяли — обещали;
підносить — поднимает;
піст — воздержание в пище;
побожність — набожность;
поволі — медленно;
повсякчас — постоянно;
прагне — желает;
прапори — знамена;
пригідні — необходимые;
проголосити — объявить;
риштунки — доспехи;
руха — здесь: двигает;
свято — праздник;
співчували — сочувствовали;
сподівались — надеялись;
спочили — отдохнули;
сяють красно — сияют красиво;
тиждень — неделя;
тимпани — барабаны;
урочий час — назначенное время;
урядивши — здесь: сотворив;
цноту занедбати — лишити целомудрия;
чекали — ждали;
чин — должность;
чистоти пошукачі — искатели добродетелей.

ЮНЫМ КРАЕВЕДАМ

“НЕ ГОРЛИЦА ТИХАЯ И СЛАДКОГЛАСАЯ, А ЗОРКИЙ ОРЕЛ...”

О том, настолько сильной была потребность христиан в такой личности, как Иоасаф Горленко, в одной из повестей XIX века написано: “...и такова та церковная нужда была, что ...воздвигла на Белгородской кафедре владыку Иоасафа Горленка – не горлицею тихою и сладкогласною, а зорки орломъ, который далеко прозиралъ и высоко въ когти бралъ». Был строгим к недостойным церковным служителям, которых сурово наказывал за беспорядки. Акцент именно на этой особенности характера образно развит в замечательном рассказе выдающегося современного писателя Валерия Шевчука «Иоасаф». В то же время Иоасаф Горленко был милостив к бедным, о которых неустанно заботился, приложив много своих сил и здоровья для повышения морального и образовательного уровня народа. Вел аскетический образ жизни, время проводил в молитвах и чтении, был дружен с Григорием Сковородой. Отличался, согласно многочисленным свидетельствам, полной бескорыстностью. По описанию, был высок ростом, имел глубокие темно-серые глаза. Здоровьем же был весьма и весьма слаб, так как, выдерживая суровый пост, не употреблял горячей жидкой пищи.

О том, насколько сильной была потребность в такой личности, может свидетельствовать и то обстоятельство, что Иоасаф Горленко пришел в сей мир, когда на исходе был жизненный путь его великого предшественника, одного из крупнейших писателей славянского мира Дмитрия Туптала Ростовского. В год, когда родился Горленко, был напечатан четвертый завершающий том эпохальных «Житий святых» Дмитрия Туптала. Житие Иоасафа Горленко стало как бы равнодостоинным продолжением грандиозных «Житий святых» святителя Дмитрия, его идей и трудов.

Впечатляет сходство, определенная преемственность идей, соразмерность деятельности и жизненных судеб этих двух украинских святителей, проповедников, просветителей и воспитателей, писателей, ревнителей духа, распространявших традиции своей alma mater – Киево-Могилянской академии - на русской земле и принесших честь и славу всему славянскому (и не только славянскому!) миру.

Необыкновенной предстает перед нами как брeнная земная, так и посмертная судьба Иоасафа Горленко, нетленные мощи которого (подобно как и мощи Дмитрия Туптала) исцелили сотни измученных и отчаявшихся: “...тело и одеяніе Его ни малейше не подвержено тленію; слухъ о семъ разнесся вскоре, привлекъ множество больныхъ, страждущихъ различными болезнями, кои при служеніи панахидъ о преставившемся Святителе, бывъ допускаемы къ нетленнымъ мощамъ Его, получали освобожденіе отъ своихъ болезней, что и ныне съ верою приходящіе къ святымъ Его мощамъ, молитвами Его, получаютъ».

Широкоизвестной стала и церковностроительная деяльность Иоасафа Горленко, и неустанная забота его об образовании, которая (подобно как у Дмитрия Туптала в Ростове) реализовалась в основании Харьковского коллегиума и первых школ на русской земле, в привнесении в русское образование лучших традиций древнекиевской образовательной системы и традиций Киево-Могилянской академии.

Найденные после смерти Преосвященного книги свидетельствуют о широте его богословских и научных интересов: Горленко изучал историю церкви, литургику, толкование Святого Письма, церковное красноречие, полемическое богословие. При этом любознательность святителя не ограничивалась богословскими проблемами, а распространялась на другие сферы человеческого знания. Среди них – литературное творчество. Слова, послания, молитвы, проповеди (их найдено 2 – за 1742 и 1743 г.), эпистолография, стихи, дорожные записи и дневниковые заметки, автобиография «Путешествіе в свете сем грешника Иоасафа, игумена Мгарского», драма пасхального цикла «Бран честныхъ седми добродетелей з седми грехами смертными...» – все эти произведения давно должны были бы стать украшением мировой, а не только украинской

и русской литературы. В то же время они продолжают оставаться малоизученными и потому малоизвестными.

Драма «Бран честныхъ седми добродетелей з седми грехами смертными...» написана святителем 9 апреля 1737 года, но издана в Киеве только в 1892-ом.

«Бран честныхъ седми добродетелей ...» - это поэма почти из 1000 стихотворных строк, которая состоит из введения, эпилога и восьми песен. В основу произведения положен традиционный для барочной литературы мотив противостояния света и тьмы: мотив борьбы странника с грехами с помощью достоинств. За Человечное начало в Человеке соревнуются, борясь, добро и зло, свет и тьма, грехи и достоинства. Война идет тяжкая и непримиримая, автор мастерски изображает ее в символических картинах:

*Начаша же строїтись так: з войском од востока
Ста Добродїтель вельми мужеством висока,
А вразї од запада зїло многолюднї,
Обаче малодушнї і ко бранї труднї.*

В тексте драмы – и в этом состоит одна из ее оригинальных особенностей – широко используются письма. Так, письмо к самому Всевышнему пишут семь Добродетелей...

Автор образно показывает, как в человеческой душе идет постоянная борьба доброго и злого начал, эта борьба представлена в виде смертельного боя между вражескими войсками. С одной стороны выступает царица Гордость со своими полковниками – Лакством, Блудом, Завистью, Ненасытностью, Злостью и Лению. На борьбу с этой хищной гвардией поднимается царица Смирение со своими военачальниками Милосердием, Целомудрием, Любовью, Постом, Покорностью и Набожностью. Вступают в силу правила военного искусства того времени, их изображение помогает создать характерную для барочной литературы мнимую достоверность всего того, что происходит на сцене. Достигается все это при помощи широкого использования реалий народного и военного быта.

Драма написана церковнославянским языком, но можно выделить элементы украинской народной лексики: “ланцюжок, дошкуляти, втікати, обмеження, корогви” и др. Произведение имеет выразительный морально-дидактический подтекст: борьба “честныхъ седми добродетелей з седми грехами смертными» завершается тем, что побеждает добро и свет, а человек-пленник освобождается из ада с помощью персонафицированного Слова Божьего.

Слово Божье, отточенное и отшлифованное, было излюбленным жанром писателя Иоасафа Горленко. Живое Слово несут его дневниковые записки. Они позволяют приблизиться к пониманию индивидуального стиля святителя, личного видения мира и – именно это является в них определяющим – видения и понимания Иоасафом себя самого. В своем стремлении, даже порыве к самоосознанию, к самоотжественности святитель Иоасаф Горленко удивительно близок Димитрию Тупталу Ростовскому. Эти талантливые мыслители-философы, патриоты, тоскуя по Украине, внесли неоценимый вклад в развитие образования, культуры России.

Чудесные сны, видения, зафиксированные Иоасафом Горленко, сегодня могут быть прочитаны как блестящие барочные мини-новеллы. Как и его великий предшественник Димитрий Туптало Ростовский, Иоасаф Горленко стремился максимально реализовать свой талант, строил школы, храмы, неустанно помогал бедным, защищал истину, тяжело переживал (как и Туптало) по той причине, что видел на земле российской, “въ какомъ запустенїи были церкви Божїи чрезъ нераденїе некоторыхъ изъ служителей ея».

В. Соболев, доктор филологических наук, проф. Варшавского ун-та

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Какие выдающиеся деяния совершил в своей жизни святитель Иоасаф?

2. В чем своеобразие литературного творчества писателя И.Горленко?
3. Что общего в литературном творчестве Иоасафа Горленко и Димитрия Туптала? Чем их деятельность может быть интересна в наше время?
4. Кто и почему побеждает в поэме “Бран семи добродійництв ...”? Аргументируйте свой ответ.
5. Как вы думаете, есть ли место битве, о которой вы прочитали в поэме И.Горленко, в наше время? Чем бы вы могли быть полезными в этой битве?

Для любознательных

*О жизненном и творческом пути Иоасафа Горленко вы можете дополнительно прочитать на сайте Общества Святителя Иоасафа по адресу: <http://st-jhouse.narod.ru/index.htm>;
веб-страница: http://stjhouse.narod.ru/canvas/st_Joasaph.html*

НАРОДНЫЙ ФИЛОСОФ И ПОЭТ ГРИГОРИЙ САВВОВИЧ СКОВОРОДА*
(1722-1794)

Выдающийся украинский философ и поэт, просветитель-гуманист Г.С. Сковорода родился 3 декабря 1722 г. в с. Чернухи на Полтавщине. Образование получил в Киево-Могилянской академии. Он с котомкой за плечами и с неизменной флейтой-сопилкой за поясом тридцать лет странствовал по дорогам Украины. Особенно любил Слобожанщину.

Сковорода обучал людей грамоте, пел им свои песни и передавал живое учение о душе. Он считал, что у человека имеются два тела и два сердца: тленное и вечное, земное и духовное. Счастье же человека не в изобилии, не в богатстве, даже не в здоровье, а в гармонии души.

Свои философские взгляды Сковорода изложил в таких произведениях, как «Диалог, или Разглагол о древнем мире», «Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни» и др. Наиболее известные поэтические творения — «Сад Божественных Пъсней», «Басни Харьковскія» и др. Произведения украинского просветителя проникнуты верой в человеческий разум, в возможность преодоления бедности, вражды между людьми.

Ни одна из книг Сковороды не была издана при его жизни, но это не мешало глубоко почитать этого человека всем знавшим его. Мысли и стремления Сковороды были понятны каждому простому человеку, поэтому писатель был необыкновенно популярен среди народа. Просвещенные украинцы называли его «своим Пифагором», «украинским Сократом», «степным Ломоносовым». А что касается памяти народной, то, по свидетельству историка Н.И.Костомарова, мало можно назвать таких людей, каким был Сковорода и которых бы так помнил и уважал украинский народ.

Отзвуки легендарной жизни странствующего поэта и мудреца и по сей день рассыпаны в украинской речи то в виде шутки, поговорки, то в виде афоризма, приписываемых Сковороде. Копии портрета Сковороды в XIX веке висели во многих домах в Украине.

Последние свои дни Григорий Саввович, как и дни отрочества и юности, провел на харьковской земле. Предание гласит, что он точно знал день своей смерти (умер Сковорода 9 ноября 1794 г.). Накануне он сам выкопал себе могилу в парке имени Ковалинского в селе Пан-Ивановка (с 1926 г. — село Сковородиновка Золочевского р-на Харьковской обл.) и завещал написать на своем надгробии кратко: «Мир ловил меня, но не поймал». Это было последнее, исполненное глубокого смысла и юмора изречение народного философа и поэта.

**Сад Божественних Пісень
(Отривки)**

Пісня 25-та

**На відхід отцю Гервасію Якубовичу, який відходить із Переяслава в Білгород на архимандричий та судейський чин у 1758 році. Із цього зерна:
„Господь збереже вхід та вихід твоїй, не дасть у сум'яття ноги твоєї”.**

*Їдеш, нас покинуть хочеш?
Їдь здоровий, цілий, отче.
Будуть хай вітри погодні,
Тихі, жаркі, нехолодні,
У щасливу путь хай
шляхи ведуть!*

*Мандрівні хай щезнуть страхи,
Спіте, подорожні прахи,
А слухняні добрі коні
Хай несуть як по долоні
У щасливий слід, мов
гладенький лід.*

*Оболоки, геть, невірні!
Хлющі не ідуть надмірні!
Не печи пал полуденний,
Місяцем твій озаренний
Доброщасний путь, у ніч
всюди будь!*

*Той твої направить ноги,
Хто дав землю і дороги.
І оте, котре високо,
Хай твій шлях хоронить око.
Щасний хай відхід
доброславить вхід.*

*Краю, порадій, щасливий, -
Муж приходить добротливий.
Кинь заздроснії звичаї!
Щасний, хто його пізнає.
На ясний вінець
добрий хай кінець.*

Пісня 27-та

Білгородському єпископу Іоасафу Миткевичу, котрий відвідав сад духовного училища в Харкові. Із цього зерна: «Боже Саваофе... Споглянь із небес, і побач, і відвідай цього виноградника, і охорони його... А плід духа: любов, радість, мир та інше».

*Вишніх наук саде святий,
Лист рожевий і цвіт твій красний,*

*Прийми собі весняний вид!
Се возсія день твій благий!
Освітив тебе світ ясний,
Зверху-бо дух благословить.
 Возвеселися, о дерев сад,
 Більших і менших,
 які є підряд.*

*Пастирю наш – образ Христа,-
Тихий, благий, милосердий,
Дзеркало чистеє всіх доброт!
Красні неси ноги, отак
Мир благовість усім твердий,
Глянь на святий цей оплот;
 Помочи в тебе просить собі,
 Серце і руки тягне тобі.*

*Ти сад напій, цей святий сад,
Течивом вод благочесних,
Які з апостольських струмків.
Не допусти ересей яд
І віджени безчесних,
Родить нехай духовних царів
 Царство царя, обнявши усіх,
 Пекельний скиптр скидай, як єріх.*

*Бачить його зір сміливий твій
При твоїм несплячій зорі,
І лист його не відпаде,
Не лист на нім буде пустий,
Облудно звабний, а скоро
Духовний плід весь приведе:
 Віру, мир, радість, покірність теж,
 Й інше, що в ряді святим назвеш.*

*Ось він тобі: сам царів цар,
Цього народ святий просить.
Що може бути цього миліш?
Чи ж є Христу найліпший дар?
Перший це дар, що приносить
Пастир овечкам свят-святіш,
 Скріпить на діло сам він оте,
 Здовжить тобі життя так святе.*

Прометорія, тобто записка для пам'яті

Цей архієрей народився біля Києва, в місті Козельці. Був пастир освічений, покірливий, милосердний, незлобивий, правдолюбець, престол чуття, любові світильник. У саду цього істинного садівника Христового і я свято та благочестиво три літа – 1760 і 63-те і 4-те, коли він представився від землі до небесних сфер – працював, дивувався з таємною моєю любов'ю прозірливому його щедрому й чистому серцю, через це іменем всіх, що люблять Бога, й Божі книги, й Божих друзів, в пам'ять його і подяку йому, цьому люб'язному приятелю Божому й людському, як лепту, приношу від себе цю пісню. Любителю священної Біблії Григорій Варсава Сковорода.

(Перевод В. Шевчука)

На день народження Василя Томари

*Круг годовий довершився і знов розпочався. Сьогодні
Маємо першу добу, року нового почин,
Доля судила тобі, обдарований хлопче Василю,
В цей народитися день. Добра то провість тобі.
Першим ти пагонцем, хлопче, на світ од батьків
народився,
Перший чеснотою скрізь, перший і славою будь,
Перший і розумом сильним, і перший тим даром природним,
Що потребує його врода тілесна твоя.
Благословення тобі, первакові, послала природа.
Що для молодших дітей мачуха гостра була.
Так і спорудник всесвітній, створивши Адама найперше,
Єву потому створив, меншу в любові його.
Радо вітаю тебе, що стільки добра тобі дано:
Досить на частку твою Бог милосердний поклав.
Тільки ж гай-гай! Як багато тобі доручив сотворитель,
Згодом немало і сам схоче від тебе узяти.
Отже, науки і всякої праці берись, не цурайся,
І не з наймення лише, будь і ділами Василь*.*

Зозуля та Косик (Басня)

*Зозуля прилетіла до чорного Дроздика.
- Чи тобі не нудно? – питає його. – Що робиш?
- Співаю, - відказує Дроздик. – Хіба не бачиш?
- Я співаю частіше від тебе, але однаково нудно.
- Та ти ж, пані, тільки й робиш, що, підкинувши в чуже гніздо свої яйця, з місця на місце
перелітаєш, співаєш, п'єш та їси. А я сам вигодовую, бережу та вчу свої діти, а працю
полегшую співом.*

Сила. Багато хто, занедбавши споріднену собі роботу, лише співає, п'є та їсть. У цьому порожнюванні вони терплять їдучишу й більшу нудьгу, ніж ті, що працюють без ослабу. Співати, пити та їсти – не робота, а лише хвостик із призначеного нам. А хто для того їсть, п'є та співає, щоб бажаніше після відпочинку взятися за роботу як за визначений шлях свій, цьому нудьгу прогнати небагато труда треба: щодня він працює й відпочиває, і це про нього приказка: „Добрій людині будь-який день свято”. Робота наша – це джерело веселощів. А коли кого робота не звеселює, той не має з нею спорідненості, хто не є приятелем її вірним і нічого біля неї не любить, той завжди неспокійний і нещасливий. Але нема солодшого, як спільна для нас усіх робота. Вона визначає пошуки Божого Царства і є головою, світлом та сіллю будь-якого приватного заняття. Навіть найкраща робота не веселить, коли є без страху Божого, бо, наче без голови, вона мертва, яку б ми не мали із нею спорідненість. Страх Божий звеселяє серце. Воно, як тільки почнеш звертати на нього гадки свої, відразу ж оживає, і, як прах, розвіяний вітром, зникає біс нудьги та зневіри. Всі ми, всяк добрий чоловік лише до цього народжені. Щасливий той, хто поєднав любу собі роботу із загальною. Це справжнє життя. І тепер можна зрозуміти таке Сократове слово: „Одні живуть для того, щоб їсти й пити, а я п'ю та їм для того, щоб жити”.

Об'яснення

Бачить – видит;
врода – краса;
гадки – мысли;
джерело – источник;
долоня – ладонь;

заздросні – завистливые;
звичаї – обычаи;
здвжить – продлит;
зір – взгляд;
красний – красивый;
найліпший – наилучший;
наймення – имя;
оболоки – облака;
око – глаз;
пагонець – росток;
пал – зной;
первакові – первенцу;
сум'яття – сумятица;
хай – пусть;
хлющи – дожди;
чин – должность;
щасний – счастливый.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Что желает Г.С.Сковорода Гервасию Якубовичу, отъезжающему в Белгород?
2. Какую характеристику дает Г.С.Сковорода Иоасафу Миткевичу в 27 песне «Сада божественных песен» и в прилагаемой к ней записке для памяти?
3. Что желает Г.С.Сковорода Василию Томаре (сыну своего друга)? Можно ли адресовать эти пожелания современным ученикам?
4. Как вы понимаете выражение «сродная работа»?

СКОВОРОДА - «СТРАННИК» В ЖИЗНИ И КУЛЬТУРЕ (Штрихи к биографии философа)

***Жизненный путь Сковороды -
«томление бесконечной воли».***

В. Эрн

1994 год был объявлен мировым культурным центром ЮНЕСКО годом Григория Саввовича Сковороды: философа-моралиста, филолога, писателя, родоначальника новых смыслов и точек зрения на мир и в то же время человека с точки зрения бурного восемнадцатого века, в котором он родился, жил и умер, малозаметного и даже странного. По сути своей он был «странником» в жизни и культуре. Жил он «странно» и надпись на надгробии оставил после себя столь же странную.

Подводя черту под своей видимой жизнью, он открыл новую форму своего земного существования, связанную с миром культуры, с миром восхождения человека к состоянию,

которое присуще только человеку, – к состоянию напряженного поиска себя культурного и культуропорождающего.

Ему, открывшему некие закономерности движения человеческого по земле, ставят памятники, его именем называют корабли, улицы, населенные пункты, его имя связано с типом философствования... Он незримо живет в сознании активней, чем некоторые, якобы реальные явления. Его жизненные мотивации стали стимулом для великих соотечественников. Мир и образ чувствований, присущих философу, выразил А.С. Пушкин в словах, которые стали и его поведенческим кредо:

*Иные, лучшие, мне дороги права;
Иная, лучшая, потребна мне свобода;
Зависеть от царя, зависеть от народа –
Не все ли нам равно? Бог с ними.*

(«Из Пиндемонти»)

Начало движения жизнотворчества Г.С. Сковороды связано с географическим пространством, называемым “Дикое Поле”, на той его части, что принято называть “Слобожанщиной”. Отсюда, с казацкого двора, начинал он жизнь и учебу, сюда же и вернулся, объездив Россию и часть Европы. Здесь укоренилась в нем вера в “странничество” как форму жизни и как смысл жизни. В этих же местах он и похоронен.

Особая страница его биографии – нынешний Белгород и его окрестности. Бывшая Белгородская губерния.

1.

Он тихо прошел по планете Земля. Но в этом внешне тихом и незаметном движении по Земле скрыта тайна пребывания человека в этой части космоса. Его, Сковороды, личная тайна и тайна человека вообще. Тайна непостижимого переплетения в человеке смерти и бессмертия, конечного и бесконечного, благодати и своеволия, сиюминутного и вечного.

На время жизни философа пришлось восемь типов правления. Его биография разворачивалась во время правления двора Романовых: от Петра Первого до Екатерины Второй.

Во времена его проживания на Земле были рядом личности, чьи имена не просто звучали, а звучали громко и даже страшно для современников: Пугачев, Разин, Радищев, Новиков, Петр Первый, Екатерина Вторая, Суворов, Меншиков, Разумовский, Шереметьев... Его имя было знакомо узкому кругу лиц, хотя возможностей прославиться он имел немало. Благодаря голосу, он попал в певческую капеллу Елизаветы Петровны в Санкт-Петербург. Перед этим, благодаря своему уму, он учился в Киеве. Далее открывались возможности стать дипломатом - он выезжал на Запад в составе дипломатической миссии. У него был прекрасный для деревенского мальчика старт на лестницу социума. Из сельского двора в высшую по тем временам школу в Киеве, затем в палаты двора Романовых, далее - служебная заграничная карьера. Но все это было стартом к себе, поиска себя в себе...

2.

Последние тридцать лет жизни он путешествует в полюбившихся ему окрестностях Харькова и Белгорода. Здесь рождаются и записываются им его основные мысли о “сердце - центре человека”, о “сокровенном человеке”, о “величии” его и “падении”. Трудно однозначно ответить на вопрос: почему для душевной работы ему понадобились эти места? Почему, сделав по миру большой географический круг Чернухи-Киев-Санкт-Петербург-Западная Европа, он возвратился в малый круг своей родины и ходит по местам с такими названиями, как Старица-Валуйки-Острогожск-Алексеевка-Бурлук-Липцы-Белгород-Пан-Ивановка? Трудно ответить, исходя из счета и расчета, исходя из законов логики. Есть в этом нечто, выходящее за рамки строгих и точных дисциплин.

Трудно также просчитать, каковы результаты того труда, который он затратил, обучая белгородцев в Харьковском коллегииуме поэтике, грамматике, синтаксису, и как это общение с философом отразилось на их жизнедеятельности.

Многие реалии губернии проявились в его творческом наследии, и увидеть это можно тоже не только с количественной стороны. Есть в его стихах, баснях, притчах нечто, навеянное этим пространством и не подлежащее подсчету и расчету.

Ответ на вопрос глубже описания статистического факта. Хотя сами по себе факты интересны и значимы. Ответы в сердцевине самого творческого импульса, давшего те или иные результаты. Только один пример: Г.С.Сковорода посвятил епископу белгородскому Иоасафу Миткевичу стихотворение “На день восшествия Белгородского епископа”. Трудно заподозрить философа в чувствах подобострастного возвеличивания “нужного человека”. В пользу этого довода свидетельствует один факт, поведанный Ф.Глинкой о том, как Екатерина Вторая через князя Потемкина пригласила его, Г.С.Сковороду, “жить в Петербурге” (имена-то какие: Екатерина Вторая, князь Потемкин, как тут устоять, как не растаять от милости такого снисхождения...). Но философ ответил:

*Мне свирель и овца
Дороже венца.*

Сохранились факты и весьма милостивого отношения Иоасафа Миткевича к философу. Он даже предложил ему рукоположение в сан. Однако философ отказался.

3.

Имена известных людей, с которыми в восемнадцатом веке встречался на Юге России философ, также многое говорят о нем. Это были люди просвещенные и занимавшие не последние места в организации экономики и культурных процессов не только на Юге России. Среди них отчим Каразина - основоположника Харьковского университета, Разумовский - ключевая фигура в культуре и в формировании культурной и экономической политики, особенно в Украине того времени.

Странническая жизнь Г.С. Сковороды не прошла и мимо сознания простого народа. О нем сложены легенды, например, как он, собравшись жениться, сбежал из-под венца. Его ответ Екатерине Второй также в народе обработан с разными смыслами, например, таким: “Мне жизнь в народе и с народом слаже жизни при дворе”, или “С народом жить проще, честнее, теплее”... Бытовали среди простого люда и определения философа как “философа-путешественника”, “мандривныка”, “чудака”, “старика”... Простой народ действительно любил его. Продолжение этой любви существует и сегодня. Достаточно приехать в Сковородиновку и увидеть те материалы, что собраны в музее его имени Ильей Васильевичем Капустой, чтобы убедиться в этом. И не только материалы. Сохраняется дерево, под которым он любил сидеть. Ель, по его просьбе посаженная, и его любовь к миру, которой он учил...

Факты и их осмысление, связанные с географическим передвижением Г.С.Сковороды, имена, его окружавшие, любимые места его пребывания в пространстве Юга России, жизнь его в народном сознании, в том числе и современном, именование его именем мест есть продолжение его жизни на другом, культурно-планетарном, уровне.

Г.С. Сковорода - это тип философа-подвижника, отвечающего пред миром за себя как за часть мира. Он защищал свое право жить частной жизнью и быть ответственным пред миром за это. После него это же делает А.С.Пушкин, идя на то, чтобы быть в жизни тем, кем ему быть предназначено, - поэтом, пророком, витией, а не тем, что ему определило общество, выделив определенную нишу, за которую хорошо платят, но из которой нельзя высовываться без разрешения. Г.С. Сковорода реализовал полностью человеческое преимущество - право выбора как путь к личности.

***В. Кичигин, канд. филологических наук, доцент
Белгородского ун-та***

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Почему 1994 год был объявлен ЮНЕСКО годом Г.С. Сковороды?
2. Почему «свирель и овца» были философу дороже «венца»?
3. Почему полюбились Григорию Саввовичу белгородская земля?

4. Сделайте обзор темы «Г.С.Сковорода» в Интернете, воспользовавшись известными вам поисковыми системами. Ознакомьте с результатами исследований своих одноклассников.

**НАД ТИХОЮ СОСНОЮ
(В сокращении)**

***Благословенні ви, сліди,
не змиті вічності дощами,
мандрівника Сковорода...***

Саме ці слова Максима Рильського бриніли в моїй душі, коли влітку 1990 р., владнавши свої дорожньо-будівельні справи в Олексіївці Білгородської області, я повернувся з відрядження не „навпростець”, а „з гаком”. Замість того, щоб стати пасажиром автобуса „Олексіївка-Харків”, пішов майже в протилежному напрямку, до міста Острогозька Воронежської області. Хотілося на власні очі побачити місця, що були колись освячені присутністю таких людей, як Григорій Сковорода. Та й сім'я Тевяшових заслуговує на пошану. Наш філософ листувався з острогозьким козацьким полковником Степаном Івановичем Тевяшовим та його сином, присвячував Тевяшову свої твори і тривало гостював у їхньому маєтку принаймні двічі.

На Острогожчині написав Сковорода шість своїх діалогів. Він перебрався в місто Острогозьк на запрошення полковника Степана Тевяшова, котрий мав тут свій дім. За якихось 10 верст на схід від Острогозька над річку Тиха Сосна у Тевяшова була слобода Таволзька (нині селище Таволжанка Острогозького району Воронежської області). В Острогозьку і слободі Таволзькій Сковорода мешкав щонайпізніше до середини серпня 1772 р.

Частково пішки, частково попутними машинами, переважно польовими, ґрунтовими дорогами, милуючись прекрасними краєвидами, дістався я врешті до Острогозька. Сонце стояло вже на вечірньому прюзі. Місцевий краєзнавчий музей був зачинений... У місті - жодної знайомої душі. Після пекучого дня наставав чудовий теплий вечір. Я йшов уздовж річечки Тиха Сосна, вийшов за околицю міста, пройшов ще кілька кілометрів. Уже зовсім стемніло, коли натрапив на чудовий піщаний пляж серед верболозів. Кілька годин проспав на теплом, духмяному піску. Прокинувшись від передранішньої прохолоди, пішов назад до Острогозька. Повний місяць освітлював спокійні води Тихої Сосни... На світанку знову був у місті. На місцевому базарі не тільки поласував полуницями, а й почув звучання гарної української мови, якою розмовляла значна частина продавців. Дочекався відкриття музею. Його співробітники зустріли мене дружньо, розповіли, що слобода Таволзька, де колись гостював Григорій Сковорода, тепер не існує. І пояснили досить чітко, як знайти місце, де вона колись була. Повідомили також, що садиба колишнього власника навколишніх земель Тевяшова знищена, але збереглися залишки саду. Крім того, інформували мене, що в селі Новосолдатка сусіднього Регійовського району вчителює викладач російської літератури Ярцев Семен Іванович - краєзнавець і сковородинознавець.

Збагатившись цією інформацією, сів я на приміський потяг і долиною все тієї ж сріблястої річечки Тиха Сосна (вниз за її течією) проїхав кілометрів з десять до полустанку, неподалік від якого колись була розташована садиба Тевяшових. Знайшов залишки саду - переважно бузок, барбарис, вишеньки, ще якісь здичавілі фруктові дерева... Здалося мені, що й покриті землею підмурки панських будівель віднаходжу... Навколо - ні душі живої. З гори, на якій колись була розташована садиба Тевяшових, у далечині, на другому березі Тихої Сосни, я побачив колишню німецьку колонію Рібенсдорф, про яку згадує Григорій Сковорода в „Беседе 1”.

Спустився з гори до берегів Тихої Сосни, пройшов кілька кілометрів вниз за течією. Бачив пагорбки на місці підмурків хат колишньої слободи Таволзької. І знову - ні душі живої... А місцевість, як на мій смак, розкішна. Роздивившись уважніше довкола, побачив на значній відстані від річки людей, які поралися на городах. Власне, були це дві українські

селянки. Розмову зі мною вела переважно одна з них - Катерина Корніївна Кернеренко. Здивуванню моєму не було меж, коли, почувши, що найбільше мене цікавить постать Григорія Сковороди, вона заходилася переповідати мені сутність повісті про Григорія Сковороду Ізмаїла Срезневського „Майоре, майоре!”, але „прив'язуючи” дію твору не до Валківських хуторів та Валок, а до Острогожчини... І виходило, начебто не у валківській церкві втік Григорій Сковорода з-під вінця, а в Острогозьку.

... В Новосолдатці сквородинознавця Ярцева не застав - якраз був він у Воронежі на обласній конференції краєзнавців. Коли наступного дня він повернувся додому, то повідомив: є надія на те, що одна з вулиць Острогозька буде названа ім'ям Григорія Сковороди.

З Новосолдатки доїхав я попутною машиною до станції Розсош Воронежської області. Там на автостанції було дуже велелюдно, приємно мені було чути чудову українську мову, якою розмовляли ті люди...

А. Гавриленко, краєвед

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

- 1. Что в рассказе А. Гавриленко вам особенно понравилось?**
- 2. Какие черты характера проявил краевед в поисках свидетельств о пребывании Г. Сковороды на Острогожчине?**
- 3. Существуют ли в вашем крае легенды о Григории Саввовиче Сковороде? Запишите их и расскажите своим одноклассникам.**

Для любознательных

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Харків: Основа, 1990. - 252 с.
2. Гавриленко А. Над Тихою Сосною. На зарубіжній Слобожанщині// Березіль, 2002. - № 7-8. – С. 151-154.
3. Драч І.Ф. та ін. Григорій Сковорода: Біографічна повість. – Київ: Молодь, 1984. – 216 с.
4. Пільгук І. Григорій Сковорода (Художній життєпис). - Київ: Дніпро, 1971. – 262 с.
5. Сковорода Г.С. Вибрані твори. – Київ: Дніпро, 1971. – 135 с.
6. Сковорода Г.С. Избранное. Песни, басни, притчи. Вст. ст. И. Драча. – Москва: Художественная литература, 1972. – 231 с.
7. Сковорода Г.С. Сад божественных песней. Вірші, байки, діалоги, притчі. Упоряд., авт. передм. та приміт. Б.А.Деркач. – Київ: Дніпро, 1988. – 319 с.
8. Чижевський Д.І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Тернопіль: МПП “Презент”, за участю ТОВ “Феміна”, 1994. – 480 с.

УКРАИНСКИЙ ПОЭТ-РОМАНТИК ЛЕВКО ИВАНОВИЧ БОРОВИКОВСКИЙ* (1806 – 1889)

Л. И. Боровиковский родился 22 февраля 1808 г. в селе Мелюшки на Полтавщине в семье мелкого помещика. Его отец был братом классика живописи В. Л. Боровиковского. Левко Иванович учился в Полтавской гимназии, затем на философском факультете Харьковского университета. В студенческие годы собирал народное творчество, начал писать стихи. Принадлежал к известной «харьковской школе романтиков».

Л. Боровиковский был хорошим педагогом. Более 20 лет преподавал в гимназиях Курска, Новочеркасска и Полтавы русскую словесность, географию, латинский язык, историю.

К поэтическому творчеству Боровиковский пришел от фольклора и под его влиянием находился всю жизнь. Писал на украинском и русском языках. Одно из его первых произведений — баллада «Молодиця» (1828). Большой популярностью пользовалась баллада «Маруся» (1829), которая являлась свободной обработкой известной «Светланы» В.А. Жуковского. В 1830 году поэт переводил на украинский язык произведения А.Мицкевича и А.С.Пушкина. Писал также басни и поговорки, составившие сборник под одноименным названием, который был опубликован в Киеве в 1852 году. Составил словарь украинского языка.

Находясь в Курске (1831-1837 годы), создал ряд поэтических произведений, занимался систематизацией устного народного творчества.

Нелегкий жизненный путь прошел сам Л.Боровиковский, не менее сложной была и судьба его творческого наследия. Значительная часть произведений Боровиковского при жизни опубликована не была, а полное собрание сочинений впервые вышло только в 1967 г. Сюда вошли, кроме стихов и басен, прозаические произведения, фольклорные записи и письма.

Его называли «одним из пионеров новой украинской литературы», «реформатором и новатором отечественной литературы».

Левко Иванович своим творчеством раскрыл богатейшие поэтические возможности украинского языка, покори́л своих современников тем, что воспевал «высокое», глубоко душевное, загадочно-романтическое

Л. Боровиковский был поистине народным поэтом, преданным идее дальнейшего развития украинской литературы. Левко Иванович обогатил духовную культуру украинского народа и вместе с другими поэтами своего времени подготовил почву для творческого взлета титана украинского слова Тараса Шевченко.

Умер Левко Боровиковский 14 декабря 1889 г. в селе Мелюшки (теперь Хорольский р-н Полтавской обл.), здесь же похоронен на сельском кладбище.

Из творческого наследия

КОЗАК
(Подражание народной песне)

*Не стаями ворон літає в полях,
Не хліб сарана витинає;
Не дикий татарин, не зрадливий лях,
Не ворог-москаль набігає;
То турок, то нехрист з-за моря летить
І коней в Дунаї купає:
Йде в город — в чумі мов весь город лежить,
Селом — і село западає,
Він хоче весь світ під коліно зломить,
Побить, потопить у Дунаї...
Нехай лиш виводить на поле шайки —
Поміряємсь силами в полі!
Уже не без Бога християнські полки
І вольний козак не без долі.*

*Широкою гриву на вітер пускай,
Неси мене, коню, за бистрий Дунай!
Неси мене, коню, - заграй під сідлом,
За мною ніхто не жаліє.
Ніхто не заплаче, ніхто з козаком
Туги по степу не розсіє.
Чужий мені край свій, чужий мені світ,
За мною сім'я не заниє —
Хіба тільки пес мій, оставшись в воріт,
Голодний, як рідний, завіє!
За море, за море — вітри спереджай,
Неси мене, коню, за синій Дунай!*

*Не треба на полі вожатого нам;
Вожатий нам — звізди; за мною
Товариші — хмари; а буйним вітрам
Дорогу дамо за собою.
За синій Дунай — по степах розгуляй;*

Нам поле трави не закрие...
Постіль мені буде — широкі поля;
А чорная хмара покриє...
Умиюсь — дощами; утрусь — черпаком;
А вичеше — терен колючий;
А висушить — сонце; в спеку під дубком
Напоїть рівчак говорючий...
Не ніживсь я зроду у ньеньки колін,
В постелі півдня не валявся,
Мене не лякали ні буря, ні грім,
З баталії в ліс не ховався.
В татарина коней в полях віднімав,
Як пух — розвівалися ляхи;
Я забраним сріблом коня убирав
В їх сідла, в їх китиці, бляхи...
Під турка, мій коню, - і время не гай, -
Неси, де глибокий розлився Дунай!
Не гай мене, коню, бо турок не жде,
Бо турок все палить, плюндрує;
Там слід вигоряє, де з ордами йде, -
Він дума, що світ завоює.
Розсію, розвію я сам ворогів
З конем на високій могилі...
А може, поляжу й сам сред степів
З тобою, ти, вірний мій коню!
Широким я тілом згодую орлів,
А кровію моря доповню;
Курчавим я чубом поля застелю,
Дам збрую я краю чужому;
А білії кості в свій край відішлю —
Дунай занесе їх додому.
Прощай же, отчизно, ти, рідний мій край!
Неси мене, коню, за бистрий Дунай!

1831

ОБЪЯСНЕНИЯ

Витинати — здесь: уничтожать;
відпочити — отдохнуть;
гаяти время (час) — зря тратить время;
згодувати — накормить;
зрадливий — предательский, коварный;
китиця — кисть;
лях — лях, поляк;
москаль — солдат (русской армии);
ненька — мать;
плюндрувати — разорять, опустошать;
сарана — саранча;
спереджати — здесь: опережать;
хмара — туча;
ховатися — прятаться.

ЧАРІВНИЦЯ
(Украинская баллада)

Присвячується брату Івану

1

Понад гаєм за водою
Стелються тумани;
Стоять в шатрах над рікою
Волохи-цигани;
А між тими циганами
Циганка-ворожка,
Та до тої циганочки
Втоптана дорожка.
Туди ходять в темний вечір
Молоді дівчата
З хлібом-сіллю до ворожки
Суджених питати:
Питаються циганочки —
Де зілля копати,
Питаються - як тим зіллям
Хлопців чарувати...

2

Пливе тихо над водою
Місяць молоденький;
Вподобався дівчиноньці
Козак молоденький,
Та не знала Марусенька,
Як причарувати,
Та побігла в темний вечір
Ворожки питати...

3

Понад гаєм, понад полем
Туман налягає;
В однім шатрі циганочка
Огонь розкладає.
Та до огню приставила
Рівні два горщечки:
В однім горшку зілля варить,
В другому клочечки.
Над горшками на прутику
Дві жаби печуться;
Стоїть з нею, як плат блідна,
Дівчина Маруся.
Звела з неба вороженька
Дві ясні зірки,
Ворожила, примовляла
Кругом коло дівки,
Розітерла сухі жаби,
Зілля відцідила —
Молодую дівчиноньку
Чарувати вчила;
Дала дівці піску в жменю,
В узлик жаби й зілля:
„Буде тобі, моя доню,
Бажане весілля».

4

„Не ходи, Грицю, на ту улицу,
 Бо на тій улиці — дівки чарівниці:
 Одна дівчина чорнобривая —
 То чарівниця справедлива;
 Друга дівчина чарів не знала —
 То ж тая Гриця причарувала».
 Тільки Гриця із парубків
 Маруся любила;
 Тільки Грицю по серденьку
 Маруся не мила.
 Тікай, Грицю, до Марусеньки,
 Бо в тебе влюбилась —
 Бо не дурно Марусенька
 Ворожить навчилась...

5

Пливе місяць молоденький,
 Розігнувши роги.
 Марусенька, в місяць глядя,
 Стоїть край дороги.
 Та вийняла з-за пазухи
 Циганчині чари,
 Та скликала річчю-словом
 Із трьох країв хмари:
 „Всі хмарочки докупочки,
 А місяць угору! —
 Сюди йтиме мій миленький
 З улиці додому...»
 Та врізала русу косу,
 Та в клубочок збила,
 Зняла перстень із рученьки -
 Сю річ говорила:
 „Місяць на небі;
 Камінь на землі;
 Риба в морі;
 Звір у полі;
 Грицько піде додому, -
 А я по сліду йому:
 Коли вони зійдуться пити, гуляти,
 Тоді нас будуть злі люди розлучати!»
 Тричі, стоя, Марусенька
 Сю річ промовляла,
 Тричі звела дві зірочки
 Й косу розплітала...
 Далі... взяла - коло чарів
 Перстень положила,
 Та й побігла додомоньку —
 Щоб мати не била.

6

„Ой, бачиться — наплачеться,
 Самі сльози ллються:
 Від милого сватів нема,
 Від нелюба шлються!» —

Так темненькими ночами
Марусенька співала,
Поки в циганки-ворожки чар не добувала.
Тепер місяць ще не сповнився —
(І люди не знали),
Як від Гриця до Марусі
Старостів прислали.
Через тиждень — в молодії
Музики заграли,
І в неділю на весіллі
Свашки заспівали:
„Ой ти, душенько,
Наша Марусенько!
Відсунь віконце —
Подивись на сонце:
Чи високо сонечко на небі?
Чи багато боярів на землі?
Чи хороший молодий на колір?
У-у-у!»
Ой, брат сестру виряджає:
„Оце тобі, сестро, дорога,
Їдь же ти до свекра здорова!
Та будь же ти здорова, як вода,
Та будь же ти багата, як земля!
У-у-у!»

7

Чого ж тому молодому
Весілля не мило?
Чого йому Марусенька
Так швидко остила?
Повісив він головоньку,
Як листочок в'ялий;
Нудно йому на серденьку,
Очі повпадали...
Питається чоловіка
Марусенька тихо:
„Відкіль тобі журба твоя?
Відкіль твоє лихо?
А чи пісні, вечорниці
Ізбавили груди?
А чи твою головоньку
Наврочили люди?» —
„Ох не пісні, не уроки —
Журба мене з'їла!
Чомусь мені, голубочко,
Женитьба не мила...
Оцей мене перстень з'їв:
З вечорниць ідучи,
На дорозі із сим перстеном
Узличок налучив;
Я узличок, розв'язавши,
На шляху покинув;
Перстень взяв собі на палець
І з тої години
Світ немилый, ніч безсонна,
В'яну — як билина!..»

*Тече річка в вік із віка,
Та води не спали;
А Гриценька в дві неділі
В душину сховали...
Овдовіла Марусенька —
Сама захворала
Й до своєї могилоньки
Чари проклинала...
Коли б була Марусенька
Циганки не знала,
Коли б була та ворожка
З чарами пропала,
То ти б була, Марусенько,
Гриця не згубила,
То ти б була, Марусенько,
Й сама була жива:
Бо чарами верховодить
Нечистая сила.*

1831, Курск

ОБ'ЯСНЕННЯ

Бажаний — желанный;
весілля — свадьба;
вечорниці — вечерницы, посиделки;
відкіль — откуда;
волох — валах;
ворожка — гадалка, колдунья;
гай - роцца;
докупочки — вместе, воедино;
журба - грусть;
захворати — заболеть;
зілля — зелье;
зірочка — звездочка;
клочечки — клочья;
колір — цвет;
місяць — луна;
наврочити — сглазить;
парубок — юноша, парень;
тиждень — неделя;
угору — вверх;
уроки — сглаз;
чарівниця — волшебница, колдунья;
чарувати — колдовать;
чоловік — муж;
чорнобривая — чернобровая;
швидко — быстро.

ЗАМАНКА Пісня русалок

(Отрывок из баллады)

*Ми не бажаємо срібла ні злота;
Танці та пісні — наша охота;
Нащо нам срібло? — Хвилі більші;
Нащо нам злото? — Піски жовтіші.*

*Як рибки - в хвилях весело граєм;
Як пташки - в лісі пісні співаєм;
На дні дніпровським наші світлиці;
Там-то русалки, наші сестриці.
Ліжка в світлицях шовком покриті
Та ні з ким ліжка нам розділити...
Прийди, козаче, ясної ночі,
Дай цілувати карії очі!..*

*На білім світі серце заб'ється —
Язык ворожий з серця сміється;
А ми, русалки, зради не знаєм,
Вас, молоденьких, щиро кохаєм...*

ОБЪЯСНЕНИЯ

Бажати — желать, хотеть;
срібло — серебро;
ліжко — постель;
нащо — зачем;
око — глаз;
шлях — путь, дорога;
щиро — здесь: от души.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Что такое баллада?
2. Проанализируйте произведение Л.Боровиковского «Козак».
3. Перескажите трагическую историю любви Маруси и Грица из баллады «Чарівниця». Знаете ли вы украинскую народную песню «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», которая послужила сюжетной основой для этой баллады?
(Вы можете найти текст песни «Ой, не ходи, Грицю...» в Интернете с помощью поисковой системы «Google»).
4. Выучите наизусть стихотворение Л.Боровиковского «Заманка (Пісня русалок)». Проанализируйте его художественные особенности.
5. На материале предлагаемых вам произведений Л.Боровиковского проведите сравнительное исследование фонетических и морфологических особенностей украинского и русского языков.

Л. БОРОВИКОВСКИЙ: КУРСКИЙ ПЕРИОД ТВОРЧЕСТВА

В период с 1831-го по 1837-ой годы Левко Иванович Боровиковский работал на Северной Слобожанщине, а именно в Курской мужской гимназии. Он должен был заменить своего старшего брата Ивана, который возвращался в Украину. В гимназии Боровиковский читал историю, географию, латынь. Время от времени заменял директора этого учебного заведения, следил за библиотекой.

Курский период для становления Левка Ивановича как поэта, этнографа, педагога был очень плодотворным. К этому времени Л.Боровиковский написал баллады «Молодиця» («Вестник Европы», 1828), «Маруся» («Вестник Европы», 1829). Его «Маруся» - эпохальное произведение в украинской литературе: оно стало первой украинской романтической балладой. И.Франко, выдающийся украинский писатель и литературовед, проводя параллели с балладой «Светлана» Жуковского, писал, что героиня Боровиковского - это «не костюмированная Светлана, а украинская сельская девушка», и ее суженый это «не сентиментальный малый в сельском костюме, а украинский юноша, который приезжает к своей суженой с искренней любовью».

В Курске Л.Боровиковский упорядочивал свои записи фольклора, сделанные на Полтавщине еще в студенческие годы, подготовил к печати собственные литературные произведения. В 1831 году в «Украинском альманахе», выходящем в Харькове, он поместил свое стихотворение «Козак».

Левко Иванович привез в Курск около 200 песен, более 1200 пословиц и поговорок, поверий, описаний ценных способов лечения болезней и т.д., которые собрал, еще учась в

университете. К 1834 году он уже подготовил к печати три сборника. О содержании этих книг мы узнаем из «Реестра», приложенного к письму И.Срезневскому. В нем 15 баллад, 15 песен, 10 дум, более 20 «разных пьес», стихотворений, сонеты Мицкевича и другие переводы – всего 76 наименований. Работал он и над составлением «Малоросійського словника», доведя его до буквы К.

В курский период Боровиковский написал балладу „Чарівниця» (1831), к тексту автор добавил широкие, на пятнадцать позиций, примечания этнографического характера с рисунками, которые он адресует своему брату И.И.Боровиковскому; стихотворение «Заманка. Пісня русалок» было создано в 1832 году (автограф произведения сохраняется в Национальном музее в Праге, фонд Франтишека Челаковского). Челаковский перевел «Заманку» на чешский язык и под названием «Песня русалок» опубликовал в начале 1840 года. В 1847 году ее перевод под названием «Зазывная песня русалок» вошел в сборник стихотворений Челаковского.

Возможно, что в Курске Левко Боровиковский написал стихотворения «Убийство» (датируется ориентировочно 1831 годом), «Дніпр» (ориентировочно 1831-1832 годы), «Рибалка» (ориентировочно 1831 год), «Розставання» (не позднее 1834 года), «Зимній вечір» (перевод одноименного произведения А.С.Пушкина, выполненный не позднее 1834 года).

Из письма М.Максимовичу от 1 января 1836 года узнаем, что в Курске поэт подготовил несколько сборников, среди них – два фольклорных (песни, поговорки, пословицы, собранные собственноручно), словарь украинского языка с определением корней слов (буквы А, Б, В, Г), а остальные – это собственные его стихотворения и басни (12 баллад, 12 дум, 20 песен), перевод семи «Крымских сонетов» А.Мицкевича и «смесь» – 26 разных стихотворений.

Поэт, живя в Курске, не перестает интересоваться литературно-художественной жизнью Харьковщины. Так, он просил своего друга И.Срезневского прислать ему повести Г.Ф.Квитки-Основьяненко хотя бы на неделю, так как столько о них слышан, что ему очень захотелось их прочитать.

Поэт скучает по Украине и ищет место в Киевском университете или в какой-нибудь гимназии. И только в конце марта 1837 г. Боровиковского переводят в Новочеркасскую гимназию, а через год он возвращается в родную Полтаву.

Наследие поэта полностью не найдено (не известно, например, где находится его «Малоросійський словник»). Но не так давно в Государственном архиве Курской области был найден документ, который имеет прямое отношение к курскому периоду его творчества. Он назывался так: «О сродстве наук и необходимости образования во всяком звании и проч.: Речь, говоренная при публичном акте, бывшем в Курской губернской гимназии 1832 года июня 27 дня, учителем исторических наук оной гимназии Львом Боровиковским». В ней нашли отражение просветительские и гуманистические взгляды поэта и педагога. С «благородною любовью к отечественному образованию» оратор убеждает слушателей (а ими были представители зажиточных слоев) в пользу образования для общественной и частной жизни, в необходимости материальных пожертвований на распространение образования на родной земле и на поощрение в учебе, оперируя такими выражениями, как «гражданин Родины», «польза образованности», «поощрение к наукам», «настоящая образованность».

Л.Боровиковский бросает взгляд на прошлое, когда «свет наук боролся с грубостью и темнотой», а законотворцы обращали особенное внимание на образованность народную, потому что в единении человеческих познаний, образованности видели и крае-угольный камень политического устройства, благоденствие общественное и собственное. И науки, и искусства должны служить цели морального и физического совершенствования человеческого рода.

Только образование может служить цели воспитания благородной и великой души. Необразованность порождает несправедливость, насилие, материальное опустение: жизнь ленивого господина - несчастье других и его самого. Тот, кого судьба подняла над другими, должен обязательно иметь светлый ум и благородное сердце.

Выпускников гимназии он называет «сынами надежд», перед которыми открыто широкое поле наук, он призывает их к полезной для общества деятельности.

В речи Л.И.Боровиковского отобразились просветительские идеи, которые он воспринял в стенах Харьковского университета, в частности в кружке И.Срезневского, где сформировались его литературные и эстетические взгляды, гуманистическое мировоззрение. Поэт выступает за равноправие всех людей. Идеологи Просветительства считали просвещение фундаментом прогресса, орудием утверждения свободы и ненависти к любому насилию. Выступление Боровиковского в Курской гимназии было вполне созвучно этим идеям.

Е. Бондаренко, филолог, г. Донецк

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

- 1. В какие годы Л.И.Боровиковский работал в Курской гимназии?**
- 2. Что создал Л.И.Боровиковский до переезда в Курск?**
- 3. Расскажите о жанровых особенностях произведения Л.И.Боровиковского «Маруся».**
- 4. Какие художественные произведения создал поэт в курский период своей жизни?**
- 5. Дайте определение литературоведческого понятия «романтизм». Кто из русских писателей принадлежал к романтической школе?**
- 6. Сформулируйте основные мысли доклада Л.И.Боровиковского, найденного в Государственном архиве Курской области.**

Для любознательных

- 1. Боровиковський Л. Твори. – Київ: Радянський письменник, 1957. – 283 с.*
- 2. Жуковский и литература конца XVIII-XIX века. Сб. статей. Отв. ред. В.Ю.Троицкий. – Москва: Наука, 1988. – 320 с.*
- 3. Єфремов С. Історія українського письменства. – Київ: Femina, 1995. – 686 с.*
- 4. Ротач П. Курські роки Левка Боровиковського// Київська старовина, 1998. - № 4. – С. 127-130.*
- 5. Українські поети-романтики 20-40 років XIX ст. Передм. І.Айзенштока. – Київ: Дніпро, 1968. – 635 с.*

ПИСАТЕЛЬ, ИСТОРИК И ФОЛЬКЛОРИСТ
НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ КОСТОМАРОВ*
(1817-1885)

Выдающийся украинский историк, этнограф и писатель Н.И. Костомаров родился 4 мая 1817 г. в слободе Юрасовке Острогожского уезда Слободско-Украинской губернии (ныне Ольховатский район Воронежской области). Окончив воронежскую гимназию, он в 1833 г. стал студентом Харьковского университета, по окончании которого поступил на военную службу. Увлечшись изучением сохранившегося в городе Острогожске, где стоял его полк, архива местного уездного суда, Костомаров задумал писать историю слободских казачьих полков. В 1837 г. он вернулся в Харьков с намерением пополнить свое историческое образование. В процессе обучения пришел к выводу, что история — это прежде всего история народа, а не государства.

Он исследовал ее «не только по мертвым летописям и запискам, а и в живом народе». Костомаров перечитал изданные народные украинские песни и печатную литературу на украинском языке, предпринимал «этнографические экскурсии из Харькова по соседним селам». Он начал писать по-украински под псевдонимом Иеремии Галки и в 1839-1841 гг. выпустил в свет две драмы и несколько сборников стихотворений, оригинальных и переводных.

В начале 1844 г. он защитил диссертацию «Об историческом значении русской народной поэзии», в которой ярко выразились этнографические устремления Костомарова.

С 1846 г. работал в Киевском университете. В том же году стал одним из организаторов Кирилло-Мефодиевского общества, целью которого было создание вольной федерации славянских народов и освобождение крестьян от крепостничества. За участие в работе общества был на год заключен в Петропавловскую крепость, затем сослан в Саратов и получил запрет на преподавательскую деятельность и издание работ (запрещение было снято лишь в 1856 г.). В Саратове Костомаров служил губернским чиновником, продолжал писать монографию «Богдан Хмельницкий», совершал этнографические экскурсии, собирал песни и предания.

Весной 1859 г. он был приглашен в Петербургский университет профессором истории. Пользовался громадным уважением за мастерство лектора и свободомыслие. В это же время Костомаров был избран членом археографической комиссии, издал акты по истории Украины XVII века. Одновременно он начал писать ряд монографий, которые должны были в результате составить историю Украины со времен Хмельницкого: «Руїна», «Мазепа», «Мазепинці», «Останні роки Речі Посполитої», «Гетьманство Виговського», «Гетьманство Юрія Хмельницького», «Павло Полуботок» и др. Эту работу он продолжал до конца жизни.

Н.И. Костомаров — автор программного документа Кирилло-Мефодиевского общества «Книга буття українського народу», ряда трудов по социально-политической и экономической истории Украины и России, исследований и публикаций украинского фольклора. Его перу принадлежат сборники стихов «Украинские баллады» (1839), «Ветка» (1840), исторические пьесы «Савва Чалый», (1838), «Переяславская ночь» (1841); повести на украинском и русском языках, автобиография.

Умер Н.И. Костомаров 7 апреля 1885 года в Петербурге, похоронен на Волковом кладбище.

КНИГА БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ОТРИВКИ)

1. Бог создав світ: небо і землю, і населив усякими тварями, і поставив над усею тварю чоловіка, і казав йому плодитися і множитися, і постановив, щоб род чоловічеський поділився на коліна і племена, а кожному колінові і племені даровав край жити, щоб кожне коліно і кожне племено шукало Бога, котрий од чоловіка недалеко, і поклонялись би Йому всі люди, і віровали в Його, і любили б Його, і були б усі щасливі.

2. Але род чоловічий забув Бога і оддався діяволу, а кожне племено вимислило собі богів, ...і на всім світі сталося горе, і біднота, і хвороба, і нещастя, і незгода.

3. І так покарав людей справедливий Господь потопом, війнами, а найгірше - неволею.

39. І хоча апостол сказав: «Всяка власть од Бога», а не єсть воно те, щоб кожний, що захватив власть, був сам од Бога. Уряд, і порядок, і правленіє повинні бути на землі: так Бог постановив, і єсть то власть, і власть та од Бога, але урядник і правитель повинні подлягати закону і сонмищу, бо і Христос повеліває судитися перед сонмищем, і так як урядник і правитель - перші, то вони повинні бути слугами, і не достойть їм робити те, що здумається, а те, що постановлене, і недостойть їм величатися та помпою очі одводити, а достойть їм жити просто і працювати для общества пильно, бо власть їх од Бога, а самі вони грішні люди і самі послідніші, бо всім слуги.

63. І покарав Господь Слов'янське племено гірше, ніж другії племена, бо сам Господь сказав: кому дано більше, з того більше і зицється. І попадали Слов'яни в неволю до чужих: Чехи і Полабці – до Німців, Серби і Болгари – до Греков і до Турок, Москалі – до Татар.

92. І пропала Україна. Але так здається.

95. Лежить в могилі Україна, але не вмерла.

103. Бо голос України не затих. І встане Україна з своєї могили, і знову озоветься до всіх братів своїх Слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сиятельство, ні превосходительство, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у Хорутан, ні у Сербів, ні у Болгар.

104. І Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі Слов'янськім. Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: „От камень, него же не берегоша зиждуущії, той бисть во главу угла”.

1. Бог сотворил мир: небо и землю, и населил всяким творением, и назначил над всею землею тварью человека, повелел ему расти и множиться, и узаконил, чтоб род человеческий разделился на поколения и племена, и каждому поколению и племени даровал страну, дабы каждое поколение и племя искало Бога, который от человека близко, и так поклонялись бы ему все люди и веровали в него, и любили бы его, и все были бы счастливы.

2. Но род человеческий забыл Бога и отдался диаволу, и каждое племя выдумало себе богов, ...и во всем свете стало горе, нищета, болезнь, бедствия и несогласие.

3. Так наказал людей справедливый Господь потопом, войнами, мором и что хуже - неволею.

39. И хотя апостол сказал: «Всякая власть от Бога», но это не значит, что каждый, присвоивший себе власть, был сам от Бога. Начальство, и устройство, и правительство должны существовать на земле, и эта власть, и власть эта от Бога, но начальник и правитель обязаны подчиняться закону и народному собранию, ибо и Христос повелевает судиться пред народным сонмищем; и так как начальник и правитель - первые лица, то они должны быть слугами и не должны делать, что им придет в голову, а должны делать то, что установлено, и не должны возвеличивать себя и ослеплять великолепием а должны жить просто и усердно, трудиться для общества, ибо власть их от Бога, а сами они грешные люди и самые последние из людей, ибо всем слуги.

63. И наказал Господь Славянское племя жестче, нежели другие племена, ибо сам Господь сказал: кому дано больше, от того больше и взыщется, - и попали Славяне в неволю к чужеземцам: Чехи и Полабы – к Немцам, Сербы и Болгары - к Грекам и Туркам, а Великороссы – к Татарам.

92. И погибла Украина. Но так только кажется.

95. Лежит Украина в могиле, но не умерла.

103. Ибо голос Украины не умолк. Встанет Украина из своей могилы и опять кликнет братьям-славянам, и услышат воззвание ее, и встанет Славянина, и не останется ни царя, ни царевича, ни князя, ни графа, ни герцога, ни сиятельства, ни превосходительства, ни пана, ни боярина, ни холопа ни в России, ни в Польше, ни в Украине, ни в Чехии, ни у Хорутан, ни у Сербов, ни у Болгар.

104. И Украина делается независимой Речью Посполитой в союзе славянском. Тогда скажут все народы, укзывая на то место, где на карте будет нарисована Украина: «От камень, него же не берегоша зиждущиї, той бисть во главу угла».

Цитируется по книге : Костомаров М.И. Закон Божий (Книга буття українського народу). – К.: Либідь, 1991.

ОБЪЯСНЕНИЯ

Камень, него же не берегоша зиждущиї, той бисть во главу угла – евангельское выражение: камень, которым пренебрегли строители, стал краеугольным;

Речь Посполитая – с польского языка: «дело народное»; так называлась Польская держава до её раздела;

сонмище – большая группа, собрание народа;
хорутаны – старинное название словенцев, славянского народа, который проживал в Альпах на территории Югославии.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. О каких фактах из истории Украины рассказывается в «Книге буття...»?
2. Какую роль играет в тексте старославянская и церковнославянская лексика?
3. Подготовьте для выразительного чтения понравившейся вам отрывок.

СПІВЕЦЬ
(из сборника «Украинские баллады»)

Ой, чого, молодий співець, зажурився,
Головою жалко на гуслі схилився?
Ой чого молодий співець не співає,
А чи гласу більше до пісень немає?
Нащо собі марно жалю завдавати,
Нащо свої красні літа загубляти!?
Сидить, як ізмерзлий, із ранку до ночі,
Облив слізоськами понурії очі:
- Чи тобі з літом розлучаться жалко?
Та ще тільки в полі забриніла травка!
Чи тебе не приймає своя родина,
Чи зрадила тебе твоя жінщина?
- Нема в мене роду, ані жінщини,
Один сиротина, як в полі билина!
Ох, тим молодий співець не співає,
Що рідная мова, як свічка, сконає.
Ох, тим той співець та й у гуслі не б'є,
Що його слухати ніхто не іде:
Ох, матінко моя, нене старая,
Задавила тебе вже земля сирая.
Будяк на могилі почав червоніти;
А нікому було рожі посадити.
Ох, піду я, піду на тую могилу,
А де мою матір давно схоронили!
Ох, піду до Дніпра, на гору високу.
Піду подивлюся на степ широкий.
У старому Дніпрові вода леліє,
А по степу-долині ковила сивіє,
А скрізь по ковилі свистун-вітер віє! –
Та припав співець до землі головою;
Покотились слізки із очей рікою!
- Ох, нене моя, ти, рідна мати,
Чи нам тебе, рідна, уже не видати?
Уставай із землі діток приглядіти;
Вони плачуть, б'ються: вони твої діти!
- Нехай плачуть, б'ються: вони увіймуться:
Тим, що увіймуться, не хочу прочнуться!

ОБ'ЯСНЕННЯ

Будяк – чертополох;
жінщина – любимая, жєна;
забриніти – зєсь: начала всходить;
завдавати жалю – огорчать;
зажуритися – загрузити;
леліти – сверкать, блестя, переливаться;
нащо – зачем;
нєня – мать;
око – глаз;
подивитися – посмотреть;

прочнуться – прийти в сознание;
рожа – мальва;
схилитися – наклониться.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Почему автор изображает певца грустным?
2. Какие мысли и чувства выражены в стихотворении? Какая мысль звучит в его последних строках?
3. Укажите на черты, характеризующие стихотворение как романтическое произведение.
4. С чем в стихотворении сравнивается родной язык? Что символизируют образы «будяка» и «вітра-свистуна»?

ПІСНЯ МОЯ

*Од Сосни і до Сяна вона протягнулася,
До хмари карпатської вона доторкнулася,
Чорноморською водою вмивається,
Лугами, як квітками, квітчається,
Дніпром стародавнім підперезана,
Річками, як стрічками, поубирана,
Городами-намистами пообвішана.*

*Гуляй, моя пісня, високо, високо,
Щоб хмарами сизий орел, летючи,
Тебе не нагнав.
Гуляй, моя пісня, широко, широко,
Щоб по степу вітер, траву котючи,
Тебе не піймав.
Лебедем білим пливи по ріках,
Чайкою, пісне, кигич по луках,
Припотнем в лузі заворкочи,
Дрібною пташкою защебечи,
Перекотиполем в степу прокотися,
По небу громом святим пронесися,
Глибоко в землю змією зарийся,
По лісах, по горах,
По степах, по ріках,
Городах, слободах
Травою,
Водою,
Луною далекою геть одізвися!
К ім'янитим панам,
К неімущим старцям,
К козакам-молодцям,
К чорнобровим дівкам,
У душах,
У серцях
Тугою-кручиною, пісне, заньмися!*

*Там, у лісі скеля крутая.
Дніпр через скелю реве й бурхає,*

*Рветься і дметься, клекоче й гуде.
Й вітер пожовкліі листя несе,
Де задніпров'я, - край опустілий.
Де нема хат, - бовваніють могили,
Де нема гласу, - виють вовки,
Де була Січа, - жили козаки,
Ходив я ніччю; місяць червоний
Сидів у хмарі й бурю нагонив.
Сп'ялись на дибки степи піщані.
Тоді з лісу, вся в тумані,
Вийшла до мене якась молодиця...
- Співай, - казала, - для всього роду,
- Співай, - казала, - для всій родини.*

*Співатиму, співатиму, поки гласу стане,
Хоч і слухать не захочуть, я не перестану.*

ОБЪЯСНЕНИЯ

Бовваніти – виднеться;
дметься – здесь: стремится;
доторкнутися – прикоснуться;
дрібний – мелкий;
кигикати – кричать (как чайка);
лука – луг;
луна – эхо;
місяць – луна;
молодиця – замужняя женщина, молодица;
намисто – ожерелье, бусы;
підперезаний – опоясанный;
припотень – дикий голубь;
родина – семья;
сп'ястися на дибки – стать на дыбы;
стрічка – лента;
хата – хата, изба;
хмара – туча;
червоний – красный.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Какою географическую реалию, связанную с Северной Слобожанщиной, упоминает автор в стихотворении «Пісня моя»?
2. Что желает Н.И.Костомаров родной песне?
3. Какими художественными средствами описывает автор «край опустілий»?
4. Можно ли сказать, что в образе «молодиці» автор нарисовал Украину?

СПІВЕЦЬ МИТУСА

*Словутного певца Митусу, древле за
гордость не восхотевша служити князю Данилу,
раздраного, акы связаного, приведоша...
Іпатіївський літопис*

Гине сила Дажбожого внука. Татари пльондрують,

Князі кують коромоли, не дбають об вірі і людях.
 Куриться Галицька волость, дим до Бескидів простягся,
 Впав Володимир Волинський; Києва вже не підняти.
 Князь Ростислав із Данилом не милують землю Дністрянську:
 Угри і ляхи біди додають; в Перемишль набігає
 Князь Костянтин, коромолує з ним на Данила владика.
 Кріпший за всіх в Перемишлі співець словутний Митуса.
 Шаблі не носить співець і грудей щитом не вкриває –
 Піснями силле на князя, гострими ніби стрілами,
 Піснями люд стурбував і хіть до війни підливає.
 Красних не хвалить дівиць Митусина пісня шалена,
 Мирного людям життя не пророчить, не гріє одваги
 На супостата - усобиці й смуги та пісня виводить.
 От уже град Перемишль Андрій облягає повками,
 Ласкаво згоду дає – не радить на згоду Митуса.
 Рано в неділю ступають повки княженецькі до штурму,
 Спершу гарцюють стрільці, а там подаються пороки.
 Вечері князь в Перемишль уступа; закували владика,
 Силу взяли на поток непокірного люду; подрали
 Тули боброві у їх і барсучі і вовчі прилбиці.
 Інші біжать по чужинах; не втік словутний Митуса.
 Він, що колись не схотів заспівати Данилові, бранцем
 Став тепер перед князем Данилом словутний, а буїсть
 Давня у серці, не впав на коліна, лице не поблідло.
 Грізно поглянув на його Данило і мовив словами:
 - Гордий співаче, славний співаче! Бунтовниче клятий!
 Що, солов'їний голос зміняє на гадюче сичання?
 Бог дарував тобі силу, ти одмінив її бісу!..
 Чом, як Боян стародавній, ти не співав нам про славу
 Предків великих? Чом не навчав нас добру і согласці?
 Чом од гріхів не впиняє нерозумних огненним словом?
 - Княже, - одвітив Митуса, - ось я заспіваю вам пісню:
 Ріжтесь, кусайтеся, бийтесь, попелом Русь посипайте,
 Пийте братерною кров, умивайтесь сльозами народу.
 От до вас добрана пісня! Іншої вам не почути!
 Що вас спиняти? Що вам співати? Шкода, опізнались!
 Помста за помсту, кара за кару, лихо за лихо!
 Кончились віки, сповнилась чаша, грім розпалився.
 Суд неминучий, суд невмолимий, - написана доля!
 Кончились віки! Зілля сухеє огонь поїдає.
 Хай поїдає! Хай пропадає Русь із князями!
 Боже прокляття чорними хмарами висить над нею;
 Хмари згустіють, віки пролинуть, і знов, хоч не скоро,
 Знову розгонить яснес сонце туман віковичний.
 В той час-годину інших пісень співці заспівають
 Іншим князям, та не вам, іншому руському люду!..

1861

ОБ'ЯСНЕННЯ

Бранець – пленник;
 впиняти – останавливать;
 втікати – убегать;
 дбати – заботиться;
 додавати – прибавлять;

згода – согласие;
зілля – трава;
інший – другой;
лях – лях, поляк;
мовити – говорить;
неділя – воскресенье;
опізнитися – опоздать;
плюндрувати – разорять, опустошать;
пороки – (уст.) старинные военные машины для разбивания стен крепостей;
почути – услышать;
прилбиці – (уст.) шлем, каска;
протягнулися – протянуться;
радіти – радоваться;
спершу – сначала;
стурбувати – беспокоить, встревожить;
тула – колчан;
хіть – охота, желание;
хмара – туча;
чужина – чужбина;
шабля – сабля.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Перечислите украинские географические реалии, встречающиеся в стихотворении.
2. О каких князьях упоминает Н.И.Костомаров?
3. Кто такой Митуса? О чем поет и о чем не хочет он петь?
4. Почему князь Данило разгневался на Митусу?
5. Какими художественными средствами описывается в стихотворении картина упадка Киевской Руси?

ВЫДАЮЩИЙСЯ СЫН СЛОБОЖАНСКОЙ ЗЕМЛИ

Народное творчество было для Н.И. Костомарова источником изучения истории украинского народа. Весной 1838 г. вместе с А.Метлинским он ездил в Воронежскую губернию к своей матери, где общался с крестьянами, записывал песни. Но, к сожалению, очень часто Костомаров не указывал ни имени респондента, ни точного места записи произведения: в те времена паспортизация фольклорных произведений не была обязательной.

В труде «История казачества в памятниках южнорусского народного песенного творчества» он цитировал записанные в конце 30-х - начале 40-х годов на Харьковщине думы: «Думу про Грицька Залізняка», «Івась Коновченко», «Втеча трьох братів». К указанным годам относятся также издания загадок, свадебных обрядов и песен, а также купальского фольклора, записанного в Харьковской губернии.

В 1840 году Костомаров записал на родине, в Острогожском уезде, «Казку про Дівку-семилітку» (выдал ее отдельной книжечкой в 1860 году в Петербурге). В 1843 году харьковский «Молодик» опубликовал две украинские сказки, записанные Костомаровым, – «Торба» и «Лови». А в «Киевской старине» за 1885 год есть замечание, в котором указывается, что «лет тридцать назад Н.И.Костомаров и покойные Метлинский и (позднее) Неговский» записывали от харьковских кобзарей Лебединского уезда «крупные поэтические произведения».

На 40-е годы приходится самая активная деятельность Н.Костомарова как поэта. Два его сборника стихотворений – «Украинские баллады Иеремии Галки» и «Ветка, малорусские стихотворения Иеремии Галки» – выразительно представляют нам Костомарова как романтика.

Сборник «Украинские баллады», который вышел в свет весной 1839 года, включает ранние поэтические опыты Костомарова (1837-1838 гг., всего 17 стихотворений). Чувствуется, что автор любит украинскую песню.

Интересно стихотворение «Чорний кіт», в котором мать поучает бестолкового сына, что надумал, сварив, по наущению ведьмы, в ночь на Пасху кота, приворожить девушку. В произведении «Пан Шульпіка» рассказывается о соблазнении паном девушки, за что его наказали крестьяне.

В стихотворении «Дід-пасічник» лирический герой бросает взгляд на наиболее важные эпизоды из истории Украины и дает им свою оценку.

А в стихотворении «Співець» говорится об упадке украинской песни и слова:

*Ох, тим молодий співець не співає,
Що рідная мова, як свічка, сконяє!*

Второй сборник Костомарова, «Ветка», вышел в Харькове в 1840 году. В нем тридцать стихотворений, написанных на протяжении 1838-1839 гг. «Ветка» имеет более оптимистическое звучание, чем «Украинские баллады». Так, в стихотворении «Пісня моя» Костомаров выражает надежду на возрождение Украины и провозглашает свое жизненное кредо:

*Співатиму, співатиму, поки гласу стане,
Хоч і слухать не захочуть, я не перестану.*

В истории украинской романтической драматургии 30-40 гг. XIX ст. творчество Костомарова занимает центральное место. Он автор исторических трагедий «Сава Чалий» (1898) и «Переяславська ніч» (1841). Обе изданы в Харькове, вторая из них – на страницах альманаха «Сніп».

Пьеса «Сава Чалий» - первая украинская романтическая историческая трагедия. Савва Чалый – это легендарный украинский герой, который в поисках способов послужить родному краю пошел на сотрудничество с поляками, за что казаки посчитали его предателем и осудили на смерть.

Пребывание на Слобожанщине, знакомство с историей, бытом, этнографией и поэтическим творчеством украинского народа, понимание значения украинского языка обозначило приоритеты в научных поисках Костомарова. Он заинтересовался Хмельниччиной. Дело в том, что эта тема была близка ученому и с точки зрения исследования собственных корней. По семейным преданиям (Костомаров пишет об этом в «Автобиографии»), один из предков историка Петро Костомаров служил в войске Хмельницкого, а после поражения под Берестечком был лишен гражданских прав, утратил имение и вместе со многими волынянами, которые присоединились к Хмельницкому, ушел на территорию Московской державы.

В 40-годы Н.Костомаров пишет драматическое произведение «Украинские сцены из 1649 года» - отдельный эпизод из задуманной им исторической драмы о Богдане Хмельницком и его эпохе. Содержание «Украинских сцен» без существенных изменений введено в историческую монографию Костомарова «Богдан Хмельницкий».

В 1845 г. он переезжает в Киев. За участие в работе Кирилло-Мефодиевского братства Н.Костомаров был арестован. Главное обвинение братчикам формулировалось как «неумеренная любовь к Украине». Н.Костомаров был сослан в Саратов. Но и там он создает художественные произведения, пишет исследование «Бунт Стеньки Разина», в котором некоторым образом касается и истории Северной Слобожанщины.

Осенью 1856 года Костомаров переезжает в Петербург.

Здесь в 1880 году он печатает рассказ на русском языке «Приключения по смерти (Рассказ одного слобожанина)», где упоминаются севернослобожанские историко-географические реалии.

При участии Н.Костомарова было издано несколько томов «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в западнорусский край». В пятом томе опубликованы его собственные материалы с пометкой «Из рукописного собрания Н.И.Костомарова». В этом томе - 299 песен, записанных в Харькове, Харьковской, Воронежской и других губерниях.

Несмотря на то, что в зрелом возрасте на родине Н.И.Костомаров практически не бывал, все свои денежные сбережения он завещал использовать на строительство школы в родной Юрасовке.

В марте 1911 года в Воронеже проходили Костомаровские дни. По инициативе архивной комиссии была организована мемориальная выставка, которой решили почтить память знаменитого уроженца Воронежской губернии. Д.И.Багалием в Воронежском архиве найдено несколько очень интересных писем Н.И.Костомарова И.И.Срезневскому. В первом из них речь идет о переводе на украинский язык «Светланы» Жуковского. Со вторым он посылает Срезневскому сказки, обещает записать некоторые песни, которые помнил с детства, и передает последнюю корректуру трагедии «Сава Чалий».

Таким образом, Николай Иванович Костомаров как верный сын слобожанской земли внес в историю украинской литературы и культуры значительный вклад. Он был среди тех, кто утверждал ценность украинского языка, обогатил тематику украинской литературы, стал автором первой украинской романтической исторической трагедии «Сава Чалий», плодотворно работал как фольклорист.

На примере его творчества необходимо учиться любви к родимой стороне, к родной песне, литературе, истории.

Е. Бондаренко, филолог, г. Донецк

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Назовите главные вехи жизненного и творческого пути Н.И.Костомарова.
2. Перечислите основные произведения Костомарова, определите тематическую направленность его творчества.
3. Какую роль в судьбе Костомарова сыграло Кирилло-Мефодиевское братство?
4. Расскажите о фольклористической деятельности Н.И.Костомарова.

Для любознательных

1. Багале́й Д.И. Костомаровские дни в городе Воронеже (27-28-го марта 1911 года).- Харьков, «Печатное Дело», 1911. – 12 с.
2. Багали́й Д.І. Історія Слобідської України. – Харків: Основа, 1990. - 252 с.
3. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. У 11 т. Т. 8 – Paris – New York, 1976. – 3200 с.

4. Єфремов С.О. *Історія українського письменства*. - Київ: Femina, 1995. – 687с.
5. Ковальчук О., Кислюк О. *Для України он жил и работал*. // *Голос України*, 21 июня 1997 года, №109-119 (1609-1610). – С. 16.
6. Костомаров М.І. *Закон Божий (Книга буття українського народу)*. – Київ: Либідь, 1991. – 40 с.
7. «Россия и Украина на пороге XIX века». Тезисы конференции. Гл. ред. С.И.Рудаков. *История и историография*. – Воронеж, 1997. – 83 с.
8. Яценко М. *Минуле проростає у сучасність (Романтична драматургія Миколи Костомарова)*. // *Слово і час*, 1992, № 5. – С. 3 – 8
9. <http://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/auth/kostomarov.html>

УКРАИНСКИЙ ЭТНОГРАФ И ФОЛЬКЛОРИСТ
МИТРОФАН АЛЕКСЕЕВИЧ ДИКАРЕВ*
(1854-1899)

АВТОБИОГРАФИЯ

Родился я 31 мая 1854 г. в слоб[оде] Борисовке Валуйского уезда... (теперь Волоконовский район Белгородской обл. — авт.-состав.). Родители мои всегда жили бедно и по своей обстановке, мировоззрению и языку почти ничем не отличались от окружающих крестьян-малороссов. И я свое детство провел в среде крестьянских детей... В 1863 г. я поступил в Воронежскую бурсу... К концу четвертого года предстояло исключение из училища «за леность»... бабушка... отвезла в Бирючинское духовное училище... Здесь мне пришлось начинать ученье сначала... Через год со всем этим справился и считался одним из лучших учеников...

В 1870 г. я по сдаче приемных экзаменов поступил в Воронежскую дух. семинарию.

...во время службы в статистическом комитете по приглашению статистического бюро при губернской земской управе я участвовал в подворной переписи шести уездов Воронежской губ(ернии), переписав более 10 000 крестьянских дворов, причем каждому крестьянину предлагалось свыше 100 вопросов...

Свою литературную деятельность я начал еще в стенах семинарии статьей, сюжет которой был взят из народного быта, помещенной в 1876 г. в «Воронежском телеграфе» под заглавием «Мандругат»... В 1891 и 1892 гг. я издал две «Памятные книжки Воронежской губ(ернии)», составляющих одно нераздельное целое...

Самое собиране пословиц и поговорок было вызвано желанием собрать материал для малорусского словаря... Затем от пословиц я перешел к другим этнографическим материалам. Первая специальная этнографическая экскурсия в 1891 г. с июля по сентябрь. За это время я, работая ежедневно, собрал массу этнографического материала в сл(ободе) Борисовка Валуйского у(езда)...

Увлечшись этнографией, я прекратил составление малорус. словаря, выписав на карточки свыше 30 000 м(ало)рус. слов...

Таким образом, моя жизнь распадается на два периода: 1-й – период упорной борьбы из-за куска хлеба и 2-й – период собираня этнограф(ического) материала. (М.А.Дикарев самостоятельно овладел навыками научного языкознания и составил уникальный в своем роде труд «Очерк воронежского мещанского говора сравнительно с украинско-русским наречием» (Опыт статистического исследования звуковых явлений). В приложении к сборнику – собрание 7713 русских и украинских пословиц, примет и поверий Воронежской губернии — авт.-состав.).

Теперь остается пожелать, чтобы поскорее настал третий период, когда я, издав этнографические материалы, жил бы, возможно, всецело посвятив себя разработке общих этнограф(ических) вопросов.

Я никогда не гнул рабски спину, не строил пошлых улыбок начальству, а надеялся достигнуть общественного положения только честным трудом...

15 окт(ября) 1899 г.

(Умер М.А.Дикарев 14 ноября 1899 г. в г.Екатеринодаре, теперь Краснодар, там и похоронен — авт.-состав.)

Досвітки в Борисівці Валуйського повіту

1.

На «досвітках» можна було услышать такіє сказки-«нісенітниці» (небылицы):

«Як був я з дідусем, а батька на світі не було, і поїхали ми з дідусем орать. Приїхали, стали орать, а в колішні ося й поламалась. Ну що тут робить? Так мій дідусь умирає та на мене й говорить: «Іди, синок, рубай осю, а на мене надія, як на бабиного Гордія».

Я пішов у ліс, іду туди і зустрів чоловіка: «Здоров тобі, хлопче!» — «Здоров!» — «Куди ти йдеш?» — «У ліс!» — «Чого?» — «Осю буду рубать». — «А що ти не чув, — питає мене чоловік, — кажуть, немов на небі дорогі мухи та комарі?» А я й кажу: «Ні, не чув!» — і розстались ми з чоловіком.

Я тоді іду в ліс та ловлю мух та комарів і наловив два мішки, поки дійшов у ліс. Прийшов у ліс, найшов такий дубок, що аж до неба. Я тоді перехрестився й поліз прямо на небо. Ізліз туди, а там скотини прямо гурти ганяють. Я як показав мух та комарів, так вони й вхватились за мене, як за грішну душу. Як давай вони мінать мух та комарів: пару мух на дві пари волів. І я їх наміняв сорок пижин з пижиною, і всі куці та білохвості. Та наорав землі та насіяв хліба та я й бачу, як де неврожай, я туди прямо й кидаю вилами. Та, може, і ви чули, що грім гримів — так то я снопи возив.

І прожив я там довго: годів... годів... днів два, або що, і став уже додому йти і гоню до дубка гурт скотини. Пригнав, кинувсь, а якийсь чорт ізрубав дубок. Ну, що тут робить? Я давай кидать волів відтіля із неба. Так я кидав, кидав, та утомився та й бросив.

І став думать, як би з неба ізлізти, та й надумав і начав різать волів та обдирать, а з шкур канат плести та додолу брести. Та й сплів канат, прив'язав до прикорня та й спустився додолу, у путь дорогу. Та доліз до краю каната, а додолу іще далеко. Я тоді і сидю. Ну що тут робить? Як розхитався з Петербурга та у Москву, а з Москви та у Петербург. Хитаюсь я, ну кой-як зупинився. Тут іде чоловік і везе в ямах полову. Він під'їхав протів мене, тут де не взявся вихор, як схватить ту полову та угору — прямо суне до мене. А я... полову хватаю та канат мотаю, та й доточив, Бог дав, каната, спустився додолу, іду по степу.

Напали на мене розбійники та взяли, заставляють мене красти. Послали мене биків красти, а я пішов та у мельницю уліз у мушну скриньку, сів та й сидю. А вони, ці ж розбійники, та пригнали до мельниці корову різать. Зарізали корову, та требуху випустили, та сюди до мене як кинуть, та мені прямо в лоб; а я... як закричу: «Калавур!», а вони геть розбіглись. А я всю гавядину забрав та приніс додому, так і досі є».

ОБЪЯСНЕНИЯ

Колішня ося — колёсная ось;
мушна скринька — ящик для муки;
орать — пахать;
скотина — скот.

2.

На досвітки ходять тільки зимою; починають із початку осені і до самої весни. На досвітках дівчата шиють, прядуть і різні узори вишивають. Там вони, сидівши за роботою, співають укорні пісні на хлопців і таких різних співають. Як яка не лінива, так хоч і співає, а своє діло робить, а яка жирна і лінива, так та і роботу бросе, затіє з хлопцями воловодиться...

Хлопці тоді співають різних пісень і приставляють там різні приказки і басні стидні, і тасуються там, поки і полягають спати. Дівчата і хлопці того чоловіка, до якого ходять на досвітки, називають дядьком, а її тьоткою. За те, що пускають, їм вони кой-що приносять: дівчата — принесе яка муки, пшінця, сала, а в празник пиріжка або пампушок. А за світло вони самі гроші платять, кожна по черзі і купує карасину. Куплять і пляшку, зложаться гуртом та й посвічують цілу зиму. На досвітки дівчата ходять не всі, які єсть по селищі, а ті тільки, яких пускають матері...

...На досвітках хлопці гуляють у журавля. Наряджаються там так: надіне свиту ногами у рукава, а поли коло пояса підпереже, потім другу свиту на верх у рукава руками, і тоді однією рукою махає так, як шиєю журавель, і у руці держе цурупаличок замісто носа, та тоді лазе по хаті і довбе носом хлопців і дівчат. Гуляють і у сліпців, і чого вони тільки там не притворяють.

Ці штуки творяться у слободі Тишанці, Борисівці, Новому хуторі та в інших селах.

(Борисівка, 1893)

ОБ'ЯСНЕННЯ

Кой-шо — *здесь*: кое-что;
пляшка — бутылка;
приказки — пословицы;
притворяють — *здесь*: выдумают;
ріжних — разных;
свита — сермяга (*одежда*);
укорні пісні — песни с укорами;
цурупаличок — палочка.

Поза гаєм - гаєм... (Песня, записанная в слободе Щучьей Острогожского уезда)

*Поза гаєм - гаєм,
Гаєм зелененьким
Там орала дівчинонька
Коником чорненьким.
Орала, орала,
Не вміла гукати,
Нанімала погонича
У скрипочку грати.
Він грає-грає,
Бровами моргає.
Кат його батька знає,
На що він моргає —
Чи на мої воли?
Чи на чорні брови?
Чи на моє лице біле?
—Брови чорні маю,
—А я не женюся:
Хіба піду на річеньку,
З жалю й утоплюся.
—Не топись, козаче,
Не топись, бурлаче:
Сватай мене, а я піду,
Коли вірно любиш.*

—Люблю та не дуже,
Куплю черевички.
Черевички скриплять,
Закаблучки гнуться,
А за мною, молодю,
Два паночки б'ються.
—Ви не бийтеся,
Ви не лайтеся,
А зі мною, молодю,
Розпізнайтеся.

ОБЪЯСНЕНИЯ

Гукати — здесь: громко погонять;
закаблучки — каблуки;
кат його батька знає — здесь: неизвестно почему;
розпізнатися — ближе познакомиться.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Какие представления народа о жизни проявляются в фольклорных материалах, собранных Дикаревым?
2. Какие народные песни исполняются в вашем селе, районе? Знаете ли их?
3. Если вы захотите услышать украинские народные песни, воспользуйтесь записями, которые можно найти в Интернете по адресу:
<http://www.pisni.org.ua/page.php>

ЕКАТЕРИНОДАРСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ МИТРОФАНА ДИКЕРЕВА

В Екатеринодар Дикарев переехал в июле 1893 г. Здесь поджидали его новые обиды и огорчения. Должность смотрителя типографии еще не была свободна, поэтому Митрофану Алексеевичу предложили временно занять место младшего делопроизводителя Областного правления с содержанием в 702 руб. в год. «Временное» занятие растянулось на 5 лет, а в типографию в конце концов вместо него был приглашен немец из Петербурга.

В качестве делопроизводителя Дикарев занимался кассацией решений станичных (1-й инстанции), почетных (апелляционных) и волостных судов, много поработав над разрешением спорных вопросов, встречавшихся в практике Кубанского областного правления.

В Екатеринодаре пришлось окончательно распрощаться с мечтами о семейном счастье. Еще в Воронеже он встретил женщину, с которой собирался завести «семейное кубельце». А еще он хотел, чтобы с ним вместе жила старенькая мать. Но непрочное материальное положение так и не позволило ему осуществить надежду на «кабинетное» житье: 25 рублей в месяц платил он за комнату, остальные деньги стремительно расходились на обширные почтовые расходы, на плату многочисленным этнографическим корреспондентам, которых он завел во многих кубанских станицах, на собственные научные поездки, а главное – на покупку книг. В Екатеринодаре не было научной библиотеки, и все необходимые издания приходилось покупать за свой счет. Кроме того, время от времени он выписывал книжки для народа, особенно шевченковского «Кобзаря», и раздавал их бесплатно в целях народного просвещения.

Дикарев считал себя человеком необщительным, от природы застенчивым. По его собственному признанию, «змалку боявся людей і ховався від них на піч у просо». Сближению с людьми мешал и присущий ему максимализм. Критически относился он к воронежским украинским деятелям. Кубанские же «діячі», на его взгляд, и вовсе оказались завзятыми «малороссами».

До нас дошли лишь одни небольшие и к тому же неподписанные воспоминания кого-то из близких друзей Митрофана Алексеевича, записанные вскоре после его смерти и таким образом донесшие нам внешний и психологический портрет ученого:

“У осені 1894 р. я одержав з Києва вістку, що в Катеринодарі мешкає земляк М.О. Дикарів, переїхавший з Воронежа на посаду у Обласне Правленіє. Не гаючись, я знайшов М.О., котрий був дуже радий познайомитися з земляком, щиро вітав мене і зробив на мене саме приємне враження. Жив він яко студент. Невеличка горничка з купами книг і паперів на етажерці, столі, долі, на стінах патрети Шевченка, Котляревського і других українських письменників, мебелі не докучають: два столи, два стільця, ліжко, шкафа з одежею, два сундуки з більєм та паперами та й годі.

Мітрофан Дикарев був середнього росту, мав високий лоб, темне волосся і сірі очі, над котрими були насуплені низько брові, що надавали йому суворий вид, котрий, однак, прояснявся, коли М.О. розказував щось веселе, особливо з милої йому української етнографії. Взагалі М.О. був людиною упертою, зачиненою у собі: дуже неохоче знайомився з людьми. І досі дехто з його співробітників-урядників згадують, що вони стрічалися з небіжчиком щодня, а тільки з французьких часописів довідалися, що в Катеринодарі проживає доволі звістний учений п. Дикарів. Ні в гостину, ні на які зібрання чи святкування М.О. не любив ходити і не ходив. З початку знайомості нашої він таки учащав до мене, приходячи майже щосуботи “почаювати та побазікати”, але згодом ходив зрідка і по ділу. А було те через брак часу. Бо М.О. працював багато і в праці знаходив як обов’язки, так і втіху життя. День його проходив нескладно: вранці на урядовій службі, по обіді у “столовій” – півгодини гри на гітарі, котрою він крадькома тішився, перед чаєм година чи друга проходки по Красній вулиці. Та й усе. Увесь остатній час М.О. сидів поміж книжками. І так щодня майже без зміни...

Щодо політичних поглядів, то М. О. був демократом-народовцем, але ухилився усякого гуртування, діяльності, працюючи сам особисто над наукою та ще над розповсюдженням українських книжок. В характері небіжчика було багато індивідуалізму, котрий відрізняв його від других, від земляків трохи з іншими поглядами і подекуди гостро ставивши питання. Але

й ці не могли не згадувати і не поважати “прямолінійність” життя небіжчика Дикаріва, головною метою діяльності котрого, найбільшими мріями – була доля України...»

Более всего Митрофану Алексеевичу импонировало общение путем переписки. А переписывался он с виднейшими деятелями науки и украинской культуры своего времени. Началось все с рассылки по множеству адресов «Воронежского этнографического сборника». В ответ кто-то промолчал, кто-то отделался официальной благодарностью. Первым отозвался профессор Харьковского университета Н. О. Сумцов, любезное письмо которого и присылка в ответ своих изданий подействовали на Митрофана Алексеевича самым ободряющим образом. Еще более счастливых минут доставила переписка с профессором И. А. Бодуэном де Куртене, который с величайшей и бескорыстной заботливостью занялся его самообразованием, начав с присылки собственных книг. Точно так же с молодым ученым обменивался трудами профессор Казанского университета В. А. Богородицкий и несколько российских и иностранных ученых. Истинных друзей он приобрел в лице украинских деятелей науки и культуры: Б. Гринченко, А. Конисского, М. Драгоманова, Хв. Вовка и других.

Шесть лет жизни в Екатеринодаре оказались для ученого особенно плодотворными. Уже в год приезда в «Кубанских Областных Ведомостях» публикуется его первая работа на местную тематику – «К вопросу об изучении растительности Кубанской области». Это была заявка на серьезное многолетнее исследование, увенчавшееся публикацией «Заметок по истории народной ботаники». Свидетельством серьезности намерений поставить этнографические исследования в крае на научную основу являются разработанные Дикаревым программы по сбору кубанского фольклора...

Цикл работ М. А. Дикарев посвятил описанию праздников кубанского народного календаря. Самая крупная из них – «Різдвяні святки в ст. Павлівській Ейського одділу, на Чорноморії». В том же году в «Кубанских Областных Ведомостях» были напечатаны исследования о Масленице, а в 1897 г. там же – сравнительный анализ празднования Пасхи в Украине и в Черномории. В числе первых Дикарев стал записывать кубанские казачьи сказки и анекдоты. Ему же принадлежит честь первой публикации кубанских апокрифов.

В 1898 г. Митрофана Алексеевича назначили архивариусом Кубанского войскового архива. В 1899 г. он стоял у истоков создания Общества любителей изучения Кубанской области, был его первым секретарем. Работа на износ медленно, но неукротимо подрывала силы ученого...

М. А. Дикарева не стало, когда ему минуло всего лишь 45 лет, он умер от нефрита почек. Хоронили подвижника на войсковой кошт. За гробом шли сотрудники и земляки. На могиле не было произнесено речей, лишь четыре венка: «От чиновников Областного Правления», «От редакции «Кубанских областных ведомостей», от заведующего войсковым историческим музеем Т. Живило и “Від українців земляку М. О. Дикареву” – стали выразительным показателем уважения, которым пользовался покойный в кубанском обществе.

За несколько лет до своей смерти ученый начал проявлять беспокойство о судьбе собранных им материалов. Конечно, ему хотелось увидеть труды своей жизни опубликованными. Он даже разработал специальный план издания из «8 отдельных томов»...

Понимая ценность накопленного им научного архива, М.А. Дикарев обсуждает с друзьями его возможную судьбу после своей смерти. В письме А. Конисскому от 24 июля 1895 года читаем: «Великий жаль, що не довелось побачитися з вами; треба було порадитися в пильній справі. Не знаю, чи сього року, чи, мабуть, певніш 96, буде 20 літ моєї – хоч і не дуже показної – літературної діяльності. Недолібною всяких “обрядів”, з якими обходять всякі ювілеї, я хотів би зазначити сі роковини, відписавши свою літературну спадщину, яка є і буде, і всі зібрані наукові матеріяли Науковому Товариству імені Шевченка».

Это пожелание было выполнено... М. Дикареву, которому не всегда везло при жизни, наконец-то повезло после кончины. Ведь разбирать его архив Товарищество поручило самому И. Франко, ученому энциклопедического размаха. Поэтому уже через три года отдельным шестым томом в серии сборников филологической секции НТШ, с

предисловием и под научной редакцией И. Франко вышли «Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору і мітології».

В предисловии к книге И. Франко дал краткую, но очень емкую и точную оценку всему, сделанному М. Дикаревым в области этнографии и фольклористики. Напомнив читателям, в каких неимоверно тяжелых условиях пришлось трудиться нашему самоучке (бессистемность и хаотичность полученных знаний, подневольная убогая работа за кусок хлеба, мертвое и апатичное окружение глухой провинции), он призывает по достоинству оценить те золотые зерна действительно научного знания, каким все-таки богаты его работы...

**В. Чумаченко, кандидат филологических наук, профессор,
г. Краснодар**

Для любознательных

1. Дикарев М. А. Очерк Воронежского мещанского говора сравнительно с украинно-русским наречием // Дикарев М.А. Воронежский этнографический сборник. - Воронеж, 1891. - С. 1–60.
2. Дикарев М. Апокрифы, собранные в Кубанской области // Юбилейный сборник в честь В. Ф. Миллера. - М., 1900. - С. 78–99.
3. Чумаченко В. К. Архив А. Конисского как источник для изучения жизни и творчества М. Дикарева // Дикаревские чтения. - Краснодар, 2002. - С. 3–8; его же: К реконструкции архива М. А. Дикарева: новые открытия // Итоги фольклорно-этнографических исследований этнических культур Кубани за 1998 год. - Краснодар, 1999. - С. 3–7; его же: К биографии М. Дикарева // Итоги фольклорно-этнографических исследований этнических культур Кубани за 1995 год. Дикаревские чтения (2). - п. Джубга, 1996. - С. 3–7; его же: М. А. Дикарев и книгоиздательская деятельность украинского книгоиздателя Б. Д. Гринченко // Итоги фольклорно-этнографических исследований этнических культур Кубани за 1997 г. Дикаревские чтения. - Белореченск, 1998.

АКТЕР, РЕЖИССЕР, ДРАМАТУРГ
ПАВЕЛ ЯКОВЛЕВИЧ БАРВИНСКИЙ*
(1862-1908)

П.Я. Барвинский родился в слободе Борисовке (теперь пгт. Борисовского р-на Белгородской обл) в 1862 г. в богатой семье. Учился в местном двухклассном училище, затем в гимназиях Белгорода и Москвы. Прекрасно пел, отлично играл на многих музыкальных инструментах. Занимался в Московской консерватории по классу вокала.

После двух лет успешных занятий пением Павел Яковлевич из-за болезни горла частично потерял голос. Ему ничего не оставалось, как покинуть консерваторию. Не желая порывать с театром, Барвинский стал драматическим актером. Выступал на сцене театров Украины, России, Польши в составе украинских трупп М.Кропивницкого, М. Старицкого, Русского театра в Галичине.

Последние четыре года жизни П. Барвинский вместе с женой актрисой, землячкой Аделаидой Михайловной жил в родной Борисовке. Здесь он создал собственную театральную труппу. В Белгороде организовал кружок любителей театра и поставил много пьес из украинского и русского репертуара. Для земляков на сцене своего театра Барвинский ставил пьесы и собственного сочинения.

В очерках, рассказах и пьесах, в публичных выступлениях, на театральной сцене он популяризировал произведения Т.Г. Шевченко, принимал активное участие в проведении юбилеев поэта.

На основе сюжета поэмы Шевченко «Гайдамаки» в 1897 г. создал одноименную героико-патриотическую драму, в которой использовал тексты стихотворений Шевченко. Цензура запретила драму.

Традиции Шевченко нашли продолжение в пьесах Барвинского «Орли України» (1895), «За віру» (1897), «Каторжна», «Загублений вік» (обе 1898) и других.

П.Барвинский писал свои произведения (у него двенадцать рассказов и пятнадцать пьес) на украинском языке и только два рассказа — «В лесу», «Недоразумение» — написаны на русском языке.

Умер Барвинский 21 августа 1908 г. в Борисовке. Похоронен на кладбище Усовой горы. Захоронение не сохранилось.

В 1907-1908 гг. в Полтаве был издан двухтомник пьес и рассказов Барвинского (на украинском языке).

Избранные произведения П. Барвинского в переводе на русский язык изданы в Белгороде в 2001 г. доктором филологических наук, профессором Белгородского государственного университета З.Т.Прокопенко. В книге одиннадцать рассказов («Певца Варя», «В вагоне», «Необычайная метаморфоза», «На заброшенной ниве», «Гастролеры» и другие) и три драматических произведения («Каторжная» — о трагедии обесцещенной сельской девушки, «Современный Дон-Кихот» — о судьбе провинциального врача, «Антос Дукач» — о борьбе за наследство старого атамана).

Участник мощной литературной волны, П.Я. Барвинский внес в художественную литературу новые темы, сюжеты и образы, которые как писатель-реалист черпал непосредственно из разнообразной окружающей жизни.

МАЗЕПА (Рассказ)

Дійсна фамілія Микити Петровича була Лудан, — але під цією фамілією він значився тільки в своєму паспорті і в посімейному списку, що ж до його рідної Борисівки та інших навколо неї хуторів, то для них він більше був звісний під прозвищем Мазепа, або Хрокала. Заїхавши в Борисівку, вам довго б прийшлося розшукувати в ній Лудана, але треба було тільки спитати, де живе Мазепа, то вам і мала дитина показала б хату звісного на всю округу знаменитого кравця.

Більше ніж пів сотні років особа Мазепа була так тісно пов'язана з багатьма випадками місцевого життя, що не знати його, або не чути чого-небудь про нього було просто-таки неможливим. Уже одно обличчя Микити Петровича викликало майже в кожному увагу до нього. Я пам'ятаю Хрокала ще в молодих його літах, і для мене він завжди з'являвся ідеалом мужності й лицарства. Високий станом, міцно збитий, з головою, укритою густими кучерями темно-русого волосся, з тонким, з невеличкою горбинкою носом і з величезними, звислими майже на груди вусами — він як дві краплі води скидався, по-моєму, на одного з тих колишніх, незабутніх лицарів Хортиці, про котрих говорилось, що «їм і чорт не брат!» Але що більш усього визначалось в ньому, так це його карі очі. В них стільки було удалі, відваги, молодечтва і щирої веселості, — що вони прямо-таки приваблювали до нього всіх, з ким він мав які-небудь стосунки.

Знаючий про все, веселий товариш, дотепний балакун, гульвіса, завжди охочий «піддержати» кумпанію, — він був бажаний гість у всякій бесіді своїх односельчан. Ні одно весілля, похорони на селі — не обходились без Мазепа... Ні пісні, ні танці, ні музика, ні що не в силах було замінити відсутність Мазепа.

Та й не диво!

Господи мій Боже милий, чого тільки не вигадував Микита Петрович в цьому веселому, завжди напівп'яному весільному обряді? Його вигадкам, при таких okazіях, не було меж, і що найголовніше, так це те, що він при цьому, ніколи не робив двічі одного й того ж. Придумас, було, які-небудь величезні сани, якщо діло траплялося взимку, приладнає замість полозів мало не два дуби, настеле на них поміст з дощок, посадить туди всіх гостей вкупі з весільною музикою і запряже у цю махину пар десять позичених для цієї okazії, волів, обклеївши їм роги золотим папером і понав'язувавши на хвості мало не по снопу вифарбованої у всякі кольори соломи. І сунеться було такий ковчег, керований зодягненим у фантастичне убрання Мазепою, по вулицях села, супроводжуваний юрбою від малого до великого цікавих глядачів, здивованих вигадкою бісового сина Хрокала-кравця. То він руба було здоровенний льодаш, запряже в нього передягнене в мужичу одягу жіноцтво, а сам, зодягнений у дівоче вбрання, стане на ньому і проїде туди по вулицях села.

Звичайно, що така оригінальна запряжка справляє видатну, небувалу сенсацію проміж селян. Що ж до таких okazій, які траплялися у літню пору, то тут його вигадки були настільки різноманітні, що просто-таки не надаються ні до якого опису.

У всіх більш чи менш значних okazіях, котрі мали місце в слободі Борисівці, Мазепа, як наче за обов'язком, завжди фігурував своєю персоною.

Чи трапиться було пожар в селі, потужна фігура Микити Петровича обов'язково визначається проміж сутолоки, на всі боки сновигаючого, переляканого люду, а його зичний бас, покриваючи увесь галас, далеко навкруги розносить його команду.

Чи йде, бувало, раною весною процесія з волами на зеленя, Микита Петрович тут же, спереду, із найкращою короговою в руках, скрашує своїм басом гугняві співи втомлених дяків.

Чи витягнуть з води утопленика, дивись: й при цій okazії з'явився вже Мазепа і, погукуючи на юрбу роззяв, відкачує на рядні необережного купальника.

Коротко кажучи, Микита Петрович був, як кажуть в жарт, "їже вездє сей". До цього слід додати ще те, що Мазепа був аж надто оригінальна людина, що, як мені здається, було найголовнішою причиною його широкої популярності.

Все, що він витворяв в звичайнім своїм житті, мало ознаку одному йому тільки властивої вдачі.

Зроби другий що-небудь подібне — і воно пройшло б зовсім непримітно, або й зовсім ще гірш, — здалося б всім смішним.

Йде, приміром, він купатися, його завжди супроводжує до річки ціла ватага дітвори. Приводом для цього було те, що Мазепа ніколи не купався так, як це роблять інші.

Прийде, було, на річку і на самому глибокому місці її роздягнеться, злізе на самісінькі перила моста або ж ледве не на вершину сухої верби, що схилилася над самісінькою кручею, перехреститься і, промовивши: «Господи, благослови раба Микиту на нову волокиту!» — шубовснеться з такої вершини, просто стовбула, у воду. Трохи згодом він виринає на другім боці річки, пропливши під водою всю її у шир. В руці у нього завжди був при цьому трофей на манер палки, як ознака того, що Микита Петрович на саму глибину пірнув до дна.

Інокли з'являлись і наслідники йому як в цій, так і в інших подібних «штуках», але всі ці наслідування були даремними, а іноді мали за собою і серйозні наслідки. Так, одного разу його сябро, молодий парубок, в якесь то свято при великім зборищі на березі захотів похвалитись також удаллю, як і Мазепа. Злізши на перила і без того високого моста, він, на манір дотепного на все кравця, кинувся з них у воду, але похопившись, не оглядівсь як слід і потрапив бідолаха на підводну палю. Вирятуваний з води непритомний — він через тиждень віддав Богу душу. З тих пір ніхто вже не зважувався одійняти у Мазепа одному йому властивої удалі.

Микита Петрович був по ремеслу кравець і духом ненавидів «мужичого діла», цебто хліборобства. Жилося йому й без хліборобства добре, бо за ті часи на всю Борисівку було не більше п'яти-шести кравців. Одні з них числилися офіціальними, а другі — рядовими. Рядові кравці шили свитки, кожухи, шушуни — одним словом, те, що було звичайною одежею; що ж до кравців першої категорії, то для них не був таємницею панський крій, на манір визиток, «спинджаків», брюк, пальто та ін. Правда, що, вийшовши з таких кравецьких рук визитка, у всякім разі, не дивлячись на старання кравця, не змогла б установити за собою навіть далекої подібності ні з однією з паризьких мод. У ній поєднувались усі покрої: сурдут не сурдут, «спинжак» не «спинжак», а скоріше усього, що, глузуючи, селяни звали «одежа: пусти-вирвусь!». Що ж до брюк, то в них здебільшого, дякуючи чудернацькому покрою, що обтягував ноги не там, де слід, — не було ніякого способу не тільки йти вперед, але й навіть здалеку плентатись «за духом моди».

Як знавець свого діла, Микита Петрович був вище місцевих кравців й однаково зодягав своїх клієнтів як у кожухи і каптани, так рівно і в пальто, визитки, «спідниці» — включно до уніформи місцевих поліціантів.

Його слава як дотепного кравця і зв'язане з нею чимале число замовлень, і нехить до мужицького діла не дозволяли йому своїми власними руками обробляти наділ, але, так як Микита Петрович бажав все ж таки як поважний господар мати не купований, а свій власний хліб, то від цього й обробляв наділ свій найманими руками. Правда, що дякуючи цим найманим рукам, а більше усього оригінальному способу найма, — свій власний хліб обходився йому дорожче вдвоє покупного.

Треба, приміром, Микиті Петровичу обмолотить дві пшениці, іде він рано-вранці у базарний день на торг, попереду загадавши жінці злагодить на цілу артіль сніданок, і наймає не одного, не двох, — а не менше семи-восьми молотників; приведе їх додому і, перш ніж дати їм роботу, — запрошує поснідять.

— А ну лиш, хлопці, сідайте спершу та поснідайте, а потім вже й за роботу!

Ну, звісно, що ж? Хлопцям однаково — коли б не снідять, аби снідять! А від того, обсівши округ столу, вони, перш ніж почати роботу ціпом, — починають її ложкою.

Що ж до самого хазяїна, то він не брав участі в трапезі, а, запаливши люльку, звичайно походжав по хаті, потішаючи своїх молодиків цікавою балачкою і разом з тим, непримітно позираючи за ними. Кінчається сніданок, Микита Петрович вибирає з всієї артілі двох, а до решти звертається з такою річчю:

— Ну, хлопці, наїлися, напилися?

— Та спасибі, добродію, довільні, — одмовляють ті.

— Ну, а тепер прощайте!

— Як це так, добродію?

— А так, що мені таких робітників не треба.

— Так ви ж, хазяїн, нас домовили...

— Ну так що ж з того, що домовив?.. Адже ж ще й не робили нічого, а я вас сніданком вже погодував. Ну і йдіть же собі з Богом, та не гайтеся, базар розійшовся, може, ще хтось найме, — і Микита Петрович без церемонії брав кожного за плечі і злегенька виштовхував їх за ворота.

Як би там не було, а збиті з пантелику молотники, не тямлячи нічого, йшли геть, голосно бажаючи привередливому хазяїнові стонадцять чортів.

А діло вияснялося дуже просто. У Микити Петровича був свій власний на деякі прикмети погляд: сніданком він пильно придивлявся: хто як їсть з закликаних молотильників? Як хто їв, не розмовляючи і скоро, — того він зоставляв; хто ж їв повагом, як наче нехотя, ще, гляди, до того, на гріх собі, заходив з ним в розмови, того він звичайно проганяв геть, мотивуючи свій вчинок тим, що “хто як їсть, той так і робе”, цебто, хто їсть скоро, той і в роботі скорий, а хто їсть, як-то кажуть, “з проквола”, тобто повагом, — той і в роботі буде мнихю. Звичайно, що при такому наймі обмолот “своєї” копи пшениці обходився дорожче вдвоє, але те обмолочене було зроблене як слід, “без хвальші”.

Що було всього цікавішим в характері Мазепи, так це, перш за все, антипатія його до москалів, або “кацапів”, як він називав їх, і до духовенства; а по-друге, надмірний запал в гарчій розмові, за що не раз таки доставав він назвиська “брехла”.

Рідко-рідко, якщо траплялася на те оказія, він здержувався від спокуси “удрати” над кацапом “штуку”. Часто такі “штуки” кінчалися колотнечею, інколи й судом.

Вирядиться, було, Микита Петрович у свій новий козакин і піде зранку ще в базарний день на місто, пошвендяти поміж народом і побазікати де з ким зі своєї братії кравців. Збереться така кумпанія на чолі з Мазепою позаранку ще, зайшовши під гостинний захист ресторації, вилазе звідтіль, як кажуть жартуючи, “на тім зводі”, цебто підпиті вже як слід. Микита Петрович, будучи на цьому зводі, був уже надто вигадливий на “штуки”. Не промовивши нікому з своїх приятелів ні словечка, піде, було, скрізь по базарю і починає приторговувати, не розбираючи, всю “кацапами” на продаж соломі. Приторгувавши возів з десять, указує їм яку-небудь пустопорожню оселю і велить дати там свою покупку в одну загальну купу, а сам, щоб розмінати для розрахунку свою казну на дрібняки, сказавши москалікам почекаати хвилину.

Позвальноють москаліки усю свою соломі в одну купу і ждуть свого купця з рахунком. Минає одна година, йде вже друга, деякі з нетерплячих ідуть розшукувати пропавшого купця. Відома річ, що все шукання їх даремне: купець мов би в воду канув! Проходе ще одна година, — діло дивиться вже на обід, — москаліки починають бунтувати, звертаючи на себе увагу базарян. Починаються розпити: як, що й від чого? На сам кінець догадуються, що весь цей покуп і сполучене з ним непорозуміння, не більш не менш як “штука”, котру “вдрав” Мазепа. Декотрі з людей, жаліючи москалів, рядять їм знов накладати на вози свою соломі й їхати з нею додому, запевняючи їх у тім, що купця, приторгувавшего її у них, вони не дождуться ніколи.

Отут-то починається найцікавіший акт Мазепиної “штуки”. Кожен з продавців, бачучи себе ошуканим, старається на скільки мога надолужити собі за це, накладаючи з загальної купи на свій віз соломі, намагається захватити удвоє більше проти того, ніж було наложено на ньому. З цього виникає суперечка, за нею незабаром бійка і на сам кінець проміж ошуканими москалями здійснюється колотнеча. Вчепившись один одному у волосся, довго тягаються вони, неначе ті гіндики, а, оточивши їх, юрба регоче на живіт, втішаючись несподіваним фіналом Мазепиної “штуки”.

По правді кажучи, вигадливість Мазепи по часті всяких “штук” інколи доходила просто-таки до віртуозності. Якось то раз іде він у неділю по майдану й бачить, що між церквою і викопаним збоку неї озером розташувалася ціла валка, навантажена обіддям. Мабуть, що невдало розташувалася ця валка, загородивши двері церковної огради, на цей раз примусила Мазепу “удрати” над москалями вмент вигадану ним цікаву “штуку”. Прибравши з себе поважну персону, підходить він до москалів, які снідали, і починає розмову:

— Здрастуйте, москаліки! З неділлю, бувайте здоровенькі!

— Здравствуйте і вам! — одмовляють москалі.

— А звідкіль вас Бог несе?

— Да із Рильська, мілий человек!

— Та-ак... А це у вас що, обіддя?
— Абод'ї...
— Що ж підрядились кому везти, чи може самі од себе продаєте?
— Нет... єто наші. Прівезлі вам на продажу, да вот, мілий человек, полдня уже как стоим, а ещо ні одного купца не заявлялось, — дає вже більш докладну відповідь старший в артілі.

Мазепа починає ходити проміж возами, пильно розглядаючи при цьому привезений товар.

— Ну що ж дорого просите за стан? — скінчивши розглядати, знов запитує Мазепа.
— Да ми, поштенний, за дьошево продали, ліш разв'язатца паскарей... Дело то не шутка, забілись чай верст за сто, колі б не боле, — а продажа, віш, какая?
— А скільки б ви, примірно, взяли за сотню?— запаливши свою люльку й мостячись до них, запитує Мазепа.

Старший в артілі каже свою ціну, і проміж ним і Хрокалом починається формальний торг з найменшими властивими йому деталями, починаючи з шльопання одно-одного по руках і кінчаючи, як слід, хрестом на збік стоячий Божий храм. На сам кінець приходять до згоди, і за Мазепою залишаються три вози купленого ним обіддя.

— Тепер знаєте що, хлопці? — звертається вже до артілі. Я вам прибавлю ще на могорич, а ви, будь ласка, скидайте в озеро обіддя з цих чотирьох возів, що я у вас приторгував, бо мені все одно прийдеться розмочувати їх.

— Да єто што ж... єто можно! Ліш би волдка била! — погоджується артіль.
— Та вже ж сказав, що дам, — так дам! Тільки ви мерщій, будь ласка, а то мені не дуже є коли... А як скидаєте все обіддя, то приходьте за розрахунком, он бачите той дом? — так туди!

При цьому Мазепа показує на будинок — квартиру станового пристава, що стоїть неподалік, і, ще раз наказавши поспішати, скоренько відходить. Вслід за цим москалики починають потрібну роботу: обіддя з приторгованих возів тільки мелькають в озеро.

Скінчивши роботу і смакуючи вже могорич, іде артіль за розрахунком в показаний Мазепою будинок і питає там якогось невідомого купця. Ну тут, звичайно, виникає найцікавіше... На запитання пристава, який вийшов до них, як фамілія купця, пославшого за розрахунком в канцелярію до нього, вони називають фамілію станового; той запевняє, що він їх вперше з роду бачить, і просить розказати зрозуміло всю “суть діла”, але збентежені москалики “галдять” як гуси на зорі. Кінчається все, звичайно, тим, що непроханих гостей ледве не в потилицю випроваджують з двору. І йде ошукана артіль знов до озера виволікати назад з нього свій товар, поминаючи при цьому трьохосадними слівцями як купця, так рівно й всю його рідню аж до самісінького третього коліна... А проходжий люд регоче, признавши в цьому нову “штуку” чудака Мазепа.

Антипатія Микити Петровича до персон духовних мала підставою своєю досить важну причину. Річ у тім, що Хрокало уважав себе за доку в богословії, навіть не припускав тієї думки, щоб хто-небудь не тільки-що з псаломщиків, але й з панів зміг би змагатись з ним у цьому: вони, як на гріх, завжди старались перевірити його з цього погляду. Не в похвалу Микиті Петровичу треба сказати, що він якщо й не був теоретиком, то за те практично мав за собою не малі пізнання з погляду богословської догматики, церковного обряду й співу. Це пояснювалось тим, що він з дитячих літ завжди був при церкві, спершу як підручний служилого при ній сторожа Трохима, потім як помічник дячку Макусі. Дякуючи цьому, на сам кінець дійшов він до такої досконалості з погляду порядку церковних служб, а найпаче співу, що всюди й завжди заміщав “в мінуту сладостія” дячка Макуху. У найважчих гласових співах він не тільки сам розбирався, жартуючи, а ще й повчав, при нагоді, недосвідченого в них молодого псаломщика Орлова.

...Якось то раз на хрестинах, де Хрокало був кумом, між ним і отцем Василієм провадилася розмова, яка набрала, за звичаєм, характер чисто спеціальний, богословський і зв'язаних з ним церковних обрядів. Мазепа, проміж іншим, висловив отцю Василію погляд на те, що передзвін “по мертвих” робиться в них не так, як слід. По декотрим, здебільшого по багатим, дзвонять з “перебором”, цебто у всі дзвони, починаючи з найменшеньких “скликальників” і кінчаючи найбільшим “посереднім”; а по бідноті продзенькають двічі в ті “скликальники”, бовкнуть раз у “постовий” та й годі.

На це отець Василій одмовив, що, кажучи по правді, церковний похоронний передзвін полагається тільки по ієреях і по інших духовного звання особах. Мазепа з цим не згодився і проміж них вчинився спір.

— Даремно, ти, добродію Микита, — замітив отець Василій, — починаєш спор по тім “вопросам”, в котрих сам не тямив “ні бельмеса”!

— А ви, панотче, багато тямите у всіх таких “вопросах”?

— Та покладаю так, що у всякім разі більш, ніж ти.

— Та-як... А ну лиш, будь ласка, повчіть нас нетямущих, — роз’ясніть мені один “вопрос”: яким способом пробрався нечистий дух у рай, щоб спокусити Єву? — поставив панотцю найлукавіше питання Хрокало.

— Ти іноді завдаєш мені безглузді “вопроси”, добродію Мазепа, на котрі при всім своїм бажанні не підбереш відповіді.

— Ну, батюшка, умніші нас з тобою люди “жували” ці “вопроси”, та не казали, що вони безглузді, а нам і подавно не годиться так казати, — відрізав Хрокало, викликаючи отця Василія на сварку. Зараз же після цього проміж ними знялася буча, котра скінчилася тим, що ображений панотець утік додому.

Верх все-таки зостався за Мазепою: він ясно доказав перед усім кумпанством, що нечистий дух пробрався в рай дякуючи пшеничному зерну, забравшись в котре він безпечно проплив в ньому по Євфрату в рай, через це саме позбавившись пильного ока, яке пантрувало його подвір’я, грізного архистратига...

Боже мій!.. Треба було послухати Микиту Петровича, як він було забалакає про свою справу з панотцем! Слухаючи його і повіривши хоч наполовину, можна було тільки дивуватись, як це бідолашний отець Василій ще й досі жив на волі, в слободі, а не опинивсь де на Сибірі? До того він прибріхував, заносячись в розмові. Хоч слід сказати й те, що не тільки в цім случаї, а взагалі скрізь, заносячись, Микита Петрович, не тим спом’янутий будь покійник, як кажуть, «на всі заставки брехав!»

Бажаючи підкреслити свою заможність, він завжди, коли заходила про це розмова, казав, що сахар купував він не на хунт, а «головою», коли не цілим пудом; гірчиця в нього затиралась не на тарілці, а в макітрі; борошно стояло не в мішках, або там в кадубах, а просто таки насипалося у засіки і т. п. Беручи участь в розмові, він не визнавав уже логічної наступності у ній і, збиваючись у часі й місці, добалакувавсь до самісінького «нікуди», як кажуть. Так, приміром, одного разу, почавши своє оповідання тим, як його водила колись у спасівку мара в образі дикої качки-крижняка, по котрій він вистрелив не менше, як разів з двадцять, — він несподівано скінчив своє оповідання тим, що майже таки крижняк завів його на сам кінець в ополонку, з котрої він вирятувавсь, дякуючи лиш тому, що вчасно осинив себе хрестом, після чого ледве-ледве видрався на цільний лід.

— Ну й брешеш ти, добродію Микита, немов би пест той ланцюговий! — мовчки прослухавши оповідання, сказав Макуха.

— Як це так?

— А так, що, почавши стрілять крижняка у спасівку, ти без оддиху дострілявсь по ньому до самої зими... от що!

— А ти знаєш, дяче, приказку: не любо — не слухай! — байдужісенько одмовив Хрокало, зараз же змінивши тему у своїй розмові.

Останній раз бачив я Микиту Петровича років два тому назад. Високий стан його не те щоб там зігнувся, а якось осів з літами. Од темнорусих кучерів zostалися, як споминка про них, ріденькі, зовсім сиві невеличкі пасма. Піваршинні вуса, немов би ті дві жмені льону, лежали на його грудях. Одні тільки очі нагадували колишнього Мазепу. В них тепер хоч зрідка, а, гляди, порою й блисне вогник, який свідчив про те, що десь то глибоко-глибоко всередині Мазепи хорониться ще невеличка здатність на те, щоб удрати яку-небудь «штуку». Зовні він нагадував собою могутній старий дуб, гожий тільки як декорація, але цілком уже негідний ні на який знадіб.

Незабаром я довідався, що Мазепа вмер, і вмер якось чудно.

Сидів він якось увечері влітку під повіткою в себе, звичайно з люлькою в зубах і, чекаючи вечері, дражнив своїх унучат.

— Дідусю, розкажіть нам казочку! — приставав до нього найменший, мазунчик його, Спиридон.

— Нехай після вечері... Підем у клуню спать, тоді й розкажу, — одмовив дід.
 — О!.. це вже ви не хочете казати...
 — Чого ж це так?
 — А так: після вечері зараз спать... Розкажіть тепер!
 — А от, як будеш прилипати, то й зовсім не скажу! Підіть лиш, та скажіть там матері: нехай лагодить мерщій вечерю. Тоді й мене покличете.
 Трохи згодом вернувся Свиридон звати вечерять діда. Дідусю, йдіть! Вечеря вже готова. Але дід, схиливши голову собі на груди, мовчав, немов би в рот води набравши. Одна рука його лежала на перилах воза, а в другій, яка лежала на колінах, держав він свою люльку.
 — Та йдіть бо, дідусю, а то й казку ніколи буде казати! — і Свирид, схопивши діда за руку, — потяг її до себе. Рука безсило опустилась, випустивши люльку. Вважаючи, що дід жартує, Свирид почав торсати його, але все було даремно: очевидно дід заснув.
 — Тату, тату! — крикнув Свирид батькові, що вийшов з хати. — Дивіться, лиш, дідусь заснув!
 — Так буди його, та йдіть мерщій вечерять!
 — Та я будив уже, так не встає.
 — А ну, лиш, тату, йдіть вечерять! — підійшов до Микити Петровича старший син його Іван і, взявши батька за плече, стряснув його злегенька. Рука, яка лежала на перилах воза, сприснула, і Микита Петрович повалився на руки ледве підхопившого його Івана. Все стало ясним: в руках сина був уже бездушний батьків труп.
 Це була остання «штука», котру «вдрав» Мазепа.

ОБЪЯСНЕНИЯ

Байдужісінько — равнодушно;
 блисне — сверкнёт;
 весілля — свадьба;
 вигадки — выдумки;
 випадками — случаями;
 візитація — визит, посещение;
 вмент — *здесь*: моментально;
 глузуючи — насмехаясь;
 дотепний — остроумный, находчивый;
 дякуючи — благодаря;
 жарт — шутка;
 з літами — с годами;
 за образу — за оскорбление;
 загальмований — заторможенный, задержанный;
 здається — кажется;
 здатність — способность;
 знаменним — *здесь*: значительным;
 кадуб — кадка;
 качка — утка;
 клуня — рига (*сельскохоз.*);
 коругва — хоругвь;
 кравець — портной;
 лицарь — рыцарь;
 люлька — трубка;
 машталір — возница;
 мерщій — быстро;
 нагадували — напоминали;
 “на цугундер” — *здесь*: к ответу;
 незабаром — вскоре;
 непритомний — без сознания;
 ні на який знадіб — *здесь*: ни на что;

обличчя — лицо;
ополонка — прорубь;
паля — кол;
пантрувати — стеречь;
папером — бумагой;
парахвія — церковный приход;
пасма — пряди;
пес ланцюговий — цепной пёс;
підкреслити — подчеркнуть;
повітка — сарай;
різноманітними — разнообразными;
розгубленість — растерянность;
скарга — жалоба;
спасівка — Спас, церк. праздник в середине лета;
стосунки — отношения;
сябро — родственник;
торсати — дёргать;
увага — внимание;
шкварив хропака — храпел;
шубовснеться — бултыхнется.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Как вы думаете, что имеет в виду автор, так характеризую своего героя Микиту Петровича: «...він як дві краплі води скидаєсь, по-моєму, на одного з тих колишніх, незабутніх лицарів Хортиці, про котрих говорилось, що «їм і чорт не брат!»?»

Вы, конечно, знаете, что под «лицарями Хортиці» подразумеваются запорожские казаки. Что вы знаете о казацкой вольнице на острове Хортица? Какие казацкие традиции вам известны? В каких произведениях русской литературы описано запорожское казачество?

2. Насколько серьёзным является выражение автора: «Я пам'ятаю Хрокала ще в молодих його літах, і для мене він завжди являвся ідеалом мужності й лицарства»?

3. Со всеми ли действиями Микиты Петровича соглашается автор рассказа? Обоснуйте свои выводы.

4. Нет ли среди ваших односельчан человека, похожего на Микиту Петровича? Как к нему относятся близкие? Нужны ли обществу такие люди?

5. Составьте устную или письменную характеристику Мазепы.

Юным краоведам

ПАМЯТИ НАШЕГО ЗЕМЛЯКА

В 2002 году исполнилось 140 лет со дня рождения актера, режиссера, драматурга Павла Яковлевича Барвинского, прославившего своим творчеством наш край.

Совместно с администрацией района, отделом культуры, историко-краеведческим музеем и другими организациями в 2002 г. центральная районная библиотека Борисовского района Белгородской области в рамках целевой программы «Наследие» провела цикл мероприятий, посвященных юбилею П.Я. Барвинского.

...Юбилейный цикл открыла научно-практическая конференция «Земли родной минувшая судьба». В работе этой конференции приняли участие преподаватели филологического факультета Белгородского государственного университета, преподаватели Белгородского института культуры, работники администрации района и поселка, системы образования, культуры области и района, представители средств массовой информации, ценители творчества П.Я. Барвинского.

В читальном зале библиотеки, где проходила конференция, была оформлена книжная выставка «Барвинский – актер, режиссер, драматург». На этой выставке наряду с современными изданиями произведений Барвинского была представлена книга, вышедшая при жизни автора, – 2-й том двухтомника, изданного в Полтаве в 1908 г. Этот том включает в себя драматические произведения Барвинского «Каторжная», «Антось Дукач», «Современный Дон-Кихот», «Энеида». Кроме того, на выставке были представлены публикации о Барвинском в газетах «Белгородская правда», «Единство», «Призыв», фотографии.

Открывая конференцию, заместитель главы администрации района А.Б. Петровский сказал: «... Почему мы вновь обращаемся к судьбе, творчеству П.Я. Барвинского, в чем цель и смысл сегодняшней нашей научно-практической конференции «Земли родной минувшая судьба»?

Во-первых, мы, его земляки, должны отдать дань памяти, уважения за его вклад в развитие культуры Борисовки.

Во-вторых, мы, работники культуры, образования, должны донести до современного читателя увлекательный, прекрасный мир творчества Барвинского.

В-третьих, изучая произведения Барвинского, мы обогащаем свои представления о том, как сто лет назад жил наш край.

В-четвертых, Павел Яковлевич Барвинский показал нам, что и через 100 лет нам нельзя ни в коей мере рушить связи, рушить дружбу между двумя славянскими народами: русским и украинским.

В Борисовском районе проводится систематическая работа по увековечиванию памяти П.Я. Барвинского. Уже сделано немало в этом направлении. В школах нашего района изучается творчество Барвинского. В библиотеках района проводятся вечера, заседания литературных гостиных, оформляются книжные выставки. Материалы об этом замечательном человеке регулярно публикуются в районной газете «Призыв» в рубрике «Наши земляки».

На конференции были представлены сообщения о жизни и творчестве П.Я. Барвинского, о его вкладе в развитие культурной жизни нашего края.

Краевед, почетный гражданин пос. Борисовка И.Г. Охрименко свое выступление назвал «Любительский театр в Борисовке. Наш земляк П.Я. Барвинский».

З.Т. Прокопенко, доктор филологических наук, профессор БГУ, автор переводов с украинского языка произведений Барвинского, выступила с докладом «Слово о Барвинском». В своем выступлении она отметила: «... у меня не было затруднений в самой технике перевода. Не так-то просто было получить двухтомник Барвинского. К счастью, один том хранился в Борисовском краеведческом музее, и работники его мне любезно предоставили, я стала работать... Петербург, Москва в получении еще одного тома отказали, так как в наличии там было всего по одному экземпляру. И только в Харьковской библиотеке им. Короленко выдали мне редчайшую книгу из архива на два месяца, и я работала над ней, не покладая рук, днем и иногда до ночи».

Т.Д. Проскурина, кандидат филологических наук, старший преподаватель Белгородского института культуры, в своем выступлении «Рассказы Барвинского в переводе» отметила, что переводчица З.Т. Прокопенко мастерски выполнила свою работу, бережно отнеслась к оригиналу. «Барвинский очень современен сегодня, и это мы все хорошо ощутили в переводах З.Т. Прокопенко», – отметила Т.Д. Проскурина.

Благодаря финансовой поддержке губернатора области Е.С. Савченко была издана и вышла в свет книга: Барвинский П.Я. Избранное. – Белгород: Белгородская областная типография, 2001. – 371 с.

«Неопубликованный Барвинский» – тема выступления Б.И. Осыкова, члена Союза писателей и Союза журналистов России, редактора газеты «Белгородская неделя», заслуженного работника культуры.

На конференции также выступили кандидат филологических наук, доцент Белгородского университета А.И. Жиленков с докладом «Гуманизм в драматургии Барвинского и ее художественные особенности»; преподаватель Белгородского института культуры, режиссер-постановщик спектакля по пьесе Барвинского «Каторжная» В.А. Брусенский с докладом «Барвинский П.Я. – драматический актер украинского театра»; руководитель театрального кружка, исполнительница роли главной героини Гальки в спектакле по пьесе «Каторжная» Н.Л. Сурженко с сообщением «Соприкасаясь с творчеством Барвинского».

Подводя итоги научно-практической конференции «Земли родной минувшая судьба», ее участники отметили, что П.Я. Барвинский был властителем дум передовой части общества, влияние его творчества огромно, его пьесы увлекают, будят лучшие чувства.

П.Я. Барвинский – яркое явление в культуре Белгородчины. Своей деятельностью он внес в литературу и театральное искусство заметный вклад и достоин благодарной памяти потомков.

З. Кравченко, методист центральной библиотеки Борисовского р-на Белгородской обл.

ПИСЬМА ПАВЛА БАРВИНСКОГО А.П. ЧЕХОВУ

Век Барвинского был до обидного короток. К 40-летнему драматургу и актеру, которому бы блистать на лучших сценах страны и создавать новые произведения, подкрался туберкулез. Барвинский вынужден расстаться с театром, он возвращается в родные края и в Белгороде устраивается в городскую управу простым делопроизводителем.

В Белгороде Барвинским были написаны лучшие из его рассказов. Особенно примечательна творческая история новеллы «В лесу». В рукописном отделе Библиотеки имени Ленина хранились три письма П. Я. Барвинского А. П. Чехову. Вот несколько строк первого из писем, датированного 7 марта 1904 г.: «... прибегаю к Вам, глубокоуважаемый Антон Павлович, и вопию яко Давид к Богу, возьмите на себя труд просмотреть посылаемые вместе с этим мои рукописи... Если же в моих рассказах ничего порядочного, по Вашему мнению, нет — будьте любезны, вышлите их обратно мне... Мой адрес: город Белгород, Соборная ул., д. Сапунова».

Отправляя свое письмо великому Чехову, Барвинский и не подозревал, сколь тяжело был болен Антон Павлович. А Чехов нашел в себе силы ответить безвестному автору из далекого захолустного Белгорода и даже подробно разобрать одно из присланных и, по его мнению, наиболее удачных произведений. Это была новелла «В лесу».

Писем Чехова к Барвинскому обнаружить не удастся, их судьба до сих пор неизвестна. Но вот что писал наш земляк А. П. Чехову в апреле того же 1904 года (через три месяца великий писатель уйдет из жизни): «г. Белгород, 6 апреля 1904 года. Глубокоуважаемый Антон Павлович! Прошу принять мою искреннюю благодарность за высказанные в Вашем письме указания и советы по поводу моего рассказа «В лесу». Рассказ этот я переписал, сократил и выбросил из него все то, на что Вы мне указали. Осталась в нем только

украинская фраза (поговорка) и четыре оригинальных, в устах Евстафия, словечка... В заключение всего покорнейше прошу Вас, глубокоуважаемый Антон Павлович, отослать посланный вместе с этим исправленный рассказ мой от своего имени в редакцию журнала «Рус. мысль».

Рассказ Павла Барвинского «В лесу» появился в «Русской мысли» в 1905 году, уже после смерти Чехова. Но невозможно без волнения думать о том, что к этому произведению нашего земляка прикоснулась рука великого мастера слова А.П. Чехова.

***Б. Осыков, журналист, заслуженный работник культуры
Российской Федерации, г. Белгород***

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

- 1. Почему возникла необходимость в проведении научно-практической конференции «Земли родной минувшая судьба» на родине писателя?**
- 2. Какие стороны жизненного и творческого пути П. Барвинского раскрывает в своем очерке Б.И. Осыков? Чем они были значимы для писателя?**

Для любознательных

- 1. Водолагин Е. Большой труд ученого. <http://www.bsu.edu.ru:8805/num510/contains/work.htm>**
- 2. Кравченко З. Земли родной минувшая судьба. <http://www.bgunb.ru/bgunb/professional/bgb/2003/1/article10.asp>**
- 3. Лобас П. Павло Якович Барвінський. http://www.shevchcycl.kiev.ua/ukr_davnia_lit/barvinsky.htm**
- 4. Неверов А. С чеховским благословением. <http://www.trud.ru/Arhiv/2001/08/11/Soder.htm>**

**ЗАБЫТОЕ ИМЯ: О ПИСАТЕЛЕ
ИВАНЕ ЧЕРЕВАТЕНКО*
(1865-1893)**

Имя писателя второй половины XIX в. И.Я. Череватенко, выходца из слободы Россошь Острогожского уезда Воронежской губернии, незаслуженно забыто. Он родился 21 февраля 1865 г. Учился в росошанской двухклассной школе, затем в Воронежском реальном училище, но образование не окончил: умерли родители, затем старший брат, и необходимо было зарабатывать на жизнь, чтобы прокормить себя и трех младших братьев.

В его творческом наследии были произведения разных жанров: стихи, рассказы, драмы, однако сохранились только один водевиль («Черноморець») и один рассказ («Не так складається, як бажається»).

Водевиль «Черноморець», написанный И. Череватенко в 1888 г., строится на популярном народном и широко известном в украинской литературе XIX в. сюжете о победе влюбленной пары в борьбе за счастливую семейную жизнь. Как и в пьесах украинских писателей Ивана Котляревского («Наталка Полтавка»), Григория Квитки-Основьяненко («Шельменко-денщик») и др., в водевиле Череватенко парень и девушка, простые крестьяне, живущие в слободе Майдан (возможно, где-то возле Россоши, малой родины писателя), преодолевают всевозможные жизненные препятствия, добиваются от родителей разрешения на женитьбу. В пьесе есть место и откровенным, нескрываемым сентиментальным чувствам героев на фоне сельского быта, и быстрая смена событий, и утверждение победы добра и справедливости. Широко представлено устное народное творчество — мудрые пословицы и поговорки, полонизмы украинской песни, которая и сейчас живет на Слобожанской земле.

Водевиль И. Череватенко — это своеобразное окно в уже далекую историю XIX века, в обстоятельства жизни простых людей, являющихся носителями вечного народного слова.

В произведении ощущается голос самого автора — человека, с легким юмором смотрящего и на события, и на своих героев. Рефреном через всю пьесу проходит любимая героями песня о черноморце — смелом и находчивом казаке, который не унывает в сложных жизненных ситуациях.

Главное дело жизни И. Череватенко — это его завещание в тысячу рублей на украинское книгоиздание. На эти деньги писатель Б. Гринченко основал книжное издательство и отпечатал 50 книг тиражом 200 тыс. экз., а потом отдал такую же сумму львовской «Просвіті» для продолжения работы Фонда И. Череватенко по поддержке украинской книги.

Умер И. Череватенко от туберкулеза 24 ноября 1893 г. в Россоши, там же и похоронен. Он прожил всего 28 лет.

Из творческого наследия

ЧОРНОМОРЕЦЬ
Водевиль
(В сокращении)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ПАНАС ГЛУЩЕНКО	відставний служака, 77 р.
ОЛЕНА	дочка його
СТЕХА	жінка його
ГРИЦЬКО	скрипаль
ХІВРЯ	жінка Грицькова
МИКОЛА КОВАЛЬКО	молодий чумак
ЛУКИЧ	відставний служака миколаївський
ПРОТАС	парубок

Діється діло літом у слободі Майдан

Д І Я І.

Картина 1.

Річка з вербами, за річкою хати. Видно трохи місток. Біля річки, під вербою, криниця; біля неї на пеньку сидить Микола.

ВИХІД 1.

МИКОЛА. *(Один).* Та й добре оце я викупався! Так легко зробилося мені, як наче гріхи спали. Тепер таки закурить. *(Виймає люльку й закурює).* А чи знає Олена, що я тут, та ще й біля тієї криниці, де ми з нею покохались? *(Співає потихеньку. Олена сходе з відрами на місток, прислухається, міниться в лиці... Микола співає).*

*Оце ж тая криниченька, що голубка пила,
А де ж тая дівчинонька, що мене любила?*

ВИХІД 2.

Микола й Олена

ОЛЕНА. *(Підкравшись, співає).*

*Ой ти живеш на горі, а я під горою,
Ой чи тужиш ти за мною, як я за тобою?*

Микола скакує з місця й кидається до Олени; вона до нього: обнімаються й цілуються.

МИКОЛА. Та й злякала ж ти мене, Оленочко. *(Цілує її).* Голуб'ятко моє милее! Чи й ти по мені так скучила, як я по тобі, чи, може, й забула? Га?

ОЛЕНА. Буде тобі сміятися! Чи то ж я тебе забуду? — такого козака? Та гріх і від Бога буде за такого сокола. *(Цілує його,)* за таке золото. *(Цілуються).* Миколо, Миколо! Як би ти знав мою нудьгу по тобі, то не казав так. Хіба ж можна мучить так бідну дівчину! Скільки сліз я лила по тобі! Скільки ночей не спала?... *(Веселіш).* А всьому виною ти... один ти!

МИКОЛА. Оленочко! Горличко моя! Пташечко моя коханая! *(Цілує її. Чути спів).*

ОЛЕНА. *(Швидко).* Ой лишенько! З поля йдуть, треба бігти... виходь на вулицю; щось маю тобі сказати. Прощай! *(Цілуються. Бере відра й іде на місток, оглядаючись на Миколу. Пісня все ближче: чути спів).*

*По обіді спочивали,
Потім коси поклепали,
Ей, нуте косарі —*

*Що не рано почали;
Хоч не рано почали,
Та багато утяли.*

ВИХІД 3.

Микола й парубки

ПАРУБКИ. *(Співають, деякі підтанцювують).*

*Як стіжечки покінчаєм,
По-козацьки погуляєм.
Ей, нуте, косарі,
Що не рано почали;
Хоч не рано почали,
Та багато утяли.*

ПРОТАС. *(Співає й пританцювує).*

*Косив батько, косив я:
Накосили чорта з два.*

(Микола підходить до них)

МИКОЛА. Здорові були, товариші!

УСІ. *(З радістю здоровкаються).* А, Миколо! Де це ти взявся! Здоров! Здоров!

ПРОТАС. Здорово, Миколо! *(Цілюються).*

МИКОЛА. Ну, братці, як ви тут живете?

ПРОТАС. Аж бач як: журимось. Ти що так забарився?

МИКОЛА. Та все їздив: і в Харкові був, і в Білгороді був, і в Таганрозі, і де-де тільки не був. Багацько світа бачив.

ПРОТАС. Та що ми стоїмо? За цілий день і так настоялись, нехай йому біс! Сідайте. *(Деякі сідають, деякі, прилігши до криниці, п'ють воду й закурюють).*

МИКОЛА. Ну, що тут, усе як слід? Дівчата як?

ПРОТАС. Жирують та пустують та й годі; не те що вашому брату... *(Прислухається).* Оно бач, як журяться. Слухай! *(Чути спів).*

*Прости ж мене, моя мила, що ти мене била,
Куплю тобі гарнець меду, коновочку пива.*

(Хлопці підтягують).

*Ой від пива болить спина, а від меду голова —
Купи мені горілочку, щоб здорова я була!*

ВИХІД 4.

Дівчата з парубками підходять до криниці; побачивши Миколу, з радістю підходять до нього й здоровкаються. Деяким він подає руку, деяких лоскоче. Сміх, гомін. Дівчата умиваються й бризкаються, а далі всі йдуть регочучи. Микола й Протас залишаються.

ВИХІД 5.

Микола й Протас

МИКОЛА. Ну, Протасе, кажи — як тут Олена?

ПРОТАС. Олена все по тобі журиться.

МИКОЛА. Пташечко моя! Скучила, сердешна!

ПРОТАС. Пробував до неї підбитися Ілько Печений, що недавно прийшов із служби, так вона йому добре одрізала!

МИКОЛА. О, Олена за словом не полізе в кишеню, зна, що кому казати. Я за неї не боюсь.

ПРОТАС. Так-то так, та трохи не так.

МИКОЛА. А що хіба?

ПРОТАС. А от що: Ілько набивався перше до Олени; його діло не поперло. Так він найняв собі дурнішого — її батька Панаса. Почитай кожну неділю в шинку вмісті. Ілько поїть Панаса горілкою, а той йому чорноморця співа. Дуже поладились! То ти тепер не зивай, а то й не вздриш, як муха в рот влетить. Я вже ляяв, що ти так забарився. Та й од Олени досталося тобі!

МИКОЛА. Проти волі не віддасть; а Олена ні за кого не піде, окрім мене.

ПРОТАС. Так-то так, та не так: хіба ти не знаєш Панаса? Він противний, як чорт! Як хоче віддати Олену за Печеного, то вже зроби по-своєму: зв'яже, а віддасть!

МИКОЛА. *(Тужливо)*. От-тобі й радість!

ПРОТАС. А ти вже й злякався?

МИКОЛА. Протасе! Ти знаєш, що я її люблю більше всього на світі... що я без неї не буду жить... що...

ПРОТАС. Постій! Подожди, Миколо! Послухай мене. Хочеш мого совіту?

МИКОЛА. Протасе, ти знаєш, що в мене тільки й роду, що побратимство, та Оленчине кохання. Що тільки двох я люблю і слухаю, що тільки двом я й вірю.

ПРОТАС. Ну, слухай же: моя тобі рада — сватай її скоріш, не одтягуй, не пускай цапа у город...

МИКОЛА. Якби-то Бог дав. *(Чути спів Панаса на слободі)*.

*Чорноморець потопає
І на милую гукає...*

ПРОТАС. Ось слухай... ба... уже Панас дере. Ото вже безпремінно з Печеним. Ну, та там видно буде. Ходім. *(Йдуть)*.

З а в і с а

Картина 2.

Чистенька хата Грицька. Управо— двері, у котрі входять; наліво — покуть і стіл, накритий чистеньким настільником; прямо, між двома вікнами, дзеркало й скрипка.

ВИХІД 1.

Грицько й Микола

ГРИЦЬКО. Ну, брате, не знав я, що ти такий добрий. Оце якби не встрітив тебе, то ти й не зайшов би до старого Грицька? А як будеш женитися, то хто буде тобі свадьбу грать? Усе ж не минеш Грицька. Адже ж так, — га? Та що ти все мовчиш?

МИКОЛА. Ех, Грицьку, Грицьку! Як би ти знав... на світ божий не хочеться дивитись... така нудьга... так важко, що й зроду так не було!

ГРИЦЬКО. А коли єсть яке лихо — чом же ти не скажеш? Чом не спитаєш? Чом не порадишся з ким?

МИКОЛА. Єсть лихо, Грицьку! *(Зітхнувши)* Єсть! І гірке лихо! Я скажу його тобі... А знаєш, Грицьку, що я зараз надумав?

ГРИЦЬКО. Як скажеш, так і взнаю.

МИКОЛА. Є охота заспівати. Заграй “Чумаченька”, а я підтягну.

ГРИЦЬКО. Добре, добре. Заспіваєш — горе розмотаєш. *(Бере скрипку й грає спочатку один, а далі Микола підтягує).*

*Зелений дубочок
На яр похилився,
Молодий чумаче,
Чого зажурився?
Чи воли пристали,
Чи з дороги збився,
Чи сам молоденький
Без долі вродився?
Як піду я в поле
Шукать свою долю.*

МИКОЛА. Буде Грицьку, буде! А то ще заплачу. Ти знаєш, чого я до тебе прийшов?

ГРИЦЬКО. Мабуть, Голопузові собаки загнали. У нього єсть один, Сірко звать — був би тобі злий, що йому суд одпав; а що вже що страшний... він мою свиню на той світ...

МИКОЛА. Ні, Грицьку, я так-таки до тебе і йшов: хотів порадитись в однім ділі. Адже поможеш?

ГРИЦЬКО. Я нікому не ворог; лиха нікому не подію, а тобі й подавно. Кажи, що таке?

МИКОЛА. Ну, слухай. Ти знаєш Глущенкову дівчину?

ГРИЦЬКО. *(закурює)* Ще б же не знати — Олену? Хто ж її не знає? — ну?

МИКОЛА. Ну, так, бач, полюбив я Олену...

ГРИЦЬКО. Як чорт грішну душу — ну?

МИКОЛА. Не смійся, Грицьку.

ГРИЦЬКО. Але хто ж там сміється?

МИКОЛА. Так полюбив, що й сказати не зумію, й вона мене не цурається. Їздив я в Харків, та був іще де-не-де — усе літо проїздив, так думав, що й не діждусь побачити мою Олену. Приїжджаю додому, — шлю старостів. Так що ж ти думаєш? Як узнав Панас, що старости од мене, то так і скипів: як, каже, щоб я, Панас... Глуценко, та оддав дитину за якого-небудь ланця-обірванця, та ще й незаконнонародженого?..

ГРИЦЬКО. Цебто підкинутого?

МИКОЛА. Еге, підкинутого. Ну, тут Олена до нього, та в ноги: тату, ріднесенький, я люблю Миколу, віддайте за нього; так куди!.. не гірше на стіну дереться.

ГРИЦЬКО. Дурману об'ївся?

МИКОЛА. А - каже - так ви зговорились, та до старостів: геть з моєї хати, щоб і духу вашого не було! Трохи не кинувся биться. Так отака правда на світі: я винуватий, що не знаю своєї матері!

ГРИЦЬКО. *(Покурює)*. Я думав, що воно, а воно он що.

МИКОЛА. Так що ж ти скажеш, Грицьку?

ГРИЦЬКО. Та нічого не скажу.

МИКОЛА. Як нічого? Оце твоя й рада?

ГРИЦЬКО. Моя рада — не журися з такого пустка: не оддав тепер, то оддасть у четвер; не далеко живете один од другого; почитай кожен день будете бачиться.

МИКОЛА. Ще й крикнув старостам у вікно, щоб я на очі йому не траплявся!

ГРИЦЬКО. А ти й віриш, що Глуценко каже? У нього на неділі сім п'ятниць живе. Не в пору старостів послав: ото він не похмелившись був, або з жінкою поспорив, може, й зовсім побивсь. *(Кидає курити і зразу переміняє мову)*. Хочеш, щоб Олена була твоя? Завтра твоя? — га? Я сам піду сватом. Хочеш? Кажі!

МИКОЛА. Та я б чорту сім раз у ноги поклонився, аби він висватав мені Олену.

ГРИЦЬКО. У сім ділі я сам чорт! Сім раз обманю його! Чорту треба душу продати; а я візьму дешевше: нап'юсь п'яним та й годі!

МИКОЛА. Хоч скажи цілу бочку, так і то достану; та не тільки що горілки — а що таки ти скажеш, чого тільки забажаєш, усе — усе добуду, все подам! Аби таки Оленка....

ГРИЦЬКО. Буде, Миколо! Провалиться мені на цім місці, як не висватаю тобі Олену! Панас — мій кум, і я добре його звичай знаю: як заспіва він "Чорноморця", — оттоді він м'який, тоді з нього що хочеш роби!

МИКОЛА. Ти мене, Грицьку, так повеселив, що я наче на світ народився...

ВИХІД 2.

Ті ж і Хівря

ХІВРЯ. Здоров, Миколо!

МИКОЛА. Здрастуй, тітко Хівре!

ХІВРЯ. А мені тебе й треба було; чи тобі не гикалося?

МИКОЛА. А що хіба?

ХІВРЯ. Та я тільки що була у Стехи Глущенкової, так усе про тебе балакали.

МИКОЛА. Ну, що ... як там... Оленочка?

ХІВРЯ. Так оце ж вона попросила найти тебе й кланятися тобі, що вона тебе ще дужче любе і що до самої смерті буде тебе любить. Казала, що як не віддасть тато за тебе, то ні за кого й не піде.

МИКОЛА. Так таки прямо й сказала?

ГРИЦЬКО. *(Куре)*. Так прямо, що пряміше й не буває.

ХІВРЯ. Та ще казала, щоб я тобі сказала, щоб ти не дуже журився.

МИКОЛА. *(Гірко)*. Бідна Оленочка!

ХІВРЯ. Бач, трохи не забула: ще вона казала, щоб я тобі переказала...

ГРИЦЬКО. Казала, розказала, переказала... та ще все-таки не все сказала. Бабу таки зачепи, то й до світу не переслухаєш. Ходім-бо, чи що, а то й на місці не всидю...

З а в і с а

Д і я ІІ.

Картина 3.

Вулиця біля шинку. Стоїть купка людей; чути спів Панаса.

ВИХІД 1.

*Рятуй, рятуй, моя мила,
Коли вірно любила.*

ПЕРШИЙ. Це вже Панас дме.

ДРУГИЙ. Ще тільки йде до шинку й то співає. Хто ж це його накотив? *(Чути, як вис собака на пісню. Панас кричить дужче. Собака забирає ще вище. Люди сміються. Показується п'яний Панас)*.

ВИХІД 2.

Ті ж і Панас

ПАНАС. *(Підходить до людей у світі наопашки)*. Здорові були!
Усі. Здрастуйте, Панасе Хведоровичу.

ДЕЯКІ З КУПИ. Правда твоя, правда, Панасе Хведоровичу!

ПАНАС. Особливо противний мені Сірко Голопузів... Я тільки що за ним ганявся... трохи не запалився...

З КУПИ. Та ми чули, Панасе Хведоровичу, як він тобі підспівував. *(Сміх)*.

ПАНАС. Я чоловік грішний. Де-коли й вип'ю; не те, щоб дуже, а так собі: додому хоч на чотирьох, а прилізу. Під тинном рідко ночую. *(Сміх)*. Ну, ото, як вип'ю, то щоб люди не знали, що п'яний, то і пісню співаю.

ПЕРШИЙ. Еге, Панасе Хведоровичу, нікому і в голову не влізе, що ви випивши.

ПАНАС. І ото, як тільки йду з шинку, та порівняюсь з Голопузом, так Сірко й драгне: вийде на вулицю, сяде на призьбі та й виє; та так голосно, що аж серце візьме. Замовчу, і він замовчить; почну співати — і він тут. То я вже й не співаю, аж поки не зайду, щоб він не чув. Тепер обходю Голопуза аж побіля Лукича. А там оп'ять лихо: як Лукич почує, що я йду, то й заверне оп'ять у шинок, та й почне спорить та доказувать, що він під Малаховим дві неділі нічого не їв...

А бреше... Їй-Богу бреше! Я б без горілки не прожив стільки, не то без хліба. Отой Лукич противніший мені часом Голопузового Сірка: як почне, бісова гнида, хвастать, як він з п'ятьма язиками воював, так таки слухай. Я більше бачив, та й то мовчу — не хвалюсь...

ПЕРШИЙ. Та що там балакати, Панасе Хведоровичу. Лукичу й не присниться те, що ви бачили.

ПАНАС. *(Випрямляючись)*. Я був під Карцем і Узрюмом. Під Ірдиганом двох турок один у стан притирив... Під Баязатом конфузію получив у коліно... Не вірите? Ось я вам покажу. *(Нахилиється й трохи не падає)*.

ДРУГИЙ. Та що це ви, Панасе Хведоровичу, самі без Ілька?

ПАНАС. Що Ілько? Хоч він і стрибає коло мене, як горобець, а все-таки він проти мене молокосос!

ОДИН ІЗ КУПИ. Ви щось добре з ним поладили. Чи не присватується він до вашої Олени?

ПАНАС. А може, й присватується. Хіба Олена не дівчина?

ОДИН ІЗ КУПИ. Та що про це й балакати: дівчина, то вже на всім Майдані не найдеш такої.

ПАНАС. От що, добрі люди: дайте раду... що мені робить? Кого вибирать для моєї Олени? Признаться на совісті — свата її Печений, це ви вгадали, і Микола-чумак — теж.

ПЕРШИЙ. Оддай за Миколу: він парубок гожий.

ДРУГИЙ. То дарма, що він безрідний...

ПАНАС. І кум мій, Грицько-скрипаль, і Лукич дуже не совітують оддавати за Печеного, а все Миколу хвалять. *(Гука)*. Ей куме! Лукичу! Де ви там засіли? *(До купи підходять Грицько і Лукич)*.

ВИХІД 3.

Ті ж, Грицько, Лукич

ОДИН З КУПИ. Мій совіт, оддають — за Миколу.

ДРУГИЙ. За Миколою дівчина не пропаде.

ПАНАС. Та й Олена за Миколу тягне: дуже він їй сподобався.

ПЕРШИЙ. А як що так, то нічого й питати, нічого і ждять: треба за Миколу віддавати.

ДРУГИЙ. І по-моєму так.

ТРЕТІЙ. І по-моєму так.

ПАНАС. Так ви кажете, оддать за Миколу?

У С І. За Миколу! За Миколу! По всіх правах за Миколу!

ПАНАС. *(Скида шапку)*. Ну, моліться Богу, добрі люди. *(Усі скидають шапки й хрестяться)*. У святий час! Нехай же вона буде за Миколою! Не так склалось, як жадалось, та, мабуть, це воля Божа! А тут і дівки жаль: не їсть і не п'є — все за Миколою убивається. Та й він, сердега, став мов несамовитий. *(Йде Микола)*. Ба! Легкий на поминці. Покличу його та спитаю. *(Гука)*. Микола!

ВИХІД 4.

Ті ж і Микола

МИКОЛА. Чого ви кликали, Панасе Хведоровичу?

ПАНАС. Миколо! Скажи по совісті, по правді, чи любиш ти Олену?

МИКОЛА. *(Швидко становиться навколішки)*. Панасе Хведоровичу! Ради Бога! Ради Христа!.. Оддайте Олену! Не губіть душі!

ПАНАС. *(Крізь сльози)*. Ну, Бог з тобою! Нехай Олена буде твоя. Гарний ти хлопець, як я на тебе роздивися. Тільки як не купиш півштовхи, то й не оддам тобі Олени.

ГРИЦЬКО. *(Вийма з кишені)*. Ось вона, осьдечки: це горілка його, Миколина.

ПАНАС. Оддай, куме, горілку оцим добрим людям, нехай вони вип'ють за добрий совіт та за здоров'я молодих, а ми підемо додому: там Олена, мабуть, і досі плаче. Хіба я своїй дочці лиходій! Нехай і вона засміється. Миколо! Ходім! *(До людей)*. Прощайте, добрі люди! Спасибі за раду, та просимо на весілля. *(Идуть)*.

ВИХІД 5.

ПЕРШИЙ. Нехай же Бог посилає щастя молодим! *(Чути спів Панаса)*.

*Чорноморець потопає
Ще й на милую гукає...*

Картина 4

Гарно вбрана хата; з правого боку двері на двір, а прямо двері у кімнату.

ВИХІД 1.

ОЛЕНА. *(Співає за шитвом).*

*Чи я в лузі не калина була?
Чи я в лузі не зелена була?
Взяли мене та зламали,
Та в пучечки пов'язали.
Така доля моя, таке щастя моє!
Чи я в батька не дитина була?
Чи я в батька не кохана була?
На що ж мене засватали
І світ мені зав'язали?
Така доля моя, таке щастя моє!
(Плаче).*

Чи оце й справді мені загинуть? Ні, цього не буде! Умру, а за другого не піду. Нехай він буде хоч роззолочений! І що це з моїм татом сталося? Гонить мене і слухати не хоче: віддам тебе за Ілька Печеного, він, каже, служив царю і отечеству. А що мені з того? Мені Микола дорогше усього на світі! Він, каже, ланець-обідранець! Як йому це слово поноровилось! Ох Миколо, Миколо, як би ти знав, як я тебе кохаю. *(Плаче; входить мати).*

ВИХІД 2.

Олена й Стеха

СТЕХА. *(Входить знадвору).* А ти все плачеш, Олено? І чого ти плачеш, доню? На що ти мені серце разиш? Ти думаєш, що тільки тобі тяжко? Ні, доню, мені, дивлячись на тебе, ще важче. Попротивиться та й оддасть; хіба ж ти його не знаєш? Він зразу перемелеться, тільки ти йому не дуже докучай, бо він, як завередує, то ще гірше буде.

ОЛЕНА. Він хоче мене за Печеного віддати, а я за нього не піду! Умру, а не піду!

СТЕХА. Як не підеш, то й не віддасть.

ОЛЕНА. *(Співає).*

*Ні, мамо, не могу нелюба любити;
Нещасная доля з нелюбом жити.
Ой тяжко, ой важко з нелюбом розмовляти,
Ой лучче ж я буду свій вік діувати.
(Плаче).*

СТЕХА. Та ну-бо, Оленко, буде; на що самій себе убивати? Перемелеться — усе мука буде. Перестань. Та що це тата нема, — з ким він вийшов? Ти не бачила?

ОЛЕНА. Та наче з Грицьком-скрипалем. Я його не бачила, а гомін наче його. *(З вулиці чути спів Панаса).*

*Стала вода прибувати,
Чорноморця затопляти.*

СТЕХА. *(Схвильовано)*. Це вже тато співає, випивши. І нехай йому грець, як же часто став він пити. *(Олена йде у кімнату. Входять Панас, Грицько й Лукич)*.

ВИХІД 3.

Стеха, Панас, Грицько й Лукич

СТЕХА. *(До Панаса)*. Хіба так хрещені люди роблять?

ПАНАС. Цить, жінко, не лайся. Уперед послухай, що я тобі скажу, а тоді й знатимеш, чи лаяти, чи, може, ні...

ГРИЦЬКО. За старим прислів'ям, то виходить так: поперед спитайся, а тоді лайся.

ЛУКИЧ. Або ще так: не спитавши броду, не лізь у воду.

ПАНАС. Оце я пропив свою дочку. А чи визнаєш за кого?

СТЕХА. Почім я знаю. Чи не за того хвастуна — Печеного?

ПАНАС. А от і не вгадала.

ЛУКИЧ. Ні за печеного, ні за товченого.

ГРИЦЬКО. А за судженого, кумо, бо його за старовинним прислів'ям і конем не обійдеш.

ПАНАС. *(Гукає)*. Олено! Олено! А йди лишень сюди.

СТЕХА. Та ти хоча Бога побійся: Олена й не їсть і не п'є, а він ще хоче глузувати! Натріскається тієї нещасної горілки...

ПАНАС. Цить, стара, не мішай! *(Гука)*. Олено!

ВИХІД 4.

Ті ж і Олена

ОЛЕНА. *(Приходить заплакана)*. Чого, тату?

ПАНАС. Я тебе просватав, дочко; якщо і тепер не вгодив, то вже й не знаю, відкіль брати тобі молодого. *(Двері з сіней швидко відчиняються і в хату вбігає Микола)*.

ВИХІД 5.

Ті ж і Микола

МИКОЛА. *(Кидається до Олени й обнімає її)*. Оленко, серце! Ти тепер моя, навіки моя!

ПАНАС. От, стара, ти й не вгадала, та ще й лаяти хотіла. *(Олена одривається од Миколи й біжить до матері, а далі до батька й обох цілує)*. Ну, давайте ж Богу помолимося.

ГРИЦЬКО. Еге, оце гаразд, бо до Бога перше за всього. *(Усі моляться. Молодий й молода підходять до батька й матері, кланяються їм і цілують їх).*

ПАНАС. *(До молодих).* Ну, ідіть собі в кімнату, побалакайте, а ми тут почаркуємо, поки прийде Мазуха з цимбалами, тоді, може, й потанцюємо. *(Стеха виймає зі скрині хустки й подає їх Олені, а та обв'язує ними Грицька й Лукича, а потім йдуть у кімнату).*

ВИХІД 6.

Панас, Грицько, Лукич і Стеха

ГРИЦЬКО. Ну, кумо! Оце Бог дав тобі радість.

СТЕХА. Коли ж не радість! Сердешна Олена звелась уже ні на що: плаче та й плаче, й сон її не бере.

ПАНАС. *(Наливає чарку й співає).*

*Вип'єм за славу,
Вип'єм за щастя,
Вип'єм за те, що миліше:
Щоб наша доля та й не вмирала,
Щоб всім жилось веселіше.*

Це так співав один офіцер у нас в Ірванському полку; він був з Полтавської губернії. І скільки він цих пісень знав, та все старинні!

ГРИЦЬКО. А ну, підждіть! *(Показує на чарки)...*

ПАНАС. *(Одкашлюється й співає).*

*Ой як сяду біля віконця
Виглядати чорноморця;
Чорноморець з моря йде,
Ще й п'ятеро коней веде.
На шостому вороному
Сам в жупані голубому;
Не поїхав він додому,
А поїхав до Дунаю.
Став він коней напувати.
Стала вода прибувати
Чорноморець потопає
І на милую гукає!*

ЛУКИЧ. *(Підтягує хрипким голосом).*

*Чорноморець потопає
І на милую гукає...*

Далі продовжуються поздоровлення молодих, Миколи й Олени, їхніми рідними і сусідами. Веселий гармидер супроводжується піснями, прислів'ями, приказками та танцями веселих мешканців Майдану.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

- 1. Выпишите из водевиля народные пословицы и поговорки. Объясните их значение и роль в сценах.**
- 2. Найдите в исторической литературе сведения о черноморцах — особом роде казацких войск, сформированном на юге Украины после ликвидации Запорожской Сечи. Поделитесь этими сведениями со своими одноклассниками, выступите с сообщением на уроке литературы.**
- 3. Что вы знаете о чумаках? С какими чумацкими песнями вы знакомы? Каково их содержание?**

ЮНЫМ КРАЕВЕДАМ

ЖИЗНЬ, ОТДАННАЯ НА АЛТАРЬ УКРАИНЫ

В предлинном мартирологе украинской литературы появилось еще одно имя: Иван Яковлевич Череватенко.

О слободе Россось Острогжского уезда Воронежской губернии, где он родился, читаем в «Истории Воронежского края» (1982), что она возникла «в начале XVIII столетия, его первыми жителями стали служивые казаки Острогжского полка, по национальности — украинцы...». В 1765 году полк был упразднен, казаки превратились в так называемых воинских обывателей. С течением времени часть их попала в крепостную зависимость. Такая судьба ждала и прадеда Ивана Яковлевича. Отец его, освободившись от крепостничества, стал шорником и торговал на базарах; умер он зажиточным мужчиной.

Воронежское бытование И. Череватенко обозначено пылким увлечением спектаклями украинских театральных трупп, которые гастролировали в густо заселенной украинцами губернии чуть ли не каждый год, а то и по несколько раз на год. По свидетельству Бориса Гринченко, «... украинский театр и знакомство с некоторыми украинскими деятелями, — как-то: Кропивницкий, Старицкий, Александров, — еще углубили его национальное сознание».

Секретарь местного статистического комитета Митрофан Дикарев, который придавал гласности свои этнографические и фольклористические разыскания под псевдонимом М. Крамаренко, заметил тягу парня к литературному творчеству. По его совету Череватенко пробует писать стихи, рассказы, работает для сцены. Водевиль на два действия и четыре картины «Черноморец» был выпущен в свет в 1891 г. в Киеве в типографии Г. Францкевича на средства книжного магазина С. Гомолинского. Два экземпляра этого издания дошли до наших дней в составе фонда Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского; третий хранится в Национальной парламентской библиотеке (Киев). Известен один отзыв на книжку, помещенный литератором Мусием Кононенко под псевдонимом Мусий Ш-ко (Школиченко) во львовском периодическом издании «Зоря» (1891. - Ч. 15. - С. 295 - 296). Рецензент внимательно проанализировал произведение и высказал надежду, что «...если добродий Череватенко будет писать и дальше, то, вероятно, напишет что-то стоящее...»

В ту пору Череватенко подружился с Борисом Гринченко, которому подарил «Черноморца» и прислал на рассмотрение рукописи двух своих драм «Иван Богун» и «За его рожь его же и бито». Водевиль «Черноморец» с автографом Гринченко сохранился; рукописи же драм, как и стихов, и прозаических произведений, безнадежно утрачены. Не известно, по чьей инициативе уже после смерти автора, в 1894 году, в уже упомянутом львовском журнале «Зоря» (Ч. 16. - С. 355 - 357) появился рассказ Череватенко «Не так получается, как желается».

Гринченко возлагал на начинающего писателя немалые надежды. «Сквозь немалую неразработанность литературную, — вспоминал он, — видно было бесспорное писательское дарование, и два-три года работы над литературным самообразованием сделали бы из автора тех драм полезного литературного рабочего». Жизнь, к величайшему сожалению, совершила всё по-своему...

«Вместе с тем, — читаем у Гринченко, — ему [Череватенко] очень желалось завести хорошо организованное издательство дешевых книжек для народа. Он обратился с этим к известной фирме «Посредник», но там что-то не заладилось; потом он давал свои деньги на начало, и не находились люди, которые должны были бы взять это дело себе в руки... Во всяком случае он помог этому делу материально... Так же не пожалел он денег и на другую помощь людям: еще перед смертью хлопотал, чтобы выстроить ремесленную школу в своем родном селе, но смерть не дала ему довести это дело до конца...».

Предчувствуя близкий конец, Череватенко написал: «Не страшно и умирать, но не хотелось бы оставлять мир, ничего стоящего в нем не сделав для бедного темного люда, для народа и для Украины, которую более всего на свете люблю. Она моя мамочка, она моя любовь, она — всё!..».

Борису Гринченко он передал тысячу рублей и звещал израсходовать их на книгоиздание для народа. Эти деньги были положены в основу фонда имени Ивана

Череватенко, создание которого дало возможность в течение 1894-1900 гг. выпустить свыше 50 изданий общим тиражом около 200 тысяч экземпляров.

Высоко оценивая подвижничество писателя Гринченко, Иван Франко отмечал: «Наиболее важной его заслугой мы должны считать ту деятельность, которую он развил в Чернигове, издавая преимущественно на свои средства, а потом при поддержке фонда Череватенко несколько десятков популярных книжек...».

Гринченко вел дело так экономно и честно, что, когда в Петербурге на рубеже 1899-1900 гг. возникло Благотворительное общество издания общепольных и дешевых книжек, он свернул свою деятельность, отчитался о выпущенных книгах на страницах «Літературно-наукового вістника» и передал львовской «Просвите» фонд имени Ивана Череватенко в сумме той самой тысячи рублей для премирования лучших научно-популярных книжек, предназначенных для широкого круга читателей. В 1902 году «Просвита», как известили львовская печать и журнал «Киевская старина», объявила конкурс на такие книжки, установив премию в размере 300 крон. В жюри конкурса были привлечены университетский профессор, народные учителя и писатели. Иногда средства из фонда имени Ивана Череватенко использовались и для выпуска отдельных произведений...

«Кто имел возможность познакомиться с Иваном Яковлевичем, — говорил Митрофан Дикарев, — тот уже не мог порвать приятельских отношений с этим искренним, честным и чрезвычайно симпатичным украинцем». Однако шло время; с литературной и общественной арены ушли люди, которые знали Череватенко, — и имя его до сих пор покрыто серым пеплом забвения...

***Г. Зленко, прозаик, литературовед, член Национального
Союза писателей Украины, г. Одесса***

Для любознательных

Оліфіренко В. Про літературну експедицію до Північної Слобожанщини.

<http://www.intellect.org.ua>

**ПОЭТ, ПЕРЕВОДЧИК И ИЗДАТЕЛЬ
ОЛЕКСА (АЛЕКСЕЙ) КУЗЬМИЧ КОВАЛЕНКО***
(1880-1927)

Украинский поэт, переводчик и издатель О.К. Коваленко родился 10 марта 1880 г. на хуторе Власово (бывшая Воронежская, а ныне Белгородская обл.) в крестьянской семье. В возрасте 17 лет за участие в революционном движении на два года был выслан в Сибирь. Позже несколько лет жил в Калуге, с 1903 г. — в Киеве.

Свое первое стихотворение — «Дорогому землякові П.А. Грабовському» — Коваленко опубликовал в 1900 г. во львовском «Літературно-науковому віснику». А через три года на творчество талантливого поэта обратил внимание Иван Франко и поместил его стихи в сборнике «Акорди».

В 1910-1911 гг. вышло сразу три поэтических сборника О. Коваленко: «Золотий засів», «Срібні роси», «Спів солов'я». В них вошли стихи, созданные за более чем десятилетний период. Лучшие произведения автора проникнуты свободолюбивыми мотивами, сочувствием к народу, идеей национального возрождения («Народний герой», «Нехай наша доля», «Фантазія», «Не грали нам марші» и др.).

Олекса Коваленко известен и как переводчик. С русского на украинский язык им переведены сказка П. Ершова «Конек-горбунок», стихотворение А. Пушкина «В Сибирь», комедия Н. Гоголя «Ревизор», поэма К. Рылеева «Войнаровский», статья Л. Толстого «Неужели это так надо?» и др. Благодаря Коваленко украинскому читателю стали известны стихи немецких, бельгийских, итальянских и английских поэтов. По мотивам стихотворений зарубежных классиков Г.Гейне, М. Гартмана, Э. Верхарна, А. Небри, П.Б. Шелли и др. Олекса Коваленко написал целый ряд своих произведений.

Как издатель он составил и выпустил антологию стихов и малой прозы «Розвага. Український декламатор» (1905, 1906), литературно-художественный альбом «Терновий вінок» (1908), основал издательство «Ранок». Однако венцом издательского труда О. Коваленко стала поэтическая антология «Українська муза» (1908), в которую вошли произведения 134 авторов, а также биографический и библиографический материал о них.

Современный украинский литературовед профессор Ф.П. Погребенник так оценил вклад Коваленко в литературное дело: «Если бы Олекса Коваленко — составитель и редактор «Украинской музыки» — не издал ни одной другой антологии, то и тогда он имел бы право претендовать на благодарное упоминание в истории украинской литературы, на добрую память поклонников изящной словесности. Нужно было иметь мужественное сердце, наполненное великой любовью к Украине, ее много-страдальной подцензурной литературе, чтобы взять на плечи такой нелегкий груз: собрать со всех краев, из многих сборников, периодических изданий, рукописных очерков поэтические цветы с украинской творческой нивы, раскрыть перед миром ее неувядаемое обаяние».

Умер Олекса Коваленко в 1927 г. Конкретная дата его смерти и место захоронения не известны.

Из творческого наследия

СЕРЕД ПРАЦІ

Серед праці на світ я родився,
Серед праці тяжкої зростаю,
Моя билина під нею хилився
І даремно спочинку благаю.
Ніби раб, що приковані руки —
До залізної тачки, стогнаю;
Переносив пекельної муки
І часами шалено ридаю.
Вся душа замирала од болю,
І в одчаю тяжким я конав,
І хоч рвалося серце на волю.
Та, чи прийде вона, я не знав...
А принадні мрії літали
І несли, куди сам я бажав...
Але швидко мене покидали,
І я знову один сумував.
На роботі розтратив я силу,
І всю молодість їй я оддав.
На роботі я ляжу й в могилу,
Не знайшовши того, що шукав...

НА КРИЛАХ ПОЕЗІЇ

Я поет, я співець
І страждання, і мук,
Мій талан — кров сердець,
А зоря — ліри звук.

Я кую, я зремлю,
Немов грім в небесах,
Я величність люблю,
Я ненавиджу прах!

Я, мов сокіл той, в'юсь
У ясній вишині,
І, мов сонце, сміюсь,
І так легко мені...

Я під небом лечу —
У надзоряний край,
І відтіль я кричу:
«Прокидайся, вставай!»

Кому морок обрид,
Кому хочеться жить,
Хто вмира від обид,
Хай за мною летить!

*В мене крила міцні,
Як у смілих орлиць;
Мої думи ясні
Не схилиються ниць!*

*Я огонь, я вода,
Я, мов геній, творю,
Де людська нужда,
Там я серцем горю!..*

*Мені мати — краса,
Мені сестри — поля,
Ідеал — небеса,
Моє царство — земля!..*

*Я орел, я крилач,
Вільний син я землі,
Я натхненний сівач
На коханій ріллі!..*

На проводи

*Ніжна, ніжна, мов росинка,
Доторкнулась струн мене,
І, мов димка-невидимка,
Зникла, щезла в далині.
Легше променя ясного,
Мов легкий вітрець весни,
Впав до серденька могого
Погляд любий, чарівний.
Сон кохання, сон надії
Тихо в серденьку бринить,
І крилата вільна мрія
За тобою вслід летить...
Шепіт степу, гомін гаю,
І срібляста ночі тінь,
Сяйво сонця, втіхи раю
І небесна височінь –
Все нагадує про тебе,
Квітко любя, запашна:
Ніжно вабиш ти до себе,
Мов надземна таїна...
Ніжна, ніжна, мов росинка,
Доторкнулась струн мене,
І, мов димка-невидимка,
Зникла, щезла в далині...*

БЕЗ НЕЇ

*Сумно, сумно вітер віє,
Сумно листя шелестить,*

Ясне сонечко не гріє,
І журба-змія гнітить...
На хвилину, на годину
Серце щастям упилось,
За годину, за хвилину
Слізьми гірко облилось.
Ніжна квітка, вільна квітка
Пишно в серці розцвіла,
Мов ясна люба зірка,
Чаром душу обдала.
Схаменувся, стрепенувся
Од буденного життя,
Сонцю ясному всміхнувся
Од натхненного чуття...
Любі мрії, буйні мрії
Спалахнули, загули,
І приборкані надії
Знов воскресли, ожили...
Віра в щастя, віра в долю
Тихо жеврять почала,
Зникли муки, зникли болі,
В серці рана зажила.
Мов богиня ясноока,
Ти з'явилася мені,
Зникла геть журба глибока,
Зникли муки навісні...
Та не довго я втішався:
Ти покинула мене,
Знов один в журбі зостався,
Знов гнітить життя сумне...
Сумно, сумно вітер віє,
Сумно листя шелестить,
Ясне сонечко не гріє,
І журба-змія гнітить...

ЗИМОЮ В ПАРКУ

Одягся парк в убрання сніжне,
Туман в алеях розіславсь.
І вітерець угамувавсь...
Повітря казку шепче ніжно...
Не чути голосу людського,
Краса й таємність чарівна,
Ніде нема душі живої
І тиша всюди неземна...
Ніщо ніде не колихнеться,
Словіте все вечірнім сном;
І тільки наша мова ллється
Під ясным зоряним шатром...
Ударив раз десь дзвін самотно,
Мов привид радісний в глуші,
І звук розтав десь непомітно,
Збудивши рій згадок в душі...

Таємно, ніжно ти всміхнулась...
І впало тихих дві сльози,
Й щиріш до мене пригорнулась
У сяйві щастя і краси...

ЗОЗУЛЯ

Немов царівна у вінку,
Весна свій май святкує.
В гаю зозулю чуть дзвінку:
Чи довго жить віщує
Байдужим вигуком: «Ку-ку!» .
Кує зозуленька: «Ку-ку!»
А серце тьохка з болю,
І хочу я спитать, яку
Життя готує долю,
А та мені: «Ку-ку! ку-ку!»
На хвилю я дивлюсь прудку,
Що в'ється під горою,
І тихо я спитав ріку,
Що трапиться зо мною.
Зозуленька ж на те: «Ку-ку!»
- Візьму я дівчину струнку,
Красуню чарівную?
Чи душу я свою палку
Без радості змарную?
А з гаю знов мені: «Ку-ку!»
- В житті солодку чи гірку
Я буду чашу пити?
І як на довгому віку -
В біді чи в щасті жити?..
А з гаю все: «Ку-ку! ку-ку!»...

БУРЯ

Сунуться купами чорнії хмари,
Плинуть по небу, мов тії примари,
Сонце ласкаве, блискуче вкривають,
Холодом серце і душу проймають.
Вітер в степу завива,
Куряву сиву збива...
Буря лютує,
Хмари шматує,
І враз над усім
Котиться,
Гониться
Грім.

ВОПРОСИ И ЗАДАНИЯ

1. Вам предлагаются переводы стихов О.Коваленко, выполненные поэтом В.Канунником. Определите, какое из стихотворений, напечатанных выше на украинском языке, представлено далее в переводах. (Учтите, что названия в переводах стихов преднамеренно отсутствуют).
2. Определите тематическую направленность поэзии О. Коваленко.

ПЕРЕВОДЫ СТИХОВ
О. КОВАЛЕНКО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

* * *

*Задрожала, как росинка,
Как лоза на ветерке
И как дымка-невидимка
Растворилась вдалеке.*

*Словно легкий лучик ясный,
Как дыхание весны,
Сердце мне согрел прекрасный
Взор бездонной глубины.*

*Сон любви смыкает вежды,
Сладкой музыкой звенит,
И крылатая надежда
За мечтою вслед летит.*

*Шёпот леса, даль степная,
Серебристой ночи тень,
Солнца свет, утехи рая,
Неба звездная сирень, —*

*Все тебя напоминает
Там, где трав густой настой,
Нежной песней привлекает,
Манит тайной неземной.*

*Задрожала, как росинка,
Как лоза на ветерке
И как дымка-невидимка
Растворилась вдалеке.*

* * *

*Я крылатым рожден —
Плоть от плоти земной,
Даром петь наделен
Я на пашне родной.*

*В наковальню сплеча
Бью не ради утех,
Разгоняю печаль,*

Славлю радость и смех.

*Я поэт, я певец
И страданий, и мук.
Мой удел — стук сердец
Превращать в лиры звук.*

*Я кую, я гремлю,
Словно гром в небесах.
Величавость люблю,
Ненавижу я прах.*

*Зорким соколом вьюсь
В голубой вышине.
Я, как солнце, смеюсь,
Вольно дышится мне.*

*В поднебесье лечу,
В неизведанный край,
И оттуда кричу:
«Просыпайся! Вставай!»*

*Если суетный быт
Пустотою страшит,
Кто устал от обид —
Пусть за мною летит.*

*Мои крылья сильны,
Как у смелых орлиц.
Мои очи ясны,
Не опустятся ниц...*

** * **

*В дни мучительной разлуки,
В дни печали иль веселья
Высекаю в сердце звуки
Я для девушки-газели.*

*Ретивое вострепнется,
Запылает в озаренье, —
И напев любви польется
Весь восторг и вдохновенье.*

*В нежных песенных узорах
Милый образ воскрешаю,
В жарких струнных переборах
Боль живую заглушаю.*

*Вновь признаний сладким ядом
Слух дивчины беспокою,
Но любовь газельим взглядом
Лишь смеется надо мною.*

Юным краеведам

СОЛОВЕЙ УКРАИНЫ: ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ ОЛЕКСЫ КОВАЛЕНКО

...Хутор Власово Алексеевского района Белгородской области, где родился Олекса Коваленко, основан, как и многие в этом крае, в XVIII столетии. Первые мазанки поставили здесь, в истоках Черной Калитвы, украинские переселенцы, прибывшие сюда вольными хлебопашцами с казацкими традициями. Точно неизвестно, в каком году они обосновались. Дело в том, что «малороссийского звания подданные черкасы» в первые десятилетия после наделения землей и обзаведения хозяйством имели льготы и не платили подати, поэтому переписи не подлежали.

Когда же по указу Екатерины II черкас закрепостили, они вошли в разряд ревизских душ. Согласно ревизским сказкам (переписным листам) 1795 года по Бирюченскому уезду во Власове проживало 124 мужчины. Примерно столько же могло быть и женщин. Хутор входил в Алексеевскую вотчину Воронежской губернии графа Н. П. Шереметева. Стоит заметить, что просвещенный вельможа не очень притеснял крепостных. Он ввел оброк, что позволяло селянам относительно свободно распоряжаться своим временем и излишками продукции...

Известные до сей поры материалы об Олексе Коваленко создавали представление, что его деятельность с 1903 года не выходила за пределы Киева. Там он поселился с матерью и женой Марией, там писал стихи и выпускал поэтические сборники, брошюры, книги. Со всех сторон Российской империи к нему приходили письма, и только одно из них, обнаруженное недавно, удостоверяет его далеко не оседлый образ жизни.

Вот строки, адресованные Олексе Коваленко из города Острогжска Воронежской губернии 6 декабря 1907 года:

«Давно получила Ваше письмо и до сих пор не имела времени поблагодарить Вас за него. Примите теперь мою благодарность и вспоминайте нас так же часто, как мы вспоминаем Вас.

Если когда-нибудь еще судьба забросит Вас в наш город, со стороны нас всех Вы встретите самый радушный прием, а пока мама и весь верховный суд шлет Вам свой привет.

Не пишу Вам на Вашем родном языке, боясь оскорбить Ваш слух. А Горбоконик дома совсем не живет.

Ну, желаю Вам встретить еще много всяких людей.

Мой искренний привет передайте Вашей матушке.

А. Познанская».

Ниже другим почерком приписка:

«Глеб Николаевич сейчас сидит у нас и просит передать вам привет, а также узнать, написали ли Вы Репину о картинах?

Присоединяюсь и я ко всеобщему желанию видеть Вас еще раз в Острогжске.

Л. Познанская».

Копия этого письма «в две руки» получена из Черниговского исторического музея, где хранится архив Олексы Коваленко. По свидетельству сотрудников Острогжской картинной галереи (краеведческого музея), его написали сестры Анна и Лидия Познанские — дочери известного в городе этнографа Бориса Станиславовича Познанского.

Из письма со всей определенностью явствует, что Олекса Коваленко приезжал в Острогжск и познакомился с сестрами. Вероятно, подробно рассказал о себе, поскольку Анна и Лидия знали о его матушке и потому передали ей привет. О степени

доверительности в их отношениях может подсказать фраза: «А Горбоконик дома совсем не живет». «Горбоконик» — так на украинском языке называлась поэма-сказка П. Ершова «Конек-горбунок», переведенная Олексой Коваленко. Вполне очевидно, что этим именем называли домашнее животное, хорошо известное адресатам...

Олекса Коваленко жил и сердцем, и головой. В нем причудливо совмещались лирическое вдохновение поэта и спокойная рассудительность издателя. И все подпитывалось одним источником — своеобразными традициями украинских казаков, поселившихся во Власове. Без сомнения, именно сельский быт малой родины определил творческую судьбу поэта и издателя. Да и все, что написано и вышло в свет с его именем, убедительно свидетельствует о влиянии устно-поэтических, музыкальных и обрядовых обычаев «рідної країни».

Постоянно горел его гражданский запал. Это выражалось в критических статьях и рецензиях в журналах и поэтических антологиях. Правда, публицистика Олексы Коваленко не уподоблялась жалящей крапиве, зато давала простор беспокойному сердцу.

Пожалуй, по сей день сохранило актуальность высказывание Олексы Коваленко по поводу понятия «Россия - российский». В журнале «Украинская хата» он размышлял: «Все известно, что такой единой народности, как россияне, нет — это общее название всех народностей, которые составляют Россию (в том числе и украинцы, которые сами собою входят в состав россиян)».

А вот мнение Олексы Коваленко о роли свободного слова в возрождении национального самосознания. В «Слове от редактора» к антологии «Украинская муза» он утверждает: «Не следует много говорить о том великом значении, которое имеет украинская поэзия для современного украинского общества... Через всю украинскую поэзию яркой красной линией проходит подлинная демократичность, приверженность и любовь к народу и свободе, и никогда украинская поэзия не являлась потехой для сытых и богатых... И недалеко уже тот час, когда громко и широко пронесется вольное слово по нивам и степям украинским и тогда Украинская муза весело улыбнется вместе с веселым, счастливым и вольным народом!..»

Примечательно, что «Украинская муза» после выхода в свет осваивала все новые и новые пространства и воздействовала на умы везде, где проживало малороссийское население. В 1913-1914 годах антологию читали на родине Олексы Коваленко, она приобрела здесь популярность. Об этом известно из воспоминаний старожилов хутора Власова и окрестных селений. Полицейские чины встревожились таким оборотом дела. Они начали разыскивать издание, нашли несколько экземпляров и изъяли. Затем обратили внимание на другие украинские книжки и тоже отобрали их у владельцев.

В творческой судьбе Олексы Коваленко, как в узел, связано немало составных. Но все они подчинены единой и желанной для него идее возрождения украинской культуры и самобытности. Его поэзия и издательское предпринимательство были по достоинству оценены современниками. А сегодня? Сегодня имя Олексы Коваленко остается достоянием лишь историков украинской литературы. И это крайне несправедливо. «Украинский соловей» заслуживает более широкого общественного признания. Прав профессор Ф. П. Погребенник, утверждавший, что Олексу Коваленко можно назвать самоотверженным сеятелем национальной культуры, а издание «Украинской музыки» имело не только историко-литературное и познавательное, но и национально-символическое значение. Можно добавить, что он стал подлинным собирателем украинских литературных сил, разрозненных и ослабленных длительными гонениями.

*А. Кряженков, журналист,
Белгородской обл.*

г. Алексеевка

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

- 1. Что в жизненном пути Олексы Коваленко вы считаете особенно важным для понимания его поэтического слова?**
- 2. Каким вам представляется поэтическое кредо писателя?**

ДЛЯ ЛЮБОЗНАТЕЛЬНЫХ

1. Акиншин А. Н., Ласунский О. Г. *На рубеже братства. // Пахарь духовной нивы.* — Воронеж, 1996.
2. Бахмут В. *Поэт в немилости: наши замечательные земляки // «Заря» (Алексеевка), 10 февраля 1990.*
3. Бирюк Н. *Воронежские адресаты Леси Украинки.* — Воронежский курьер, 6 ноября 1998.
4. Коваленко Алексей Кузьмич // *Украинский советский энциклопедический словарь, том 2.* — Киев, 1988.
5. Коваленко Олекса Кузьмич // *Українська радянська енциклопедія, т. 6.*— Київ, 1961.
6. Погребенник Ф. П. *Возрождение «Украинской музы» // Українська муза: поетична антологія (репринт).* — Киев, 1993.
7. Погребенник Ф. П. *Коваленко Олекса Кузьмич. // Українська літературна енциклопедія, том 2.* — Київ, 1990.
8. Соловей Украины. *Штрихи к портрету поэта Олексы Коваленко и пепреводы его стихов.*— Белгород, 2002 г.
9. *Українська муза: поетична антологія.* Під ред. О. Коваленка. — Київ, 1908.
10. <http://www.pereplet.ru/podiem/n10-03/Solov.shtml>

**ДРАМАТУРГ, ЛИТЕРАТУРНЫЙ
И ТЕАТРАЛЬНЫЙ КРИТИК
КОСТЬ БУРЕВИЙ*
(1888-1934)**

Буревий Кость Степанович (псевдонимы — Эдвард Стриха, Кость Соколовский, Варвара Жукова, Нехтенборенг) родился 2 сентября 1888 г. в с. Большая Меженка на Воронежчине.

После первой русской революции вступил в партию эсеров, входил в состав ЦК этой партии. Трижды был на каторге, бежал. После октябрьской революции 1917 г. выступал против узурпации власти большевиками. Член Центральной Рады. В 1922 г. — один из руководителей восстания на Поволжье. Активной общественно-политической деятельности отдал 15 лет своей жизни.

Убедившись в том, что демократические силы не в состоянии противостоять диктаторскому режиму, в 1922 г. Буревий прекратил политическую деятельность и включился в литературную жизнь, пропагандируя идею национального возрождения Украины. За это его преследовали, обвиняли в украинском буржуазном национализме. Для маскировки он вынужден был скрывать свое имя за невероятными псевдонимами.

Живя в Москве, Буревий основал украинское издательство «СІМ» («Село і місто»), а также украинскую драматическую студию, в которой преподавал историю театра. При его участии в Москве было организовано и «Товариство друзів українського театру».

Общественная ситуация конца 20-х — начала 30-х гг. ограничивала возможности открытого выступления против диктатора партии в области литературы, поэтому К. Буревий в своих произведениях использовал «эзопов язык» (театральные ревью «Опортунія», «Чотири Чемберлени», буффонада «Овечі сльози», поэма «Зозендропія», пьесы «Хами», «Мертві петлі» и др.).

Особое место в творческом наследии Костя Буревия заняла историческая драма «Павло Полуботок» (1928), в которой освещается трагический период в истории Украины после выступления гетмана Мазепы против колониальной политики Петра I. В Украине это произведение впервые увидело свет лишь в 1991 г.

К сожалению, К. Буревий не успел полностью раскрыть все возможности своего таланта и как драматург, и как литературный или театральный критик (он автор ряда монографий о творчестве украинских поэтов, об истории украинского театра). Осенью 1934 г. Буревий был арестован и обвинен «в организации подготовки террористических актов против сотрудников советской власти». Приговор — расстрел — был приведен в исполнение 15 декабря 1934 г. Его участь разделили еще 28 человек. В их числе — украинские писатели Григорий Косынка, Иван Крушельницький, Олекса Влызько и др.

В 1957 г. Кость Буревий был реабилитирован.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК
Историческая драма
(В сокращении)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ЦАР ПЕТРО I		
МЕНШИКОВ	найсвітліший князь	
РОДОСТАНОВ	дяк посольського приказу	
ТОЛСТОЙ	граф, полковник	
БАЛАКИРЄВ	блазень	
ВЕЛЬЯМИНОВ	бригадир, президент Малоросій-	ської
колегії		
СКОРОПАДСЬКИЙ	полковник стародубський, а	потім
гетьман		
НАСТЯ	гетьманиха, дружина Скоро-	
	падського	
УЛЯСЯ	донька Скоропадського	
ПОЛУБОТОК	полковник чернігівський, а	потім на-
казний гетьман		
АНДРІЙ , ОЛЕНА	діти Полуботкові	
ГОРДІЄНКО КОСТЬ	кошовий Війська Запорізького	
САВИЧ	генеральний писар	
ЖУРАКІВСЬКИЙ	генеральний осавул	
ЧОРНИШ	генеральний суддя	
ЛИЗОГУБ	генеральний бунчужний	
ЧЕЧЕЛЬ		
МИЛОРАДОВИЧ	полковники українські	
ГАНСЬКИЙ		
АПОСТОЛ		
КИРПИЧ ІВАН		
КОРЕЦЬКИЙ ПЕТР	наказні полковники	
НІС ІВАН		
ЗАБІЛА ДАНИЛО	сотник	
ГРАБ'ЯНКА		
БИКОВСЬКИЙ	військові товариші	
ВАЛЬКЕВИЧ		
МИХАЙЛІВ	канцеляристи	
ХАНЕНКО		
РОМАНОВИЧ		
ФЕОФАН ПРОКОПОВИЧ		
СТЕФАН ЯВОРСЬКИЙ		
УШАКОВ	царський генерал	
ШЕВЧУК	гультьай, а потім робітник на вин-	ниці у
Полуботка.		
КНИШ	козак	

Царська світа (почет), фіскали, драгуни, хлопчики, міщани, міщанки, посполиті, козаки, втікачі з Батурина, істерична молодиця, кат, ченці, єпископи, хор, челядь, музики, гості, пирожник, наглядач.

ДІЯ ПЕРША

1. «СОПУТНИЦЯ МАЗЕПИ ВО АД»

У городі Глухові... Площа. Церква. Поверх церковних дверей золотим півколом напис: «СЯ ЦЕРКВА БОЖА КОШТАМИ ЯСНОВЕЛЬМОЖНОГО ПАНА ГЕТЬМАНА І КАВАЛЕРА 1. С. МАЗЕПИ ЗБУДОВАНА». Праворуч в глибині сцени — шибениця, ближче до глядачів — два помости, оббиті крамом: червоним — царське місце, чорним — патріярше місце.

На сцені: міщани, міщанки, посполитий, козак Книш, гультяй Шевчук, баба Нерідна, друга баба та істерична молодиця.

ГУЛЬТЯЙ. Відкіля це ченців-чортів тиск набрався?

НЕРІДНА. Та ти якби бачив, скільки їх тут?! Повна церква набилася!

ГУЛЬТЯЙ. Та що ж вони тут будуть робити?

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. На наші голови злетілися. Україну будуть проклинати!

ГОЛОСИ. Та за що ж?

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. За те, що гетьман Мазепа до шведа перейшов.

НЕРІДНА. *(До молодиці)*. Ой, голубонько... а як же вони... чи тільки саму Україну, чи й нас проклинатимуть?

ГУЛЬТЯЙ. І вас, бабусю, проклинатимуть! З вас і почнуть... Та ще й повісять на отій шибениці.

НЕРІДНА. Недурно ж військо царське прийшло.

КНИШ. І цар приїхав...

ГУЛЬТЯЙ. Хіба й цар приїхав?

КНИШ. Приїхав.

Хутко входять втікачі з Батурина: два чоловіки й жінка.

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. А це що за люди?

НЕРІДНА. Це не наші.

1-й ВТІКАЧ. Скажіть, добрі люди, чи й у вас, у Глухові, таке діється, як у нас?

ГОЛОСИ. А ви відкіля?

1-й ВТІКАЧ. Та з Батурина ж.

ГОЛОСИ. А що ж там у вас діється?

ЖІНКА. Царське військо побило...

ГОЛОСИ. Та кого ж побило?

1-й ВТІКАЧ. Усіх, усіх побила люта Москва!

ГОЛОСИ. Та як? Коли? Де?

1-й ВТІКАЧ. Та в Батурині ж.

2-й ВТІКАЧ. Москва Батурин зруйнувала.

ГОЛОСИ. А гетьман?

2-й ВТІКАЧ. Гетьман із військом перейшов до шведського короля, а в Батурині залишив полковника Чечеля з чотирма сердюцькими полками...

1-й ВТІКАЧ. А через тиждень Москва все зруйнувала!..

2-й ВТІКАЧ. Наші засіли в замку, й ніяк їх не можна було взяти: замок відусіль було заперто, ворота позасипали землею й так почали гатити з гармат, що Меншиков вже збирався тікати...

КНИШ. А що ж ви кажете, що наших побили?

ЖІНКА. Зрада, паноньку!

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. Знов зрада? Ой, як же ця чорна зрада шарпає Україну!

ГОЛОСИ. Яка зрада? Хто зрадник?

2-й ВТІКАЧ. Зрадив Іван Ніс.

ГОЛОСИ. Який Ніс?

2-й ВТІКАЧ. Із Прилуцького полка.

КНИШ. Козак чи старшина?
ЖІНКА. Старшина.
КНИШ. Продався?
2-й ВТІКАЧ. Продався. Йому доручено було сторожити таємний хід, а він утік до Меншикова й провів через той хід московське військо...
ГОЛОСИ. Собака!
2-й ВТІКАЧ. Наші завзято боронилися...
1-й ВТІКАЧ. Сила народу полягла.
ЖІНКА. Наперед козаків вибігла дівчинка з рушницею і перша почала стріляти москалів. Прехороша дівчинка! А її першу й зарубали. Іван Ніс і зарубав...
ГОЛОСИ. Зрадник! Собака!
ЖІНКА. Ой, скільки ж крові нашої цар розлив в Батурині! Всіх міщан повбивали. Дідів сивих на палі понасаджували, дітей малих на списах носили. Жінок порубали, а дівчат забрали на потіху...
2-й ВТІКАЧ. Так, так, пани-брати! Не забувайте пролиту кров.
ГОЛОСИ. Не забудемо!
КНИШ. До запорожців пристанемо! Воювати з Москвою будемо!
ГУЛЬТЯЙ. Воювати, а не пізно?
ГОЛОСИ. Воювати! Книш правду каже: воювати! Не пізно!
МІЩАНИН. Цілі полки московські по наших дворах стоять, наш хліб їдять... Поки ж їх годувати?
ПОСПОЛИТИЙ. Усі москалі на наших підводах їздять, нашу худобу нівечать... Доки ж нам розоряться!
НЕРІДНА. А оте, що мій син, лейстровий козак, третій рік на московських канавах поневіряється?
КНИШ. Правда, правда, бабусю.
НЕРІДНА. Та яка я тобі бабуся.
КНИШ. Ну, нехай мати, а таки правду сказала, що козак поневіряється. Хіба козацьке діло канави копати? Хіба ми на те з неволі лядської вибилися, щоб у царську неволю було попасти? Козаки в походах гинуть без пшона, без солі, без сала. Коні заморені падають, козаки голі й босі...
ГУЛЬТЯЙ. А чого ж ви чухались тоді, коли Петрик людей проти Москви, проти панства підбурював? Чому мовчали, коли гультяї проти Москви пішли? Панів, багатіїв та орендарів рубали? Ви попустили, щоб цар та гетьман гультяям голови постинали та по ярмарках на показ повиставляли...
КНИШ. А сам ти де був? Чому ж, гультяю, твою голову по ярмарках не возять? А ти хіба не чув, що й тепер люди почали купами збиратися — панів та орендарів бити?
ГУЛЬТЯЙ. Так то ж гультяї, а не такі, як ти, Книш — лейстрові козаки. «Від Богдана аж до Івана не було гетьмана», — говорили, та все на свого Мазепу покладалися. А він завів нарід у московську неволю та й сам утік.

Біля шибениці з'являються: капітан і четверо драгунів. Капітан роздивляється.

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. Дивіться, дивіться! Когось вішати будуть.
КАПІТАН. Шибениця готова. А помости?
ДРАГУНИ. І помости готові.
КАПІТАН. *(Придивляється до помостів, рукою гладить)*. Добре!
ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. *(До капітана)*. Скажіть, паночку, що воно тут буде?
КАПІТАН. Тоді побачите.
НЕРІДНА. А можна буде нам дивитися?
КАПІТАН. Можна. *(Підходить до церкви й побачив напис. Читає)*. «Ся церква Бо-жа кош-та-ми ясновельможного пана і кавалера Мазе...» што? Мазепи? *(До драгунів)*. Зараз же збийте! Тут більш ніяких таких «коштов» і «мазепов» не дозволяється!

Драгуни руйнують напис, люди жахаються, дехто хреститься.

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. Господи, царице небесна, троєручиця!..

Капітан і драгуни виходять.

ГУЛЬТЯЙ. Тепер стережіться! Учора Москва в тюрму садовила за кожне слово проти Мазепи, а сьогодні посадить за добре слово про Мазепу.

Увіходять: Корецький, Жураківський, сотник Забіла, козаки, сотники, за ними — стародубський полковник Іван Скоропадський з своєю дружиною Настею. Скоропадський без Насті кроку ступити не може. Побачив шибеницю й перелякався. Настя його підбадьорює.

СОТНИК. *(До людей)*. А ну, дайте місце військовій старшині!

КОРЕЦЬКИЙ. Здорові були, товариство.

ГОЛОСИ. Здравствуйте! Здорові були!

НЕРІДНА. Розкажіть, пане, що воно оце буде.

КОРЕЦЬКИЙ. Приїхав цар і наказує нового гетьмана вибрати замість пана Мазепи.

ЗАБІЛА. Хоч гірше, аби інше.

СКОРОПАДСЬКИЙ. Треба, треба вибрати гетьмана. Бо без гетьмана всі ми будемо відповідати. Всім на шибениці бути!

ЖУРАКІВСЬКИЙ. Так от і подумайте, кого вибрати! За Мазепою вся Україна пішла. Та й Січ, кажуть, пристає до Мазепи. З Мазепою і Орлик, і Ломиковський, і Апостол, і Галаган,— усі з Мазепою, крім Полуботка.

КОРЕЦЬКИЙ. Полуботка й виберемо!

ГОЛОСИ. Полуботка! Полуботка!

СКОРОПАДСЬКИЙ. Кого цар скаже, того й виберемо.

КНИШ. По пунктах Богдана Хмельницького Україна вибирає гетьмана вільними голосами!

СКОРОПАДСЬКИЙ. Та вже ж вільними, але кого цар скаже.

ГУЛЬТЯЙ. Пана Скоропадського! *(Сміється)*.

СКОРОПАДСЬКИЙ. Мене?

НАСТЯ. Та він з тебе кепкує!

СКОРОПАДСЬКИЙ. Я не хочу в гетьмани, а то ще на оту шибеницю попадеш. Нехай буде полковник Полуботок,— у нього розум єсть.

ГУЛЬТЯЙ. Та хіба ж у вас його бракує?

НАСТЯ. Одчепись, пройдисвіте!

Вбігають троє хлопчиків верхи на лозині.

ХЛОПЧИКИ. Іг-го-го-го! Іг-го-го-го! Тпру! Тпру! Тікайте! Всі тікайте! Цар іде.

ГОЛОСИ. Де? Де? Де цар? *(Замішання)*.

ХЛОПЧИКИ. Та он!

СКОРОПАДСЬКИЙ. Ой, куди ж мені тепер? *(Ховається за Настю)*.

НАСТЯ. Пху! Який сором! *(Бере Скоропадського за руку)*. Стій по-людському.

СКОРОПАДСЬКИЙ. А як я скажу цареві, що мій полк увесь утік до Мазепи?

НАСТЯ. А ти скажи, що при тобі лишилося вірних п'ятсот козаків.

СКОРОПАДСЬКИЙ. А хіба це пособить?

НАСТЯ. Пособить.

Входить Полуботок, з козаками.

ГОЛОСИ. Та це не цар, а чернігівський полковник! Це пан Полуботок!

СКОРОПАДСЬКИЙ. Полуботок?! *(Хреститься)*. Слава тобі, Господи!

ПОЛУБОТОК. Здорові були, товариство!

ГОЛОСИ. Здравствуйте! Здорові були, пане полковнику!

ЖУРАКІВСЬКИЙ. Нехай живе полковник Полуботок! Слава!

ВСІ. *(Крім Насті і гультяя)*. Слава! Слава!
ПОЛУБОТОК. Чому ви мене так вітаєте?
ЖУРАКІВСЬКИЙ. Крім тебе, пане-товаришу, немає тепер на Україні другого чоловіка, щоб йому можна було булаву в руки дати...
СКОРОПАДСЬКИЙ. До булави треба голови.
ПОЛУБОТОК. Аби була булава, то знайдеться й голова. А от лихо буде, коли й булаву загубимо!
КНИШ. З тобою, пане полковнику, булави не загубимо!
ГОЛОСИ. Не загубимо! З тобою не загубимо!
ПОЛУБОТОК. Товариство! Дякую за пошану. Я не буду напрошуватись і не стану відмовлятись. Але одмовлятись не стану тільки тоді, коли мене буде вибрано вільними голосами. Я не був підніжком у Мазепи й не стану підніжком у Москви, бо завжди стояв і стоятиму за те, щоб наша спілка з Москвою була гідна нашої країни. Це спілка рівного з рівним.
ГОЛОСИ. Так, так! Правда! Правда!
СКОРОПАДСЬКИЙ. Та ми й душі положимо за тебе, пане ясновельможний.
ПОЛУБОТОК. Ще рано, пане полковнику, величати мене ясновельможним.
ГУЛЬТЯЙ. Ха-ха-ха!
СКОРОПАДСЬКИЙ. Рано? Та...
НАСТЯ. *(Смикаючи Скоропадського і залицяючись до Полуботка)*. Пробачте йому, пане полковнику.
ПОЛУБОТОК. Пані полковникова! *(Вклоняється)*. Не ви, а я мушу прохати вибачення, що й досі не помітив вас, нашу найпершу красуню!
НАСТЯ. Нащо краса, пане полковнику? Я воліла б краси не мати, щоб стати панею гетьмановою.
ПОЛУБОТОК. А може, й будете.
НАСТЯ. Де вже нам з нашим розумом та нашою хоробрістю! Хіба ви, пане, як-небудь закинете оком на нас, бідних?..

Убігають фіскалі. За ними йдуть драгуни,, капітан, дяк посольського приказу Михайло Родостанов.

ФІСКАЛИ. *(До людей)*. Ей ви, хохли-мазепи. Розступіться! Дайте дорогу! Дорогу! Дорогу!
ХЛОПЧИКИ. *(Підбігають до фіскалів)*. А ми вас не боїмось! Не боїмось! *(Дратують, показуючи язики)*.
ФІСКАЛ. *(Піймав одного хлопчика, скубе)*. Ах ти, хохол-мазепи!
ХЛОПЧИК. *(Виривається)*. Кацап! Кацап! *(Утікає)*.
2-й ФІСКАЛ. *(Голосно)*. А ну тихо. Замовкніть усі!

Увійходять: цар Петро I, царська світа, Меншиков. Толстой і позаду — блазень Балакирєв.

РОДОСТАНОВ. Хай живе Великої, Малої й Білої Русі самодержець.
СВІТА. Ура! Ура!
УКРАЇНСЬКІ СТАРШИНИ. Слава! Слава!
ФІСКАЛИ. *(До людей)*. Кричіть «ура», а то лихо нам буде.
ГОЛОСИ. Ура!

На дзвіниці б'ють кілька разів у великий дзвін. Цар, озираючись на всі боки, проходить до царського місця, і світа розміщується біля нього. Фіскалі шмигають поміж українцями. Балакирєв, що увесь час копіює царя, зупиняється біля гультяя.

БАЛАКИРЄВ. А ви хто такі? Мазепинці?
ГУЛЬТЯЙ. А ви хто такий?
БАЛАКИРЄВ. *(Передразнюючи дяка)*. Государя Великої, Малої і Білої Русі блазень!

ГУЛЬТЯЙ. Справжній блазень, по пиці видно.

БАЛАКИРЄВ. *(Хватає гультя за полу)*. Як ти смієш, мазепу, мене птицею дражнити?

ГУЛЬТЯЙ. Я сказав, блазня по пиці видно. По морді, значить.

БАЛАКИРЄВ. По морді?

ГУЛЬТЯЙ. Та по морді ж.

БАЛАКИРЄВ. А коли по морді, то нехай буде й по морді.

(Замахнувся, але не вдарив. Робить реверанс і йде до царя).

Все затихає. Починається дзвін «переборами»: спочатку б'ють у найменший дзвін, потім у більший, далі ще в більший, а потім, у великий і закінчують одним ударом в усі дзвони.

З церкви виходить процесія і йде до патріяршого місця: ченці несуть свічки, хоругви, три аналої; попи з образами, протодиякон з євангелієм; другі ченці з кадилами, рипідами; хор з свічками; єпископи чернігівський і переяславський, за ними київський митрополит... Всі вбрані в чорне, в усіх чорні свічки. Розміщуються біля патріяршого місця. Біля шибениці з'являється кат, держачи опудало — Мазепу; на опудалі почеплено ордени, ленту через плече, жаловані грамоти, а до руки прив'язано булаву.

РОДОСТАНОВ. *(Голосно)*. Православні християни! Слухайте! Слухайте всі, яку милість дарує вам великий государ і самодержець всеросійський.

ПЕТРО. Мої вірні піддані землі Малоросійської! Колишній гетьман наш Івашка Мазепа зрадником став. Він не виконав мого наказу з'явитися до мене з військом... А сам у той час прилучився до супостата нашого. Але держава Російська зело велика і могутня єсть і зуміє знищити крамолу і покарати зраду. Вірним моїм підданим обіцяю дарувати ті ж права і вольності, що дарував мій родитель цар Олексій Михайлович за часів вірного гетьмана Богдана Хмельницького. А понеже крамола широко розрослася у вас, я військом великоруським оточив Україну, щоб доценту знищити зраду і жорстко покарати невірність. Мазепу й мазепинців огню предам, бунт і сваволю заллю кров'ю!

МЕНШИКОВ. Подать сюди зрадника Івашку Мазепу!

Кат підходить з опудалом до Меншикова.

МЕНШИКОВ. *(Зриває з опудала ленту)*. Гетьман і кавалер Івашка Мазепа розжалується! *(Зриває ордени)*. Чини й ордени у нього однімаються! Жаловані грамоти розриваються! *(Зриває грамоти і рве)*. А булава... *(Одв'язує булаву)*.

ГУЛЬТЯЙ. *(На авансцені, тихо)*. Знищується!

МЕНШИКОВ. А булава буде передана новому достойному гетьманові.

ЗАБІЛА. Хоч гіршому, аби іншому.

ГУЛЬТЯЙ. *(Тихо)*. Служив Москві, Іване, а вона ж тебе і гане.

РОДОСТАНОВ. *(До людей)*. Не розходьтєся! Зараз буде «Сопутниця Мазепі во ад».

Митрополит і єпископи сходять на «патріярше місце» й починають перекланюватися та благословляти один одного.

ПРОТОДИЯКОН. Благослови, владико!

МИТРОПОЛИТ. Благословен Бог наш всігда, нині і прісно і во віки віків!

ХОР. Амінь!

ПРОТОДИЯКОН. *(Співає)*. Хто Бог велій, яко Бог наш? Ти єси Бог, творяй чудеса єдин!

ХОР. Ти єси Бог, творяй чудеса єдин!

ПРОТОДИЯКОН. Вірую во єдиного Бога отця, вседержителя, творця неба і землі.

ХОР. Амінь.

ПРОТОДИЯКОН. Сія віра апостольська, сія віра батьківська, сія віра православна, сія віра вселенную утверди!

Обертається до єпископів і кланяється їм. Митрополит благословляє протодиякона, а він знову повертається лицем до глядачів.

ПРОТОДИЯКОН. Отрицающим битіє божіє і утверждающим, яко мир сей єсть самобитен, — анатема!

ХОР. Анатема, анатема, анатема!

Кожного разу під час «анатеми» свічки опускаються вниз, а потім повертаються догори огнем.

СКОРОПАДСЬКИЙ. *(Хреститься)*. Пом'яни, Господи, царя Давида і всю кротость його!

ПРОТОДИЯКОН. Помишляющим, яко православні (государі возводяться на престоли не по божому благовіленію і тако дерзающим на бунт і зраду — анатема!

ХОР. Анатема, анатема, анатема!

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. *(Тихо)*. Господи! Царице небесна троєручиця!

ПРОТОДИЯКОН. *(Височайшим гласом)*. Понеже паче всякого чаянія Малоросійських городів колишній гетьман Івашка Мазепа, вторий Іуда нравом і образом, забувши Хрест Божий і хресне цілування презривши, і велику милість государеву отринувши, зрадив великому государеві й «приложився до супостата государевого — короля шведського, того ради — анатема!

ХОР. Анатема, анатема, анатема!

Свічки гаснуть.

МИТРОПОЛИТ. Ми, зібрані во ім'я Господа Ісуса Христа й маючи, подібно до святих апостолів, від самого Бога власть в'язати й розрешати, аще кого зв'яжемо на землі, то зв'язаний буде й на небі, возгласимо: зрадник Мазепа буде проклят!

(Підходить до опудала і «прободає» його жезлом).

ЄПИСКОПИ. Буде проклят! Буде проклят! Буде проклят!

ПРОТОДИЯКОН. Анатема!

ХОР. Анатема, анатема, анатема!

Єпископи сходять з помосту, ченці забирають усі причандали. Хор стоїть непорушно. Драгуни вводять закованих Чечеля ти інших бранців батуринських.

ІСТЕРИЧНА МОЛОДИЦЯ. *(На авансцені)*. Ой, Чечеля ведуть! Батуринських бранців ведуть!

МЕНШИКОВ. Чечель! Тебе і твоїх ізрадників-мазепинців великий государ велить покарати смертю!

ЧЕЧЕЛЬ. Скажи своєму государеві, що не буде йому покою, поки шаблі будуть на Україні!

ПЕТРО. На шибеницю собаку!

Чечеля хватають драгуни і тягнуть до шибениці. Кат іде до шибениці з опудалом.

МЕНШИКОВ. Першим вішайте Мазепу, а другим Чечеля.

ЧЕЧЕЛЬ. *(Кричить)*. Не государ ти, а голандер нещасний!

(Йому затуляють рота).

Кат вішає опудало Мазепи. До шибениці підводять Чечеля.

2. ДО БУЛАВИ ТРЕБА ГОЛОВИ

На тій же площі в Глухові. Ринок. Помостів і шибениці вже немає. З лівого боку од глядачів на авансцені царське шатро, біля нього стоять вартові. Далі шатро Меншикова; ще далі шатра, де сплять драгуни, фіскали, світа. Місто стало подібне на завойований табір.

На сцену виходить Савич. Із шатра - Петро І.

САВИЧ. *(Скидає шапку й вклоняється хитро, мов лисиця).* Вашій царській пресвітлій величності, великому государеві і самодержавцю Великої, Малої й Білої Русі вірні тобі старшини українські чолом б'ють!

ПЕТРО. Здорові були, старшини!

ЧОРНИШ. Доброго здоров'я вашій царській пресвітлій величності!

Всі старшини вклоняються.

ПЕТРО. Я покликав вас, щоб порадитися, кого вибрати гетьманом.

САВИЧ. Насмілюсь донести вашій царській пресвітлій величності, що ми радилися було вибрати чернігівського полковника Павла Полуботка. Він був великим ворогом Мазепи, розум ясний має і заслуги перед військом вашої царської величності.

ПЕТРО. Отже, я ніяк не можу допустити на гетьманство полковника Полуботка і раджу вам вибирати стародубського полковника Івана Скоропадського.

САВИЧ. Але ж насмілюсь донести вашій царській величності, що полковник Скоропадський не прославився розумом на Україні.

ПЕТРО. Це нічого, що в полковника Скоропадського бракує розуму: я сам буду пильно стежити за ділами на Україні. А Полуботка не хочу як раз через отой його великий розум. Полуботок зело хитрий і може уподобитись до Мазепи.

САВИЧ. Але ж насмілюсь донести...

БАЛАКИРЄВ. *(Забігає наперед Петра й лепече, передражняючи Савича).* Але ж, але ж, але ж...

САВИЧ. Насмілюсь донести...

ПЕТРО. Я нагадую вам, старшини, що я сюди прийшов з військом, а ваше військо все пішло за Мазепою.

ЧОРНИШ. *(До старшин).* Та чого там довго балакати? Коли Скоропадського, то й Скоропадського.

ПЕТРО. Значить, на Скоропадського згоджуєтесь?

САВИЧ. Згоджуємось, ваша царська пресвітла величність.

СТАРШИНИ. *(Разом).* Усі згоджуємось.

ПЕТРО. От і добре. Тепер вам наказ оповістити всю старшину й козацтво про мою волю. Натякніть їм, що я ніякої зради не помилую,

СТАРШИНИ. *(Вклоняються).* Буде зроблено, ваша царська пресвітла величність.

БАЛАКИРЄВ. *(Підходить до старшин).* А я вже навчився балакати по-вашому! Навіть добре вимовляю *(з притиском):* па-ля-ні-ца!.. *(До царя).* Непевне становище в нас на Україні.

ПЕТРО. Чому?

БАЛАКИРЄВ. Твої хахли не сміються на мої вигадки. А вірні піддані повинні реготати з кожного мого кроку!

ПЕТРО. Дуже багато забажав.

БАЛАКИРЄВ. Але ж, але ж, але ж... Хто не сміється з вигадок царського блазня, той не любить і самого царя.

ПЕТРО. Маєш рацію. *(До Меншикова).* Лібер-кіндер Саша, починаймо!

МЕНШИКОВ. *(Кричить).* Митюха!

Драгун-горніст грає на ріжок. Драгуни збігаються й стають у ряд попід шатрами...

РОДОСТАНОВ. Слухайте! Слухайте всі!

Старшини і козаки становляться навколо стола.

МЕНШИКОВ. *(Стає на стіл).* З наказу його царської величності государя Петра Першого Олексійовича, Великої, Малої й Білої Русі самодержця, одкриваю військову раду, щоб вибрати замість зрадника Івашки Мазепи нового достойного гетьмана. Нехай по

стародавньому вашому звичаю все військо подає голоси, кому бути гетьманом. *(Злазить і одходить набік)*.

ЖУРАКІВСЬКИЙ. Бути гетьманом чернігівському полковникові Павлу Полуботкові!

КОЗАКИ. Полуботок! Полуботок!

КОРЕЦЬКИЙ. На стіл Полуботка! Несить клейноди.

МЕНШИКОВ. Пане Чорниш! Пане Ганський! Чого ж ви мовчите? Капітане, чорт би тебе драв!

КАПІТАН. Драгуни! Ружжя на приціл! *(Драгуни підносять рушниці)*.

ГАНСЬКИЙ. Товариство! Не так ви говорите: бути гетьманом стародубському полковнику Скоропадському!

КОРЕЦЬКИЙ. А це чому?

ЧОРНИШ. Государ бажає, щоб вибрали Скоропадського.

САВИЧ. Насмілюсь донести, що його пресвітлая величність покликав нас і наказав, щоб вибрали полковника Скоропадського. Ми його царській величності так же насмілились донести, що вся Україна бажає бачити на гетьманстві полковника Полуботка. Але його пресвітлая величність нічого й слухати не хоче і зазначає, що великий розум пана Полуботка може уподобитись до Мазепа.

ЖУРАКІВСЬКИЙ. Так оце такими вільними голосами ми будемо вибирати гетьмана?

ІВАН НІС. Та чого там довго говорити — виберемо Скоропадського!

КОРЕЦЬКИЙ. А ти мовчи!

ІВАН НІС. А чого б мені мовчати?

КОРЕЦЬКИЙ. Бо ти зрадник!

НІС. Я?

КОРЕЦЬКИЙ. *(Виймає шаблю)*. Ти! Може, хочеш, падлюко, щоб тебе шаблями почетвертували?

Кидається на Носа. Козаки й старшини розводять їх.

МЕНШИКОВ. Капітане!..

КАПІТАН. Драгуни! Слухайте мою команду! Раз... Два!..

ПОЛУБОТОК. Шановне товариство!

КОЗАКИ. Ану, слухайте, що Полуботок порадить.

ПОЛУБОТОК. Зрозумійте становище. З одного боку — розпач та сльози, а з другого — сила та неймовірність. Коли ми виберемо на гетьманство людину негідну цареві, то й саме гетьманство можемо занедбати. Діло йдеться до того, чи бути в нас гетьманській булаві, чи ні.

СКОРОПАДСЬКИЙ. Господи, яка розумна людина!

ПОЛУБОТОК. Так от, шановне товариство, ви сьогодні вирішуєте долю не якоїсь людини, а самого гетьманського ладу.

ЖУРАКІВСЬКИЙ. Говори, пане Полуботок! За твоєю порадою всі підемо.

КОЗАКИ. Підемо! Підемо!

ПОЛУБОТОК. Хочете, щоб залишилась у нас булава, себто сама влада?

ГОЛОСИ. Хочемо! Хочемо!

ПОЛУБОТОК. А коли хочете... то послухайте царя.

ЖУРАКІВСЬКИЙ. Так оце й усе?

ПОЛУБОТОК. Оце й усе.

САВИЧ. Булава нам залишається.

МИЛОРАДОВИЧ. А булава не може бути без гетьмана.

СКОРОПАДСЬКИЙ. Авжеж, до булави треба голови.

ГУЛЬТЯЙ. *(Тихо)*. Якраз твоєї голови, старий дурню.

САВИЧ. Так виходить, шановне товариство, що бути гетьманом полковникові Скоропадському!

КОРЕЦЬКИЙ. Не виходить, а вже й без нас вийшло.

ЗАБІЛА. На моє вийшло: хоч гірше, аби інше!

САВИЧ. Так просимо тебе, пане Скоропадський!

СКОРОПАДСЬКИЙ. Та ні! Я стара людина... *(Вклоняється)*

ЧОРНИШ. І вдруге просимо пана Скоропадського бути гетьманом!
СКОРОПАДСЬКИЙ. *(Ще раз вклоняється)*. Я не зможу знести такого важкого уряду.
МИЛОРАДОВИЧ. І в третій раз просимо пана Скоропадського стати нашим
ясновельможним гетьманом.
СКОРОПАДСЬКИЙ. *(Вклоняється)*. Та ні... *(Хоче підійти до Насті, вона свариться)*.
НАСТЯ. Згоджуйся!
СКОРОПАДСЬКИЙ. *(Вертається)*. Та воно ж... Що ж його робити?..
ГАНСЬКИЙ. Так треба ж по звичаю.
МИЛОРАДОВИЧ. На стіл гетьмана! На стіл!

Беруть на руки Скоропадського й становлять на стіл.

КНИШ. Так я ж тебе хоч сміттям обсиплю по запорозькому звичаю.
КОЗАКИ. Сміття! Сміття!
КОЗАК. *(Сипле сміття)*. Щоб не зазнався!
КНИШ. *(Сипле сміття на голову)*. Та гляди, живи Полуботковим розумом, коли
власного немає!
ЧОРНИШ. Ну, годі, годі знущатись!.. Несіть клейноди.
МЕНШИКОВ. *(Підходить, вклоняється і подає Скоропадському булаву)*. Дуже радий,
поздоровляю!..

*Скоропадський бере булаву й мовчки на всі боки кланяється. Бунчукові товариші
вкривають його хорогвами та бунчуками. Від царя з церкви несуть прапор.*

МЕНШИКОВ. Ура!

Музика грає марш.

ДІЯ ДРУГА

*К Полуботку прибуває Кость Гордиенко, кошевой атаман Запорожского войска, и
предлагает ему присоединиться к Запорожскому войску и далее поддерживать Ивана
Мазепу, хотя тот находится в Турции. Но Полуботок уверенно заявляет Гордиенко,
что он выбрал свой путь, путь союза Украины с Россией как «равный с равным».
Поэтому он не будет поддерживать ни Мазепу, ни Гордиенко.*

ДІЯ ТРЕТЯ

*Настя, жена нового гетмана Скоропадского, управляет Украиной вместо самого
гетмана. Она использует власть для собственного обогащения и обогащения своих
родственников, издаёт без ведома гетмана универсалы, дарит земли родне.*

*Полуботок как наказной гетман по велению царя отправляется с украинским
войском на Ладугу для рытья каналов. Казаки страдают от тяжелой работы, гибнут в
болотах. К Полуботку приходит осознание, что рытьё каналов на далеком севере,
страдания казаков, беспорядки в Украине при гетмане Скоропадском, власть которого
ограничена Малороссийской коллегией, являются следствием союза с русским царем.*

*Полуботок прибывает в Украину, выражает Скоропадскому своё неудовлетворение
социальным и политическим гнѐтом в Украине.*

6. ХВОРОБА «ХІРАРГІЧНА»

*Гетьманська прийомна й кабінет. Полуботок сидить за Савичевим столом; Андрій
стойть.*

ПОЛУБОТОК. Маю дати тобі важне доручення.

АНДРІЙ. Я готовий його виконати. Але раніш порадьте, таточку, що я маю робити з своїм особистим лихом?

ПОЛУБОТОК. А яке там у тебе лихо?

АНДРІЙ. Та ви ж знаєте, що вчора граф Толстой повіз Улясю до Санкт-Петербургу.

ПОЛУБОТОК. А тобі яке до цього діло?

АНДРІЙ. Та я ж кохаю Улясю! І вона мені присягалась... Я не можу без неї...

ПОЛУБОТОК. Чому ж ти мені не сказав раніш, до походу?

АНДРІЙ. Не встиг. Ми тільки перед походом покохалися... Все ждали вас із походу, а про те й гадки не мали, що над нами чорна хмара нависла... Ні, таточку, я не можу жити без Улясі. Як тільки згадаю, що хутко вона стане московською бояриною... краще померти!

ПОЛУБОТОК. Андрійку, не говори дурниць.

АНДРІЙ. Та нащо ж мені тепер жити?

ПОЛУБОТОК. *(Встає)*. Слухай, Андрію! Ти добре знаєш свою сестру Олену?

АНДРІЙ. Добре.

ПОЛУБОТОК. А ти знаєш, що вона ніяк не кохає свого Якова Маркевича?

АНДРІЙ. Це б то як?

ПОЛУБОТОК. Та так. Олена могла б покохати героя, якого-небудь Дорошенка, а не тендітного пана! Сходи до неї, попроси, щоб вона навчила тебе, як володіти своїм почуттям. А ти ж, Андрійку, не дівчина, а козак! Жити треба не серцем, а головою. Ти розумієш мене?

АНДРІЙ. Розумію, тату.

ПОЛУБОТОК. А зможеш зрозуміти більш серйозні речі, ніж твої власні болі?

АНДРІЙ. Зможу, тату.

ПОЛУБОТОК. Так слухай. Цар знову порушує наші вольності. Я мушу зробити опір, щоб удержати в силі пункти Богдана Хмельницького. Мені тепер треба вірних людей, щоб було на кого опертися. А ти ж мені не тільки козак-товариш, а й син...

АНДРІЙ. Тату, я розумію.

ПОЛУБОТОК. А коли розумієш, то занехай власні болі, власні почуття й роби те, що я тобі накажу, що зараз потрібне буде для нашої країни.

Валькевич і Михайлів увіходять із покоїв до кабінету.

ВАЛЬКЕВИЧ. Цс-с!.. *(Тихо)*. Стій!

Михайлів непорушно стоїть, а Валькевич навшпиньки підходить до квартирки і підслуховує.

АНДРІЙ. Я все виконаю, тату!

ПОЛУБОТОК. Я дам тобі важне доручення, остільки важливе, що, крім нього, все повинен забути. *(Виймає листи)*. Поїдь зараз до свого брата Якова, а вкупі з ним до бабуні. Віддайте бабуні цього листа *(дає Андрієві листа)*, а в неї візьміть мільйон червінців... Та тільки пам'ятайте, що це всі наші родинні скарби! Ви їх повинні переправити до Лондону й віддати з оцим листом моєму приятелеві лорду Лейстерові. Чемно прохайте лорда, щоб він заховав ці скарби в державній або в міцній приватній скарбниці. Про цю справу будуть знати тільки п'ять осіб: я, ви з Яковом, бабуня та лорд Лейстер. Більш ніхто! Розумієш?

АНДРІЙ. Розумію.

ПОЛУБОТОК. Ну, будь здоров! *(Цілує Андрія)*. І в дорогу!

Увіходять Валькевич і Михайлів.

ВАЛЬКЕВИЧ. *(Удає. ніби продовжує розмову)*. Всі надії поклади на Бога, пане Михайлів... *(Робить вигляд, що несподівано побачив Полуботка)*. Так рано... а... Доброго здоров'я, пане полковнику!

Валькевич і Михайлів вклоняються Полуботкові, сідають на свої місця і починають писати. Андрій виходить.

.....

От болезни умирает гетман Украины Скоропадский. Полуботок просит письменно русского царя «разрешить нам созвать военный совет для выборов нашего гетмана свободными голосами».

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Украинская старшина получает ответ Петра о том, что все украинские гетманы «со времён первого гетмана Богдана Хмельницкого и до Скоропадского показали себя предателями», а потому власть в Украине переходит в руки к правительству, назначенному Москвой до лучших времен.

Старшина, не соглашаясь с ликвидацией права Украины иметь своего гетмана, принимает решение послать к царю депутацию со своим несогласием и предложением возвратить гетманство на Украине. Возглавил депутацию наказной гетман Полуботок.

ДІЯ П'ЯТА

9. ПАРАДИЗ

Санкт-Петербург. Ліворуч — сенат, двоповерховий будинок, покритий черепицею, довгий, зникає у глибині сцени. Біля нього, трохи далі від глядачів — Троїцька церква, невеличка, дерев'яна. Повз церкву йдуть сходи вниз, на Троїцьку пристань. Біля сходів будка вартового...

Біля трактирного будинку стоїть група українців: Корецький, Ханенко, Граб'янка, Кирпич, Биковський...

Із трактирного будинку виходить Савич.

САВИЧ. Панове! Цар іще з сенату не виходив?

КОРЕЦЬКИЙ. Ще не виходив.

САВИЧ. От і гаразд. Пани товариші, а йдіть до мене ближче. *(Старшини підходять)*. Ясновельможний вирішив добитися від государя остаточної відповіді. Ми знов написали чолобитну, а в ній домагаємося знищити Малоросійську колегію і призначити день виборів нового гетьмана. Однеси її, пане Корецький, до графа Головкина і попроси передати цареві.

Корецький бере папір і йде до сенату. Із церкви виходить Феофан Прокопович.

САВИЧ. *(Побачивши його)*. А хто то такий?

БИКОВСЬКИЙ. Феофан Прокопович, єпископ псковський.

САВИЧ. *(Біжить назустріч)*. Владико, насмілюсь просити благословення!

ПРОКОПОВИЧ. *(Благословляє)*. Ну, як ся маєте, земляки?

САВИЧ. Суцця біда, насмілюсь сказати: нам і досі ніякої відповіді не дають, до царя не допускають, гетьмана не поважають... Ми вже скільки одних листів розіслали!.. Гетьман писав і вашій милості і митрополиту Стефану Яворському...

ПРОКОПОВИЧ. Яворському? Стьопці? Цьому єретику? Католицькому перевертню? Шкода, шкода! Яворський хитрий і лукавий зело; він не любить рідної матері України і може вам велику шкоду зробити. Він співав анатему Мазепі, співатиме й Полуботкові. *(Іде до сенату)*.

САВИЧ. Насмілюсь просити вашої милості слово мовити перед государем.

ПРОКОПОВИЧ. Аз многогрішний все зроблю, що можу, але неісповідимі судьби Господні і серце цареве в руці Божій! *(Виходить)*.

Від пристані по сходах увіходить Яворський.

САВИЧ. От тобі й землячок! *(Побачив Яворського, до старшини)*. Панове, он іде митрополит Стефан Яворський, давайте ще його просити.

Савич і старшини підходять назустріч Яворському.

САВИЧ. Насмілюсь просити благословення.

ЯВОРСЬКИЙ. Я радий, радий благословити своїх милих землячків. Нехай благословення Господнє на вас перебуває нині і присно і во віки віків. *(Благословляє)*.

САВИЧ. Владико, насмілюсь спитати, чи ваша милость одержали листа від ясновельможного пана гетьмана?

ЯВОРСЬКИЙ. Одержав, одержав. А про що ви тут, пане писарю, з отим неїстовим єретиком Феофаном?

САВИЧ. Та все ж про це.

ЯВОРСЬКИЙ. Шкода, шкода! Феофан Прокопович — єретик, Феофан у многобожну єресь ударився... Не любить рідної матери України. Він мудрий, акі змій, і злобний, акі василіск. Прокопович недавно написав доноса государю, що пан Полуботок має зносини з мазепинським гетьманом Пилипом Орликом. Такий злобний і блудний донос, що навіть великий государ не повірив! *(Зникає за дверима сенату)*.

БИКОВСЬКИЙ. Землячки?

САВИЧ. Землячки?

ХАНЕНКО. Землячки допоможуть матір у труну положити!

По сходах увіходять Валькевич і Забіла.

ВАЛЬКЕВИЧ. *(До Забіли)*. Прошу пана запам'ятати, що наказував Вельяминов: від усього народу просимо завести московські порядки.

ЗАБІЛА. Та я не забуду, я своє добре знаю: хоч гірше, аби інше!

КОРЕЦЬКИЙ. Гей, гей! Та це Валькевич та Забіла?

Валькевич і Забіла від несподіванки замішалися й зупинилися.

ХАНЕНКО. Яким побутом ви тут опинилися?

ВАЛЬКЕВИЧ. Прошу пана! Ми приїхали до государя від усього народу українського.

КОРЕЦЬКИЙ. Та хто ж вас послав?

ЗАБІЛА. Вельяминов.

ВАЛЬКЕВИЧ. Прошу пана не шуткувати. Вельяминов тут ні до чого. Ми приїхали як депутація від усього українського народу.

КОРЕЦЬКИЙ. Гляди, Валькевич, щоб не довелось тобі на палі сидіти!

ВАЛЬКЕВИЧ. Прошу пана! Сідайте на палю, хто хоче, а я вас не боюся! Вже Вельяминов і вашу генеральну канцелярію запечатав, і військові знаки взяв під свою кріпку кустодію...

КИРПИЧ. *(Вискакує наперед)*. Панове товариші, дозвольте моїй шаблюці розрубати пополам оцю падлюку!

Валькевич і Забіла тікають і зупиняються біля сенату.

КОРЕЦЬКИЙ. Почекайте, пане Кирпич, я схожу до пана гетьмана за порадою. *(Входить у двері трактирного будинку)*.

ЗАБІЛА. А може, пан Валькевич, нам додому вернутися?

ВАЛЬКЕВИЧ. Щоб Вельяминов знов заарештував? Прошу пана не лякатися. Як тільки вийде государ, так і падай навколішки, а я буду говорити. А там уже якось та буде.

ЗАБІЛА. Хоч гірше, та інше, та буде!

Із сенату вибігає дяк Родостанов.

РОДОСТАНОВ. Тихо! Государ іде. *(Підходить до українських старшин)*. Коли не хочете розгнівати государя, то скрийтеся з очей.

Старшини виходять у двері трактирного будинку. Музика грає марш. З сенату виходять Петро I, світа. Валькевич і Забіла підходять назустріч і стають навколішки. Музика замовкає.

ПЕТРО. *(Сердито)*. Черкасишки? Знов якісь депутації?

ВАЛЬКЕВИЧ. Слово і діло государеве!

ПЕТРО. Говори.

ВАЛЬКЕВИЧ. Наказний гетьман Полуботок зраду затіяв проти вашої царської величності. Ми, делегація від усього українського народу, просимо знищити гетьманський та полковницький уряди, просимо, щоб були над нами начальники московські і по московських звичаях нас судили.

ЗАБІЛА. Ваша царська величність! *(Савич його штовхає)*. Зробіть хоч гірше, та інше!

ЯВОРСЬКИЙ. Глас народа — глас Божий.

ПРОКОПОВИЧ. А писаніє глаголить: серце цареве в руці Божій і мудрість царева паче числа піску морського! Аз, яко пастир, благословляю серце цареве на вчинок мудрий проти крамольного духу мазепинського.

ПЕТРО. *(До Валькевича)*. Ти хто такий будеш?

ВАЛЬКЕВИЧ. Петро Валькевич, колишній канцелярист гетьманської канцелярії. За вірність вашій царській величності Полуботок заарештував мене і мордував, поки не визволив президент Малоросійської колегії...

ПЕТРО. *(До світи)*. Дайте їм належне жалування і нехай живуть у приказі. *(До Валькевича і Забіли)*. Встаньте! Ждіть, поки покличу на допит.

Валькевич і Забіла встають і вклоняються. Увіходить Савич, вклоняється Петрові.

САВИЧ. Наша пресвітлая царська величність! Насмілюсь предстати з проханням від пана наказного гетьмана війська українського. Пан Полуботок, земно вклоняючись вашій царській величності *(вклоняється)*, просить йому на авдієнцію.

Романович увіходить сходами і поволі підходить до царя.

ПЕТРО. Авдієнції не буде. Вам дано наказа: не докучати, а ви все лізете до мене зі своїми досадними термінами. Савич! Держава в мене широка, і діла в мене багато. Запам'ятай, що я не можу щодня читати твої крочкотворні меморії про пункти Богдана Хмельницького.

РОМАНОВИЧ. Ваша царська величність!

ПЕТРО. Ти хто?

РОМАНОВИЧ. Гінець від полковника Апостола.

ПЕТРО. Говори.

РОМАНОВИЧ. Українське військо на чолі з полковником Апостолом і іншою старшиною кланяється вашій царській величності і питає про здоров'я.

ПЕТРО. Говори суть!

РОМАНОВИЧ. Українське військо підтримує чолобитні пана наказного гетьмана і так само просить дозволити Україні вибрати законного гетьмана вільними голосами, як зазначено в пунктах Богдана...

ПЕТРО. Знову крамола? Знову крамольні пункти Богдана Хмельницького? Ушаков! Давай сюди Полуботка та його мазепинців!

УШАКОВ. Слухаю.

ПЕТРО. Живо!

САВИЧ. Ваша пресвітлая царська величність! Насмілюсь...

ПЕТРО. Замовкни!

ГОЛОСИ СВІТИ. Замовкни!

Пауза. Світа перешіптується. Увійходять Полуботок, Чорниш та інші старшини. Підходять, мовчки вклоняються.

ПЕТРО. Полуботок! Моє пророцтво, що ти хитрий зело і можеш уподобитись до Мазепи, здійснилось.

ПОЛУБОТОК. Ваша царська величність!..

ПЕТРО. Помовчи, потім будеш говорити. Чи ти не можеш мовчати? Скільки разів тобі наказувано мовчати, а ти не хотів. На наші укази ти відповідав предезосними меморіями про пункти Богдана Хмельницького, роздратовував царське терпіння своїми досадними термінами. Де ж твій розум? Понеже не зміг зрозуміти государя свого? Понеже хотів бути законним гетьманом, для того мусів бути вірним холопом цареві. Але ти не схотів бути холопом, а я не хочу, щоб ти був гетьманом. Тобі забажалося вільних голосів? Тобі забажалося крамолою потрясти державу Російську? Чого ти хотів? Говори.

ПОЛУБОТОК. Зрада там, де ламається присяга. Я присягу не зламав. Крамола там, де немає законів і топчеться право. Я крамоли не хотів. Я не пішов з Мазепою, я не пристав до пропозицій Орлика, але ж і не забув ніколи, де закони і права мого народу. Я додержувався пунктів Богдана Хмельницького, бо вважав їх за права народу мого, здобуті кров'ю. Узявши наказне гетьманство на рамена свої, я повів свій нарід на канальні роботи. Я вірив тоді, що Україна може жити з Великоросією, як рівна з рівною, як вільна з вільною. Я вірю в це й досі. Я добре пам'ятаю, що царі московські один за одним—і ти, царю—присягали поважати право мого народу. А що сталось? Ми попали в тяжку неволю, платимо дань ганебну і незносну, вали та канали копаємо, сушимо болота непроходимі, угноємо їх трупами наших покійників, що цілими тисячами гинули від втоми, голоду та хвороби. Якої ж іще треба вірності, коли люди, нарід цілий на добровільну каторгу пішов? За нашу вірність, за наші страждання нам оддячили тим, що зламали права наші, що в багно затоптали власну присягу. Великий царю, я знаю, що мене ждуть кайдани, але, вступаючися за земляків моїх, я чесно й одверто запитаю: хто зрадив, чи ви, чи ми?

ПЕТРО. Замовкни! Тебе ждуть не самі кайдани, а й смерть! Ушаков...

ПОЛУБОТОК. *(Перебиває)*. Нехай і смерть. Після неї ми зустрінемось з тобою, царю, як рівний з рівним!

ПЕТРО. Ушаков! Заарештуй! Усіх малоросіян заарештуйте!.. У Петропавловську кріпость... На Україні заарештуйте Апостола, Жураківського і Лизогуба!..

Генерал Ушаков і москалі оточують Полуботка і українських старшин.

УШАКОВ. Одбирайте зброю! *(До Полуботка)*. Давай шаблюки!

Полуботок скидає шаблю і віддає. Москалі відбирають у старшин шаблюки.

КОРЕЦЬКИЙ. *(Скидає шаблю)*. Ні, ясновельможний, мабуть, і право там, де воля — на кінці шаблюки. Ех!.. прощай же, воля! *(Цілує шаблюку й кидає її)*.

10. ЗОЛОТІ СОНЯШНИКИ

В последней сцене, разворачивающейся в Петропавловской крепости, происходит разговор больного Полуботка с Петром I, в котором наказной гетман обвиняет царя во всех бедах Украины, в потере ею своих политических и социальных прав, подписанных в договоре Хмельницкого с русским царем. Петр I требует от Полуботка смирения и отказа от старинных прав Украины.

ПЕТРО. Ще раз подумай. *(Пауза)*. Май на увазі: коли я вийду відціля без тебе, то ми вже з тобою не побачимось ніколи.

ПОЛУБОТОК. Ні, царю, ми ще колись станемо з тобою перед вічним суддею: може, він розсудить Петра з Павлом?

ПЕТРО. Не можеш крамоли викинути з голови?

ПОЛУБОТОК. Ні, холопом не хочу бути. Не хочу допомагати тобі нищити Україну.

ПЕТРО. *(Схоплюється)*. Про це я буду говорити з тобою у застінках тайного приказу. Коли по-доброму не хочеш повинитися перед своїм государем, то мусиш повинитися перед ним на дибі.

Петро встає швидко і виходить, а Полуботок безпомічно падає на подушку. Серед тиші чути важкі кроки в коридорі, наглядач просуває голову в двері й стежить за Полуботком.

ПОЛУБОТОК. *(Підводиться)*. Тепер мене чекає ще більша наруга, найжахливіша образа... дйба... Господи, пошли мені смерть швидко! Дай умерти хоч на дибі, щоб не гнити в оцій домовині десятки років. Дай швидко смерть. Господи, щоб я не забув, за що умираю! *(Пауза)*. А цар говорить, що його робота не на віки, а на цілі тисячоліття... *(Здавлює руками голову й схоплюється з ліжка)*. Так за що ж мені умирати на дибі? За вольності? *(Кидається з кутка в куток)*. За Богдана Хмельницького чи за Мазепу? Чи за нарід? Який нарід? Хто нарід? Ґалаґан чи гультяї з моїх винниць? А яке гультяям діло, що їх пан умре на дибі? Ні! Немає народу! Нема, не бачу... *(Пригадує)*. «Полуботок, скажи тільки одне слово, одне слово, що не зрозумів государя свого»... Сказати хіба одне слово? Повинитися? І записати себе в історію рідного краю рядом з холопами... *(Здавлює голову)*. І буде написано: холоп Івашка Брюховецький, холоп Івашка Скоропадський і холоп Павлушка Полуботок... *(Кричить)*. Та ні! Не буде цього! *(Увіходить наглядач)*. А це хто? Ти хто? *(Пильно придивляється до наглядача)*. Ти хто? *(Радісно)*. А! Це ти? Кость Гордієнко?! Кошовий війська славного запорізького?! Ти прийшов кликати мене до Орлика. Я піду з тобою. Піду! З радістю піду! Ой, якби ти знав, чого Москва на Україні наробила! Ходім! Ходім до Орлика... Будемо боронити нашу волю! І нарід буде... Тьми тисяч народу! Ми його так розворушимо, запалимо таке повстання, якого й за Хмельниччини не було! Згорить! Усе згорить, крім наших вольностей! Я тепер добре знаю, що воля міститься на кінці шаблюки! *(Робить рукою рух. ніби виймає шаблюку й махає нею. Раптом скрикує)*. Ой! *(Падає)*.

НАГЛЯДАЧ. *(Кричить в коридор)*. Лікаря! Лікаря!

ГОЛОС РОДОСТАНОВА. Карла Іванович! Карла Іванович!

НАГЛЯДАЧ. Швидше! Швидше!

Увіходять: дяк Родостанов і лікар.

РОДОСТАНОВ. Що тут таке?

НАГЛЯДАЧ. Та, мабуть... *(Крутить пальцем коло лоба)*. Бігає, руками махає, мене не пізнає...

ЛІКАР. *(Підходить до Полуботка, нахилиється, слухає пульс, серце, хитає головою)*. Штарб... Гауптман помер.

ОБЪЯСНЕНИЯ

Анатема — анафема;

Батурин — город, в котором находилась ставка гетмана Мазепы;

блазень — шут, скоморох;

вартові — караульные;

витинати — здесь: уничтожать;

віншую — здесь: поздравляю;

ґвалт — тревога;

гультяй — гуляка;

доценту — до основания;

згоджуетесь — соглашаетесь;

зрада — предательство;

зробити опір — сопротивляться;

лається — ругается;

лихо буде — горе будет;

на палі — на кол;
 на рамена свої — на свои плечи;
 на чолі війська — во главе войска;
 навшпиньки — на носочках;
 налигуйте — одевайте верёвку;
 оббиті крамом — обитые тканью;
 одчепись — отстань;
 опудало — чучело;
 остаточна відповідь — окончательный ответ;
 покоївка – горничная;
 покохалися — влюбились друг в друга;
 полягло — погибло;
 посполиті — простолюдины;
 пройдисвіт — проходимець;
 прохати вибачення — просить извинения;
 пункти Богдана Хмельницького — положения договора Богдана Хмельницького с Россией;
 рух непорозуміння — движение непонимания;
 сваволя — своеволие;
 спис — копье;
 спілка — союз;
 Феофан Прокопович (1681 — 1736) — писатель, церковный деятель, ученый-энциклопедист. Родился в Киеве. Закончил Киево-Могилянскую академию, продолжал обучение в Польше и Риме. Был профессором риторики и пиитики в Киевской академии, ее ректором. В 1716 г. по вызову Петра I выехал в Петербург, стал во главе русской православной церкви. Идеолог просвещенного абсолютизма. Автор ряда исторических, юридических, педагогических и литературных работ.
 ченці — монахи;
 черниця — монашка;
 шаблюка — сабля;
 шатро — шатёр;
 шибениця — виселица;
 Яворський Стефан (1658 -1722) — церковный деятель, митрополит. Закончил Киевско-Могилянскую академию. Был профессором Киевской академии. Далее митрополитом рязанским и муромским, а в 1702 г. экзархом и блюстителем патриаршего престола Славянской греко-католической академии в Москве. Автор многих проповедей, стихотворных произведений.

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

1. Какой была позиция Павла Полуботка в отношении политики Мазепы и Петра I ?
2. Какой смысл вкладывает Полуботок в словосочетание «равный с равным»? Удалось ли наказному гетману убедить царя Петра I в необходимости отношений России с Украиной как «равный с равным»?
3. Как выглядит в драме история переправки “золота Полуботка” в Лондон? Почему наказной гетман вынужден был переправить свои сбережения за границу?
4. Как вы понимаете слова одного из героев драмы:
«...мабуть, і право там, де воля — на кінці шаблюки. Ех!.. прощай же, воля!»?

КОСТЬ БУРЕВИЙ: НОВЫЕ ФАКТЫ ЖИЗНЕННОГО И ТВОРЧЕСКОГО ПУТИ ПИСАТЕЛЯ

Имя талантливого украинского писателя Костя Буревия, расстрелянного агентами ЧК в Лукьяновской тюрьме в 1934 г., сегодня остается малоизвестным, а его творчество практически недоступным для читателей как в Украине, так и в России. В этом, можно сказать, “виноват” ряд объективных жизненных обстоятельств: родился на окраине этнических украинских земель; активно участвовал в революционном движении как эсер; расстрелян как активный участник украинского литературного процесса — новой литературной волны. Эти причины десятилетиями затемняют отдельные страницы жизни писателя.

Есть и еще одно обстоятельство, которое усложняет представление о жизненном пути этого писателя: в 1917 году он отказался от своей фамилии, заменив её другой — своим партийным псевдонимом «Буревий». До сих пор остаются нерасшифрованными и некоторые его литературные псевдонимы, которыми он подписывал отдельные свои публицистические работы.

Справедливости ради необходимо сказать, что украинское литературоведение имеет ряд глубоких исследований, которые, хотя и не полно, но все же освещают основные факты жизни и творчества Буревия. Это публикации литературоведов Ю.Шереха и Ю.Лавриненко, историко-литературоведческие статьи о творчестве Буревия в новых учебниках по истории украинской литературы. К современной литературной жизни возвращает его имя и программа по украинской литературе для высшей школы.

Вместе с тем доступ к творчеству Буревия крайне ограничен. В литературоведческих исследованиях данные о первых десятилетиях жизненного и творческого пути писателя чрезвычайно скупы. Так, в частности, нуждается в уточнении и “расшифровке” факт его участия еще в дореволюционный период в покушении на жизнь воронежского губернатора, что стало причиной многолетней ссылки в Олонецкую и Енисейскую губернии. Участие Буревия на стороне народных масс в нижеволжском восстании, подавленном советской властью, также остается покрытым пеленой неизвестности.

Относительно начала творческой деятельности в исследованиях литературоведов говорится, что к украинскому делу, к украинской национальной идее К.Буревий приобщился лишь в 1925 году, приехав в Киев. На самом деле это не совсем так.

Интересный материал о дореволюционном украинском направлении творчества К.Буревия и вообще о его жизненной позиции находим, например, в работе педагога и журналиста из Воронежа Аркадия Животко “Подонь (украинская Воронежчина) в культурной жизни Украины” (Прага, 1943).

Ссылаясь на публикации самого писателя, А.Животко пишет о культурологической и революционной деятельности Буревия на Острогожчине (южная Воронежчина) с 1900 по 1917 год: “Уже во время первой революции 1905 года его имя пролетело целым уездом в связи с выступлениями на вечках с требованием украинской школы. Позже его голос можно было слышать со страниц украинских журналов, в которые он писал из ссылки (“Украинская жизнь”, “Маяк” и т.п.). Здесь читатель мог найти немало сведений о родном крае автора, о национальной идее, которая зарождалась среди его земляков. В частности, обращает на себя внимание одна из тех статей, которая, имея в определенной мере автобиографический характер, подает немало материала относительно отрицательной роли чужой школы в украинской жизни и путей становления национального сознания. Это статья “Вне родной культуры”, написанная в ссылке и опубликованная на страницах «Украинской жизни» (ч.7/8, 1912)».

Говоря о национальном прозрении Буревия, Животко приводит такой отрывок из названной статьи Буревия: “Украинская печать очень помогала мне в моем саморазвитии. С этих пор (1905/6 гг.) я понимал уже всю важность значения в жизни народа родного слова и заботился о его распространении”.

Юношеское увлечение образами “Кобзаря” Великого Шевченко и повестей И. Нечуя-Левицкого, по мнению А.Животко, в значительной степени оказывали влияние на гражданское становление писателя Буревия.

Далее А.Животко предлагает эпизод из воспоминаний К.Буревия об истоках его национального самосознания:

“Мы — четверо нас было — молодые дети природы, дети земледельцев, “работой изнуренные”, сидели молча под ветряной мельницей и слушали волшебную соловьиную песню. Перед нашими глазами было заснувшее село и широкий, не разграниченный со степью выгон, редкими сумерками покрытый.

— Как хорошо, — кто-то промолвил. А как красив “бледнолицый “ и “небо неизмерное, усеянное звездами”!

— Смотрите, смотрите — звездочка покатила!..

— Душечка чья-то, — промолвила Анна и начала повествовать сказку о Змее. Рассказал и Панько какую-то сказку. А дальше пристала Анна и ко мне:

— Расскажи, ты же много тех книжек перечитал!

— Разве в книжках есть красивые сказки! В книжках только и пишут про Бову Королевича, — как-то грустно сказала расположенная к сказкам Прися. Но была моя очередь, и я начал:

*Вітер в гаї не гуляє,
Вночі спочиває:
Прокинеться — тихесенько
В осоки питає:
“Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?..”
“Хто се, хто се?” — тихесенько
Спитає-повіє
Та й задріма, поки неба
Край зачервоніє...*

— Боже мой, как хорошо! — вскрикнула Прися после слов “Хто се, хто се по сім боці чеше косу? хто се?»

А когда я промолвил последние слова с “Утопленной”, то Прися уже умоляла меня:

— Костик, родненький, расскажи еще какую-нибудь! Расскажи!

Декламация в поэтической обстановке меня так захватила, что я не мог отказаться и начал словами гениального Кобзаря повествовать о бесталанной Катруссе, горькую судьбу которой близко к сердцу принимали мои слушатели...

Я потому рассказал об этом вечере, что он послужил причиной того, что спустя некоторое время я стал с “Кобзарем” ходить на вечерницы. Было так, что кто-нибудь приходил за мной домой с приказом: “Только чтобы с книжкой шел”.

В конце статьи А.Животко рассказывает о личной встрече с Буревием: “Летом 1917 года во время национального движения, которое широко разлилось Подоньем, пришлось мне встретиться с автором тех воспоминаний. Было это в г. Острогжске во время одного из съездов, на украинском вече. Он тогда только что возвратился из ссылки, сохраняя бодрость и увлечение украинским движением. Во время этого вече выступил он с пылкой речью-призывом стойко стоять за единство украинских земель ...»

Безусловно, любовь Костя Буревия к Украине является естественной, закономерно обусловленной украинской средой, в которой он вырос на Северной Слобожанщине. Эта земля дала украинской литературе таких писателей, как Николай Костомаров (с. Юрасовка на Воронежчине), Павел Барвинский (с. Борисовка на Белгородщине), Олекса Коваленко (хутор Власова на Белгородщине), Иван Череватенко (г. Россось), Евген Плужник (с. Кантемировка), и многих других талантливых участников украинской литературной волны.

А каким же сейчас выглядит село Буревия, его малая родина, где родился и провел детские и юношеские годы писатель? В публикациях о жизненном пути К.Буревия малая родина писателя до сих пор упрямо называется Большой Меженкой, хотя село давно, еще со второй половины XIX ст. переименовано в Евстратовку. Этим новым именем село было

названо, когда собственность потомков помещицы Анны Куколевской, что владела Большой Меженкой с 1779 года, была приобретена полковником Евстратом Куликовским. Именем нового хозяина и было названо село.

Добавим, что первое упоминание о селе Меженка относится еще к 1731 г. Это название происходит от природных особенностей речки, неподалеку впадающей в другую реку — Черную Калитву — и имеет свойство “межени” — продолжительного стояния низкого уровня воды в летнее время.

Во время путешествия летом 2004 года землями Северной Слобожанщины авторы этого очерка посетили Евстратовку, находящуюся километрах в 20-ти от Россоши, районного центра. Во дворе новой сельской школы находится здание старой школы, которая является молчаливым свидетелем юношеских лет Костя Буревия. Она была построена в 1911-12 годах.

В Россоши сохранилась колокольня церкви XVII ст. В этом городке писатель в юношеские годы работал писарем на винном складе, а также был секретарем Россошанского образовательного общества (1911 г.).

К сожалению, имя и творчество Буревия его землякам не известны. Учителя Евстратовской школы изумленно пожимали плечами, услышав об украинском писателе, который родился и вырос именно здесь.

И все же на Воронежчине есть люди, которых волнует украинская история на Северной Слобожанщине. Среди них — воронежский краевед О.Г.Ласунский.

Завершаем наш рассказ ожиданиями, что поиски новых биографических фактов из жизни писателя Костя Буревия будут продолжаться как краеведами Северной Слобожанщины, так и литературоведами в Украине, а приведенные в этом очерке факты расширят представления читателей и литературоведов о неординарном человеке, политическом деятеле и талантливом украинском писателе Косте Буревие.

**В. Олифиренко, кандидат педагогических наук, член НСПУ,
г. Донецк**
**С. Олифиренко, учитель-методист высшей категории, г.
Донецк**

ДЛЯ ЛЮБОЗНАТЕЛЬНЫХ

1. Дражевская Л. Как был спасен «Павел Полуботок».
<http://memorial.org.ua/education/write/bureviy/8.htm>
2. З порога смерти: Письменники України — жертви сталінських репресій/Авт. кол.: Бойко Л.С. та ін.—К. Рад. письменник, 1991.—Вип.1/Упоряд. О.Г. Мусієнко.—С.86-87.
3. Малышевский И. Детектив с гетьманским золотом...
<http://www.zn.kiev.ua/nn/show/374/33281>
4. Михайлин. Скарб гетьмана Полуботка. П'єсьмова //Кость Буревій. Павло Полуботок. Історична драма./Березіль, 1991.—№1.—С.117-119.
5. Шерех Ю. Історія однієї літературної містифікації.
<http://memorial.org.ua/education/write/bureviy/4.htm>